

Ivana Roagna

**Ochrona prawa
do poszanowania życia
prywatnego i rodzinnego
w Europejskiej Konwencji
o Ochronie Praw Człowieka**

Podręczniki praw człowieka Rady Europy

Ivana Roagna

Ochrona prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka

Podręczniki praw człowieka Rady Europy

Rada Europy
Strasburg, 2012

Ivana Roagna jest obrońcą w sprawach karnych oraz specjalistką w zakresie praw człowieka i państwa prawa. Pracowała w Radzie Europy, w tym w Europejskim Trybunale Praw Człowieka, a także OBWE w Bośni i Hercegowinie.

Obecnie jest starszym specjalistą ds. szkoleń w UNICRI, opracowała wiele programów szkoleniowych i prowadziła szkolenia z zakresu praw człowieka oraz standardów europejskich dla profesjonalistów z Włoch, Egiptu, Brazylii i Angoli oraz członków operacji utrzymania pokoju z ONZ i UE.

Opinie przedstawione w niniejszej publikacji stanowią opinię autorów, za które Rada Europy nie ponosi odpowiedzialności. Nie powinny być one uważane za stanowiące jakkolwiek wiążącą interpretację instrumentu, którego dotyczą dla rządów państw członkowskich, bądź organów Rady Europy, czy też jakichkolwiek organów utworzonych na mocy Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności.

Dyrekcja Generalna Praw Człowieka i Rządów Prawa
Rada Europy
F-67075 Strasbourg Cedex
www.coe.int/justice

© Rada Europy, 2012
Ilustracja na okładce © rolffimages – Fotolia.com
Pierwsze wydanie, Luty 2012

Tłumaczenie podręcznika na język polski wydane przez Radę Europy, w ramach programu HELP, we współpracy z Krajową Szkołą Sądownictwa i Prokuratury

SPIS TREŚCI

Artykuł 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka	6	Prawo do reputacji	19
Wprowadzenie	7	Gromadzenie danych osobowych i dostęp do nich	19
Część I - Uwagi ogólne	9	Prywatność w kontekście publicznym	21
Identyfikacja praw chronionych	10	Przeszukanie i kontrola miejsca pracy	22
Czy skarga objęta jest zakresem stosowania art. 8?	10	Czy istnieje prawo lub obowiązek bycia rodzicem?	
Dwuetapowa ocena	11	Stosowanie art. 8 do aborcji i praw reprodukcyjnych ...	23
Etap 1 (art. 8 § 1) – Czy skarga jest objęta zakresem		Czy ustalenie więzów prawnych jest objęte art. 8?	24
stosowania art. 8?	11	Czy ograniczenia związane z bezpieczeństwem nałożone	
Etap 2 (art. 8 § 2) – Czy doszło do ingerencji?	11	przez państwo dotyczą życia prywatnego?	25
Cztery wymiary art. 8	12	Co oznacza prawo do integralności fizycznej i psychicznej? ..	25
Czym jest życie prywatne?	12	Wzajemna zależność pomiędzy art. 8 a art. 3	26
Jakie relacje objęte są zakresem pojęcia życia prywatnego? ..	13	Charakter życia rodzinnego	29
Prawo do nawiązywania relacji ze światem zewnętrznym ...	14	Co stanowi życie rodzinne do celów art. 8?	29
Czy istnieje prawo do samostanowienia i autonomii		Czy małżeństwo lub konkubinaty są konieczne lub	
osoby na mocy art. 8? Koniec życia i kwestie		wystarczające do istnienia życia rodzinnego?	30
związane z dyspozycjami na wypadek śmierci	15	Czy więzy krwi są konieczne lub wystarczające do	
Czy praktyki seksualne objęte są zakresem życia		istnienia życia rodzinnego?	31
prywatnego?	16	Kiedy kończy się życie rodzinne?	31
Wielopłaszczyznowe pojęcie życia prywatnego	17	Życie rodzinne ustanowione poprzez adopcję	32
Czy tożsamość płciowa jest chroniona przez art. 8?	17	Czym jest „mieszkanie”?	32
Czy istnieje prawo do nazwiska?	18	Czy prawo własności jest konieczne lub wystarczające	
Czy istnieje prawo do tożsamości etnicznej?	18	do istnienia „mieszkania”?	33
Fotografie osób	18	Prawo do poszanowania korespondencji: jakie formy	
		komunikacji ono obejmuje?	34

Czy decydujące znaczenie posiada tożsamość nadawcy lub adresata?	34	Proporcjonalność i margines oceny	48
Czy treść wiadomości ma znaczenie?	35	Praktyczne stosowanie doktryny marginesu oceny	50
Część II - Klauzula derogacyjna	36	Ingerencja w życie prywatne i rodzinne więzienia	50
Co stanowi ingerencję w prawa chronione na podstawie art. 8?	36	Ingerencja w prawo do wizerunku i reputacji	50
Na kim spoczywa ciężar dowodu, że doszło do ingerencji? ..	37	Odmowa wydania dokumentów tożsamości	52
Czy ingerencja jest uzasadniona? Uwagi ogólne	39	Umieszczenie dzieci w publicznych placówkach opiekuńczych	52
Czy ingerencja była „zgodna z ustawą”?	39	Określenie proporcjonalności ograniczeń nałożonych w związku z wykonywaniem aborcji	53
Czym jest ustawa do celów Konwencji?	39	Sztuczna prokreacja	54
Praktyczne stosowanie zasady zgodności z ustawą	40	Środki tajnej kontroli	56
Umieszczenie dzieci w publicznej placówce opiekuńczej	40	Prawo do poznania swego pochodzenia	56
Przechwytywanie korespondencji więźniów oraz reglamentacja wizyt	41	Adopcja	58
Stosowanie środków tajnej kontroli	42	Przetwarzanie danych osobowych	58
Wykonywanie uprawnień w zakresie zatrzymania i przeszukania przez policję	43	Kontekst zatrudnienia	60
Sprawy imigracyjne	44	Ochrona życia prywatnego	62
Słuszność ingerencji	45	Prawa do środowiska naturalnego	63
Bezpieczeństwo państwowe	45	Część III – Pozytywne obowiązki	65
Bezpieczeństwo publiczne	45	Ochrona życia prywatnego	66
Dobrobyt gospodarczy kraju	46	Tożsamość seksualna	67
Ochrona porządku i zapobieganie przestępstwom	46	Prawo do poznania swego pochodzenia	69
Ochrona zdrowia i moralności	47	Określenia więzów prawnych	70
Ochrona praw i wolności innych	47	Ochrona „społecznego życia prywatnego”	70
Wymóg konieczności	47	Regulacja sektora prywatnego	71
		Dostarczanie informacji o zagrożeniach dla środowiska naturalnego i zdrowia	72

Zapewnianie alternatywnych rozwiązań dla niezdrowych miejsc do życia	74	Stosowanie art. 8 do spraw migracyjnych	87
Ochrona życia rodzinnego	74	Wydalenie i deportacja	87
Uznanie więzów rodzinnych	74	Wydalenie po wydaniu wyroku skazującego: „kryteria Boultifa” i ich zmiana	89
Zachowanie życia rodzinnego	76	Prawo imigrantów do łączenia rodzin	94
Ochrona przed zagrożeniami zewnętrznymi	78	Warunki wydawania pozwoleń na pobyt i regulacja sytuacji długookresowych nielegalnych rezydentów: czy art. 8 znajduje zastosowanie?	97
Ochrona mieszkania	80	Wzajemna zależność pomiędzy art. 8 a Konwencją haską dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę	100
Ochrona korespondencji	83	Indeks spraw	104
Część IV – Wybrane problemy	84		
Ochrona środowiska na mocy Konwencji	84		
Artykuł 8 i prawo do środowiska naturalnego	84		
Artykuł 8 i prawo do zdrowego środowiska	85		

Artykuł 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

Prawo do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego

1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego, swojego mieszkania i swojej korespondencji.

2. Niedopuszczalna jest ingerencja władzy publicznej w korzystanie z tego prawa, z wyjątkiem przypadków

przewidzianych przez ustawę i koniecznych w demokratycznym społeczeństwie z uwagi na bezpieczeństwo państwowe, bezpieczeństwo publiczne lub dobrobyt gospodarczy kraju, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.

Wprowadzenie

Celem niniejszego podręcznika jest przegląd zakresu stosowania art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej zwaną „Konwencją”) i dostarczenie prawnikom skutecznego narzędzia ułatwiającego zrozumienie Konwencji i orzecznictwa Trybunału. Jest to szczególnie istotne wtedy, gdy Konwencja jest w pełni inkorporowana do krajowego porządku prawnego, a tak jest w przypadku większości państw będących stronami tego aktu. Osoby zawodowo zajmujące się prawem powinny wiedzieć, że wyroki Trybunału nie są zwykłymi opiniami wydawanymi w trybie doradczym lub że są one istotne wyłącznie dla strony postępowania, ale że można powoływać się na nie bezpośrednio przed sądami krajowymi, zwłaszcza w przypadku gdy postanowienia prawa międzynarodowego mają pierwszeństwo przed przepisami krajowych ustaw zwykłych.

W ciągu ostatnich dziesięciu lat Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej zwany „Trybunałem”) znacznie rozszerzył zakres ochrony przyznanej na mocy art. 8. Ewolucja ta jest związana z samym charakterem tego postanowienia: art. 8 jest pierwszym z praw kwalifikowanych Konwencji, których główną cechą jest to, iż ich stosowanie wyma-

ga poszukiwania równowagi pomiędzy ochroną praw człowieka a marginesem oceny przysługującym państwom-stronom Konwencji. Może on być bardzo szeroki, zwłaszcza w przypadku braku konsensusu europejskiego w kwestiach o głęboko zakorzenionym charakterze społecznym lub kulturowym; uznaje się zatem, że państwa-strony znajdują się w najlepszym położeniu, aby ocenić potrzeby społeczne w danej dziedzinie i je zaspokoić. W niniejszym podręczniku, oprócz ogólnego przeglądu zasad mających zastosowanie do art. 8, znajduje się również analiza wpływu ostatnich zmian kulturowych i społecznych na wykładnię tego postanowienia.

Podręcznik jest podzielony na cztery części, a każda z nich odnosi się szeroko do najważniejszego orzecznictwa. W części I znajduje się ogólne wprowadzenie do art. 8. Zbadano w niej szczegółowo cztery obszary autonomii człowieka chronione przez to postanowienie, które powinny być czytane i interpretowane jako odrębne pojęcia. Zdefiniowanie zakresu art. 8 jest pierwszym etapem dwuetapowej oceny przeprowadzanej przez Trybunał przy rozpatrywaniu skarg odnoszących się do tego artykułu. Jeśli zo-

staje ustalone, że okoliczności faktycznie danego przypadku objęte są tym postanowieniem, Trybunał przystępuje do drugiego etapu tejże oceny. Ten drugi etap jest przedmiotem szczegółowego badania części II, w której położono akcent na klauzulę derogacyjną. W części III przedstawiono w sposób ogólny pozytywne obowiązki wynikające z art. 8, których rozwój stanowi jeden z kluczowych aspektów ewolucyjnej wykładni Konwencji przez Trybunał. Wreszcie, część IV poświęcona jest trzem problemom, które stały się przedmiotem rosnącego zainteresowania ze względu na zwiększające się uwrażliwienie opinii publicznej w tym zakresie, a w konsekwencji stały się równocześnie coraz częściej tematem skarg wnoszonych do Trybunału, czyli:

prawa do środowiska naturalnego, stosowania Konwencji w sprawach migracyjnych oraz interakcja pomiędzy art. 8 a Konwencją haską dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę.

W celu ułatwienia lektury w tekście znajdują się, co do zasady, odniesienia tylko do tytułu sprawy; pełne odniesienia przytoczonych wyroków zamieszczono w indeksie na stronie 96. Wszystkie wyroki wydane przez Trybunał, podobnie jak znaczny wybór decyzji i raportów, opublikowane są w bazie danych HUDOC, dostępnej pod adresem <http://hudoc.echr.coe.int/>. W poniższej analizie wyroki opatrzone gwiazdką nie były jeszcze ostateczne w momencie redagowania tekstu.

Część I - Uwagi ogólne

Celem rozpatrywanego prawa jest „ochrona jednostki przed arbitralną ingerencją władz publicznych”. Cel tej zostaje osiągnięty poprzez zapewnienie ochrony czterech wymiarów autonomii osoby: życia prywatnego, życia rodzinnego, mieszkania oraz korespondencji. Artykuł 8 i wszystkie prawa kwalifikowane Konwencji mają wspólną strukturę: pierwszy ustęp zawiera treść gwarancji, podczas gdy klauzula derogacyjna zawarta w drugim ustępie wylicza ogólne dyrektywy oraz konkretne powody, na które może powołać się państwo-strona w celu ograniczenia korzystania z danych praw i wolności. W większości przypadków Trybunał nie podważa zgodności z prawem ingerencji w korzystanie z danego prawa, ale żąda od pozwanego państwa wykazania, że podważany środek jest konieczny w społeczeństwie demokratycznym w tym znaczeniu, że zaspokaja nadrzędną potrzebę społeczną oraz odpowiada podzielanym wartościom. Pojęcie konieczności, której częścią składową jest proporcjonalność w stosunku do zamierzonego celu, stanowi zatem najczęściej kwestię sporną pomiędzy jednostkami a państwem. Zakres tego „pola bitwy” zmieniał się jednak w ciągu lat pod wpływem stałej ewolucji społeczeństwa na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej. W konsekwencji, praktyczne stosowanie art. 8 stało się zadaniem drażliwym, zważywszy że trudno jest przewidzieć jego zastosowanie w sytuacjach kontrowersyjnych pod względem społecznym. W tym względzie można byłoby stwierdzić, że art. 8 jest jednym z najmniej ograniczających postanowień Konwencji. Z czasem artykuł ten dowiódł swej zdolności do obejmowania rosnącej liczby kwestii, a zakres jego ochrony rozszerzał się na cały szereg interesów, które nie są objęte zakresem stosowania żadnego innego artykułu. Jest to także częściowo spowodowane faktem, że organy strasburskie nie podały wyczerpującej definicji interesów objętych zakresem stosowania art. 8. Zakres ten można zatem w pełni dostosować do zmieniającego się świata. Od kilku lat czyni się coraz więcej prób rozszerzenia zakresu stosowania art. 8 na roszczenia ekonomiczne i społeczne związane z dobrobytem, jak dostęp do leczenia i leków. Dotychczas Trybunał strasburski nie uwzględnił tych roszczeń, podnosząc na przykład, że art. 8 nie wchodzi w grę w przypadku dostarczania środków medycznych. Podobnie, zdaniem Trybunału art. 8 nie nakłada także na państwa „pozytywnego obo-

żeństwa na płaszczyźnie społeczno-ekonomicznej. W konsekwencji, praktyczne stosowanie art. 8 stało się zadaniem drażliwym, zważywszy że trudno jest przewidzieć jego zastosowanie w sytuacjach kontrowersyjnych pod względem społecznym. W tym względzie można byłoby stwierdzić, że art. 8 jest jednym z najmniej ograniczających postanowień Konwencji. Z czasem artykuł ten dowiódł swej zdolności do obejmowania rosnącej liczby kwestii, a zakres jego ochrony rozszerzał się na cały szereg interesów, które nie są objęte zakresem stosowania żadnego innego artykułu. Jest to także częściowo spowodowane faktem, że organy strasburskie nie podały wyczerpującej definicji interesów objętych zakresem stosowania art. 8. Zakres ten można zatem w pełni dostosować do zmieniającego się świata. Od kilku lat czyni się coraz więcej prób rozszerzenia zakresu stosowania art. 8 na roszczenia ekonomiczne i społeczne związane z dobrobytem, jak dostęp do leczenia i leków. Dotychczas Trybunał strasburski nie uwzględnił tych roszczeń, podnosząc na przykład, że art. 8 nie wchodzi w grę w przypadku dostarczania środków medycznych. Podobnie, zdaniem Trybunału art. 8 nie nakłada także na państwa „pozytywnego obo-

wiązku” umożliwienia osobie cierpiącej na ciężką chorobę dwubiegunową uzyskania bez recepty substancji, która pozwoli jej na zakończenie życia bez bólu i ryzyka niepowodzenia¹. Trybunał jednakże zaakceptował rozszerzenie zakresu stosowania art. 8 na prawo członków mniejszości narodowej do zachowania tradycyjnego stylu życia² oraz prawo do środowiska naturalnego, w przypadku gdy dana osoba cierpi bezpośrednio ze względu na hałas lub inne formy zanieczyszczeń³.

Identyfikacja praw chronionych

Z analizy orzecznictwa Trybunału wynika, że obowiązkiem skarżącego jest wskazanie wyraźnie prawa, które jego zdaniem zostało naruszone oraz przekonanie Trybunału, że jego skarga objęta jest zakresem stosowania art. 8. W sprawie E.B. skarżąca przekonała większość sędziów strasburskich, że jej skarga uzasadniona odmową przez władzę krajową stwierdzenia, że jest ona zdolna do adopcji, nie dotyczy jej prawa do adopcji lub do założenia rodziny poprzez adopcję – zarzut ten został oddalony jako wykraczający poza zakres stosowania Konwencji – ale

¹ *Haas przeciwko Szwajcarii*.

² *Sprawy Chapman, Coster, Beard, Lee i Jane Smith, wszystkie przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI].

³ *Hatton i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI]; *Powell i Rayner przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*; *López Ostra przeciwko Hiszpanii*; *Guerra i inni przeciwko Włochom* [WI]; *Taşkın i inni przeciwko Turcji*.

stanowi naruszenie jej życia prywatnego w tym znaczeniu, że nie mogła rozwijać relacji ze światem zewnętrznym poprzez adopcję. W przypadku gdy skarżący powołuje się na prawo objęte art. 8 Trybunał może nie wyjaśniać, jakie szczególne prawo wchodzi w grę. W sprawie *Klass* Trybunał uznał, że skarga dotycząca kontrolowania i przechwytywania rozmów telefonicznych i korespondencji wchodzi w zakres stosowania art. 8 zważywszy, że stanowi to ingerencję w życie prywatne, życie rodzinne i korespondencję.

Czy skarga objęta jest zakresem stosowania art. 8?

Skarga, aby zyskać ochronę zapewnianą przez art. 8, musi być objęta zakresem jednego z czterech wymiarów tego postanowienia, czyli życia prywatnego, życia rodzinnego, mieszkania lub korespondencji. Znaczenie tych czterech pojęć nie jest w pełni wyjaśnione i zależy w znacznej mierze od okoliczności danego przypadku. Poza tym, obszary te nie wykluczają się wzajemnie, a jeden środek może stanowić ingerencję jednocześnie w wiele sfer. Trybunał unika definiowania ścisłych zasad dotyczących wykładni poszczególnych aspektów tych wymiarów i co do zasady dokonuje odrębnej oceny w każdym przypadku, przyznając tym pojęciom niezależne znaczenie. To elastyczne podejście umożliwia Trybunałowi

uwzględnienie ewolucji społecznej, prawnej i technologicznej, ale stwarza także trudności prawnikom, którzy czasami mają problem z dokładnym zdefiniowaniem ich treści. Jednakże analiza orzecznictwa oraz okoliczności danego przypadku dostarczają wystarczająco wiele wskazówek w celu interpretacji danej sytuacji pod kątem art. 8, nie tracąc z pola widzenia jego ewolucyjnego i dynamicznego charakteru.

Dwuetapowa ocena

W celu dokonania oceny, czy skarga dotyczy naruszenia Konwencji, Trybunał przeprowadza dwuetapową analizę. Obydwa etapy są ze sobą wzajemnie powiązane: odpowiedź przecząca na pierwsze pytanie, którego celem jest określenie, czy skarga wchodzi w zakres stosowania art. 8, doprowadzi Trybunał nieuchronnie do zakończenia badania sprawy. Odwrotnie, stwierdzenie braku ingerencji państwa w drugim etapie oceny nie zawsze prowadzi Trybunał do zakończenia badania sprawy, ponieważ w grę mogą wchodzić pozytywne obowiązki państwa, których ono nie wypełniło. W każdym przypadku gdy Trybunał stosuje art. 8 postępuje zgodnie ze ściśle określonym schematem przedstawionym poniżej. Trybunał niejednokrotnie nie analizuje każdej kwestii szczegółowo. Jednakże badanie skargi pod kątem art. 8 zawsze przebiega zgodnie z tym schematem.

Etap 1 (art. 8 § 1) – Czy skarga jest objęta zakresem stosowania art. 8?

Aby ocenić możliwość zastosowania art. 8 do danej sytuacji Trybunał postawi następujące pytanie:

✧ Czy skarga wchodzi w zakres stosowania art. 8?

Odpowiedź będzie zależała od tego, czy w świetle okoliczności danego przypadku możliwe jest stwierdzenie, że rozpatrywana sytuacja objęta jest zakresem „życia prywatnego”, „życia rodzinnego”, „mieszkania” lub „korespondencji”. Jeśli odpowiedź jest przecząca, stwierdza się brak możliwości zastosowania art. 8 i skarga nie jest dalej badana. Jeżeli natomiast Trybunał uzna, że art. 8 może być zastosowany, należy przejść do drugiego etapu oceny.

Etap 2 (art. 8 § 2) – Czy doszło do ingerencji?

Drugi etap jest dwojaki; problem, który staje się istotny zależy od tego, czy miała miejsce ingerencja w wykonywanie rozpatrywanego prawa. Tutaj także w celu przeprowadzenia oceny Trybunał stawia pytania. W większości przypadków spór dotyczący art. 8 będzie odnosić się do zgodności z Konwencją: decyzji o wydaleniu lub odesłaniu, przeszukania, badania lekarskiego lub leczenia albo bardziej ogólnie jest związany z działalnością państwa. W tych okolicznościach Trybunał poszukuje odpowiedzi na następujące pytania:

- ✧ Czy miała miejsce ingerencja w wykonywanie praw chronionych przez art. 8?
- ✧ Każde stwierdzenie ingerencji prowadzi do postawienia następujących pytań:
- ✧ Czy ingerencja jest przewidziana przez ustawę?
- ✧ Czy dąży do realizacji słusznego celu?
- ✧ Czy jest konieczna w społeczeństwie demokratycznym?

Jeśli Trybunał uzna, że nie doszło do ingerencji w wykonywanie lub korzystanie z prawa chronionego przez art. 8 § 1, ocena nie kończy się w tym miejscu. Trybunał dąży do ustalenia, czy na państwie-stronie ciąży pozytywny obowiązek podjęcia środków w celu spełnienia swych obowiązków wynikających z Konwencji. A zatem stawiane jest następujące pytanie:

- ✧ Czy państwo miało pozytywny obowiązek chronienia prawa, na które powołano się w skardze?

Cztery wymiary art. 8

W ramach stosowania pierwszej części dwuetapowej oceny przedstawionej powyżej, poniżej zostaną przedstawione praktyczne wskazówki na temat treści czterech wymiarów art. 8. W następnych ustępach każdy z nich zostanie zbadany w świetle orzecznictwa strasburskiego. Przegląd ten, chociaż nie jest wyczerpujący, przedstawia wytyczne, które powinny być interpretowane z uwzględnieniem tego, że Konwencja jest żywym instrumentem i że zmiany zachodzące w społeczeństwie mogą wkrótce jeszcze poszerzyć granice art. 8.

Czym jest życie prywatne?

Trybunał nigdy nie podał jasnej i precyzyjnej definicji „życia prywatnego”: dla sędziów strasburskich pojęcie „życia prywatnego” jest szerokie i nie może być zdefiniowane w sposób wyczerpujący⁴. Pojęcie to jest w sposób oczywisty dużo szersze od pojęcia prywatności i obejmuje sferę, w której każda osoba może swobodnie rozwijać swoją osobowość, zarówno w relacjach z innymi, jak i ze światem zewnętrznym. Zamiast podać dokładną definicję życia prywatnego, Trybunał zidentyfikował w poszczególnych przypadkach sytuacje objęte tym wymiarem. W konsekwencji powstało raczej niejednoznaczne pojęcie, które Trybunał rozumie i interpretuje szeroko: przez lata pojęcie życia prywatnego było stosowane do bardzo różnych sytuacji, jak prawo do nazwiska, ochrona wizerunku i reputacji, możliwość poznania pochodzenia rodzinnego, integralność fizyczna i psychiczna, tożsamość seksualna i społeczna, życie seksualne i orientacja seksualna, zdrowe środowisko naturalne, samostanowienie i autonomia osoby, ochrona przed przeszukaniem i zajęciem majątku, czy też tajemnica rozmów telefonicznych. Trybunał orzekł poza tym, że uznanie pod względem prawnym stanu cywilnego jednostki wchodzi w zakres art. 8 i stwierdził, że ma on zastosowanie w sprawach związanych na przykład z zatrudnieniem⁵: odwołanie ze stanowiska w sektorze prywatnym oraz ogranicze-

⁴ *Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.*

⁵ *Bigaeva przeciwko Grecji.*

nia w zakresie zatrudnienia nałożone przez ustawę wobec byłych członków tajnych służb także zostały uznane za właściwe powody w świetle przestrzegania prawa do poszanowania życia prywatnego⁶. Stosowanie art. 8 do wniosków o naturalizację okazało się kwestią bardziej delikatną: z pewnością postanowienie to nie gwarantuje prawa do nabycia danego obywatelstwa; jednakże w sprawie *Genovese* Trybunał wskazał, że nie można wykluczyć, że arbitralna odmowa przyznania obywatelstwa mogłaby w pewnych okolicznościach wchodzić w zakres stosowania art. 8 Konwencji ze względu na wpływ takiej odmowy na aspekty tożsamości społecznej jednostki, które objęte są życiem prywatnym, czyli jednym z wymiarów chronionych przez to postanowienie⁷. Nadmierne opóźnienie w rejestracji związku małżeńskiego także zostało uznane za mieszczące się w zakresie stosowania art. 8⁸.

Jakie relacje objęte są zakresem pojęcia życia prywatnego?

Trybunał często używał pojęcia życia prywatnego w sposób bardzo elastyczny, posługując się nim niemalże jak klauzulą „mieszczącą wszystko”, tak aby sytuacje nieobjęte zakresem pojęcia życia rodzinnego, ale zasługujące na

6 *Rainys i Gasparavicius przeciwko Litwie* (dec.), przypominając *Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie* (dec.).

7 *Genovese przeciwko Malcie**, przytaczając decyzję o dopuszczalności w sprawie *Karassev przeciwko Finlandii* (dec.).

8 *Dadouch przeciwko Malcie*.

ochronę art. 8, mogły z niej korzystać. W konsekwencji, pierwsza kategoria relacji objętych tym pojęciem mogłaby być zdefiniowana jako relacje quasi rodzinne, na przykład:

- ✧ relacje pomiędzy rodzicami zastępczymi a dziećmi, którymi się oni zajmowali⁹;
- ✧ relacje pomiędzy partnerami niepozostającymi w związku małżeńskim¹⁰.

Do niedawna relacje pomiędzy partnerami tej samej płci, z lub bez dzieci, nie korzystały w ochrony przyznanej na podstawie wymiaru „życia prywatnego” art. 8¹¹. Jednak w 2010r. Trybunał, wyjaśniawszy że Konwencja nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku prawnego uznania lub wydania przepisów ułatwiających zawieranie małżeństw pomiędzy osobami tej samej płci, przyznał po raz pierwszy, że relacje homoseksualne stanowią formę „życia rodzinnego”:

...Trybunał jedynie przyznał w swym orzecznictwie, że związek uczuciowy i seksualny łączący parę homoseksualną objęty jest zakresem pojęcia „życia prywatnego”, ale nie stwierdził, że odnosi się on do dziedziny „życia rodzinnego”, nawet w przypadku związku dwóch osób mieszkających razem. Doszedł do tego wniosku stwierdziwszy, że mimo zmian jakie obserwuje się w wielu państwach europejskich zmierzających do prawnego uznania stałych związków faktycznych pomiędzy osobami homoseksualnymi, jest to dzie-

9 *X przeciwko Szwajcarii*.

10 *Wakerfiel przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

11 *Kerkhoven i Hinke przeciwko Holandii*.

dzina, w której państwa-strony, z braku powszechnego wspólnego mianownika, korzystają jeszcze z szerokiego marginesu oceny. [...] Trybunał zauważa, że [...] postawa społeczeństwa wobec par homoseksualnych w wielu państwach członkowskich szybko uległa zmianie. Od tego czasu wiele państw członkowskich przyznało parom homoseksualnym status prawny [...]. Niektóre przepisy prawa Unii Europejskiej także odzwierciedlają tę coraz silniejszą tendencję do obejmowania par homoseksualnych pojęciem „rodziny” [...]. W świetle tych zmian Trybunał uważa, że sztuczne jest utrzymywanie, iż w odróżnieniu od pary heteroseksualnej, para homoseksualna nie może korzystać z życia rodzinnego” do celów art. 8. W konsekwencji, związek łączący skarżących, parę homoseksualną mieszkającą wspólnie na stałe, objęty jest pojęciem „życia rodzinnego” z tego samego tytułu co związek pary heteroseksualnej znajdującej się w takiej samej sytuacji¹².

Natomiast, zdaniem Trybunału elementów życia prywatnego nie stanowią:

- ✧ relacje pomiędzy zwierzęciem a jego panem¹³;
- ✧ relacje pomiędzy osobą a jej zwłokami (ekshumacja ciała do celów pobrania próbek DNA w celu ustalenia przynależności do rodziny)¹⁴;

¹² *Schalk i Kopf przeciwko Austrii*.

¹³ *X przeciwko Islandii*.

¹⁴ *Estate of Kresten Filtenborg Mortensen przeciwko Danii* (dec.).

- ✧ relacje korespondencyjne pomiędzy więźniem a osobą korespondującą z nim w celu uruchomienia kampanii dotyczącej warunków więziennych¹⁵.

Prawo do nawiązywania relacji ze światem zewnętrznym

Prawo do życia prywatnego nie ogranicza się wyłącznie do już istniejących relacji, ale rozciąga się także na możliwość „nawiązania relacji ze światem zewnętrznym”. Jest to najważniejsze pojęcie art. 8: w 1992 r. Trybunał wyjaśnił w odniesieniu do „życia prywatnego”,

że byłoby [...] zbyt restrykcyjne ograniczenie go do „intymnego kręgu”, w którym każdy może prowadzić życie osobiste na swój sposób i wykluczyć w pełni z tego kręgu świat zewnętrzny¹⁶.

To prawo do nawiązywania relacji z innymi osobami jest jednak ograniczone. Na przykład w sprawie *Botta* zwrócono się do Trybunału, aby zdecydował, czy skarżący, niepełnosprawny fizycznie, miał prawo do dostępu do plaż prywatnych uzdrowiska. Skarga dotyczyła faktu, że miejscowość wypoczynkowa wskazana przez skarżącego nie była wyposażona w urządzenia konieczne do umożliwienia osobom niepełnosprawnym dostępu do plaży i morza, co przewiduje ustawa. Trybunał oddalił skargę stwierdzając, że nie

¹⁵ *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 6 października 1982 r.

¹⁶ *Niemetz przeciwko Niemcom*.

jest ona objęta zakresem stosowania art. 8. Uznał, że podnoszone prawo, czyli prawo dostępu do plaży i morza oddalonych od zwykłego miejsca zamieszkania skarżącego, dotyczyło relacji międzyludzkich o tak szerokim i nieokreślonym zakresie, że nie istnieje żaden bezpośredni związek pomiędzy środkami wymaganymi od państwa w celu zapobieżenia zaniechaniom ze strony uzdrowisk prywatnych a życiem prywatnym zainteresowanego. Podobnie, w sprawach *Friend i Countryside Alliance i inni* Trybunał stwierdził, że mimo oczywistego uczucia zadowolenia i wzbogacenia osobowego, jakie skarżący czerpią z polowania oraz relacji międzyludzkich, jakie nawiązali w ten sposób, są to relacje o tak szerokim i nieokreślonym zakresie, że zakaz polowania nie może być utożsamiany z ingerencją z wykonywanie praw ustanowionych w art. 8.

Pojęcie życia prywatnego, o którym mowa w art. 8, zostało jeszcze uszczegółowione i poszerzone w 2009 r. w sprawie *E.B.* Sprawa ta dotyczyła postępowania wszczętego przez niepozostającą w związku małżeńskim nauczycielkę o orientacji homoseksualnej, której wniosek o adopcję dziecka został odrzucony ze względu na jej orientację seksualną. Trybunał przyznał, że zarzut nie dotyczył ani prawa do założenia rodziny, ani prawa do adopcji, których Konwencja nie chroni¹⁷, ale wyraźnie uznanego w prawie francuskim prawa osób niepozostających z związku małżeńskim do składania wniosku o adopcję. Francja tworząc

takie prawo, co jest dopuszczalne na mocy art. 53 Konwencji, wykroczyła poza swe obowiązki wynikające z art. 8; w konsekwencji skarga mogła być rozpatrzona.

Czy istnieje prawo do samostanowienia i autonomii osoby na mocy art. 8? Koniec życia i kwestie związane z dyspozycjami na wypadek śmierci

W 2002 r. Trybunał został skonfrontowany z kwestią istniejącego w prawie krajowym zakazu samobójstwa wspomnianego i uznał za dopuszczalny zarzut oparty na art. 8 odnoszący się po raz pierwszy wyraźnie do pojęcia autonomii osoby¹⁸. Skarżąca, cierpiąca w następstwie wyniszczających skutków choroby degeneracyjnej, która prowadziła do stopniowego pogorszenia jej stanu zdrowia i zwiększenia cierpienia fizycznego i psychicznego, domagała się prawa do zakończenia swego życia z pomocą swego męża. Z punktu widzenia skarżącej sposób, w jaki postanowiła spędzić ostatnie chwile życia jest częścią aktu życia, który jest w sposób niepodważalny chroniony na mocy art. 8. Uznając skargę za dopuszczalną Trybunał wskazał:

Godność i wolność człowieka stanowią samą istotę Konwencji. Nie negując w żaden sposób zasady świętości życia chronionej przez Konwencję, Trybunał uwa-

¹⁷ *Fretté przeciwko Francji* (dec.).

¹⁸ *Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

za, że pojęcie jakości życia nabiera znaczenia w kontekście art. 8. W czasach, kiedy medycyna staje się coraz bardziej złożona, a średnia długość życia rośnie, wiele osób jest zaniepokojonych, że będą one zmuszone do dożycia bardzo późnego wieku lub życia w stanie zaawansowanego uwiązania fizycznego lub psychicznego, sprzecznego z mocno zakorzoną ideą siebie i tożsamości osobistej. [...] Skarżącej w tej sprawie ustawa zakazuje dokonania wyboru, dzięki któremu mogłaby uniknąć tego, co w jej oczach będzie stanowić niegodny i przerażający koniec życia. Trybunał nie może wykluczyć, że stanowi to naruszenie prawa zainteresowanej do poszanowania życia prywatnego w rozumieniu art. 8 § 1 Konwencji.

Życzenie bliskich osoby zmarłej, aby odprawić jej pogrzeb, zostało uznane za wchodzące w zakres stosowania art. 8, przy czym Trybunał często nie wyjaśnia, czy ingerencja odnosi się do pojęcia życia prywatnego czy też pojęcia życia rodzinnego¹⁹. Pragnienie danej osoby, aby jej prochy zostały rozrzucone nad jej posiadłością²⁰ oraz prawo matki do zmiany nazwiska wygrawerowanego na grobie jej dziecka, które urodziło się nieżywe²¹ zostały zbadane pod kątem życia prywatnego. Nadmierne opóźnienie władz w związku z wydaniem rodzicom ciała czteroletniego

19 *Girard przeciwko Francji*.

20 *X przeciwko Niemcom* (dec.).

21 *Znamenskaya przeciwko Rosji*.

dziecka po przeprowadzeniu autopsji zostało uznane za stanowiące naruszenie zarówno życia prywatnego jak i rodzinnego²². W innych przypadkach Trybunał ogranicza się do stwierdzenia, że sytuacja rodzi problem na gruncie art. 8, nie precyzuje jednak wymiaru, którego problem ten dotyczy, jak w przypadku rozpatrywania kwestii, czy matka miała prawo uczestniczyć w pogrzebie swego dziecka, które urodziło się nieżywe, ewentualnie wraz z odprawieniem ceremonii, oraz czy miała prawo do zapewnienia transportu ciała dziecka w specjalnym pojeździe²³ lub w sprawie dotyczącej odmowy zezwolenia na przeniesienie urny z prochami męża skarżącej²⁴.

Czy praktyki seksualne objęte są zakresem życia prywatnego?

W dawnej sprawie rozpatrywanej w latach 70. Komisja wyjaśniła, że

prawo do poszanowania życia prywatnego posiada taki zakres, by zapewnić jednostce sferę, w której może swobodnie dążyć do rozwoju i doskonalenia swej osobowości. W tym celu musi także mieć możliwość nawiązywania różnego rodzaju relacji, w tym seksualnych, z innym osobami²⁵.

22 *Panullo i Forte przeciwko Francji*.

23 *Hadri-Vionnet przeciwko Szwajcarii* (dec.).

24 *Elli Poluhas Dödsbo przeciwko Szwecji* (dec.).

25 *Brüggeman i Scheuten przeciwko Niemcom* (dec.).

Stwierdzenie to wyjaśnia, że relacje i praktyki seksualne objęte są pojęciem życia prywatnego jednostki. Szybki przegląd orzecznictwa w tym zakresie dowodzi, że kwestie te są uznawane za bardzo ważny i intymny aspekt życia każdej jednostki, który zasługuje na największą ochronę. Potrzeba zapewnienia ochrony jest tak silna, że w sprawie *Dudgeon* Trybunał orzekł, że samo istnienie ustawodawstwa karzącego dobrowolne praktyki homoseksualne dorosłych mężczyzn stanowi naruszenie życia prywatnego jednostki, nawet jeśli nie została ona oskarżona o popełnienie przestępstwa.

Jednakże nie wszystkie praktyki seksualne prowadzone za zamkniętymi drzwiami objęte są ochroną art. 8. Skarżący w sprawie *Laskey, Jaggard i Brown* twierdzili, że ich ściganie i ukaranie za uszkodzenie ciała w trakcie dobrowolnych praktyk sadomasochistycznych uprawianych przez homoseksualne osoby dorosłe narusza art. 8. Chociaż Trybunał nie zbadał sprawy co do istoty, czy zachowanie skarżących objęte jest zakresem życia prywatnego, wyraził pewne zastrzeżenia co do rozszerzenia ochrony zapewnianej przez art. 8 na praktyki prowadzone przez znaczną liczbę osób, które wymagają dostarczenia specjalnie wyposażonych pokoi oraz narzędzi, wiążą się z werbowaniem nowych członków oraz nagrywaniem kaset video dystrybuowanych pomiędzy tychże członków. Koncepcja ta została dalej rozwinięta w sprawie *K.A. i A.D.*, w której Trybunał wyjaśnił, że prawo do nawiązywania relacji seksualnych obejmuje tak-

że prawo do dysponowania własnym ciałem, które jest integralną częścią autonomii osobistej. Oznacza to, że możliwość prowadzenia własnego życia zgodnie ze swoją wolą musi obejmować także praktyki, które są postrzegane jako fizycznie lub moralnie szkodliwe lub niebezpieczne²⁶. Wydaje się, że stwierdzenie to sugeruje innymi słowy, że pojęcie autonomii osobistej powinno być interpretowane jako obejmujące prawo do dokonywania wyborów dotyczących własnego ciała.

Wielopłaszczyznowe pojęcie życia prywatnego

Oprócz relacji międzyludzkich pojęcie życia prywatnego obejmuje także inne sytuacje lub działania, które zostały zidentyfikowane przez Trybunał w orzecznictwie. Poniżej przedstawiono w sposób przykładowy najważniejsze aspekty życia prywatnego, podzielone według kryterium tematu.

Czy tożsamość płciowa jest chroniona przez art. 8?

Ochrona oraz poszanowanie godności ludzkiej i wolności człowieka byłyby pozbawione w dużej mierze znaczenia, gdyby miały być interpretowane jako wykluczające prawa transseksualistów do rozwoju osobistego oraz integralności fizycznej i psychicznej. Chociaż art. 8 nie zawie-

²⁶ *Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.*

ra prawa do samostanowienia jako takiego, w sprawie *Van Kück* Trybunał wyjaśnił, że byłoby sprzeczne z Konwencją, gdyby nie uznawano swobody określenia siebie jako kobiety lub mężczyzny za najważniejszy aspekt prawa do samostanowienia²⁷. Zmiana nazwiska i wydanie dokumentów urzędowych związane ze zmianą płci zostały zatem uznane za objęte prawem do poszanowania życia prywatnego w rozumieniu art. 8 § 1²⁸.

Czy istnieje prawo do nazwiska?

Kwestia stosowania art. 8 do wyboru imienia i nazwiska została po raz pierwszy zbadana przez Trybunał we wcześniejszych latach 90. W sprawie *Burghartz*, dotyczącej używania nazwiska żony przez męża, Trybunał wyraźnie stwierdził, że nazwisko, mimo że nie jest wyraźnie wymienione w art. 8, jako środek identyfikacji osobistej oraz powiązania z rodziną musi być uznane za część życia prywatnego i rodzinnego, z której można korzystać bez dyskryminacji ze względu na płeć. W sprawie *Guillot* dotyczącej odmowy przez władze francuskie zarejestrowania córki skarżącej z imieniem „Fleur de Marie”, ponieważ nie było ono wymienione w kalendarzu, Trybunał ponadto wyjaśnił, że wybór przez rodziców imienia dziecka jest kwestią osobistą i związaną z uczuciami, a zatem objęty jest ich sferą prywatną.

27 Kwestię tę przypomniano także w sprawie *Schlumpf przeciwko Szwajcarii*.
28 *B. przeciwko Francji*.

Czy istnieje prawo do tożsamości etnicznej?

Ochrona zapewniana przez art. 8 obejmuje nie tylko prawo do tożsamości etnicznej²⁹, ale także prawo członków mniejszości etnicznej do życia zgodnie z ich tradycjami. Zamieszkiwanie przez Romkę w przyczepie kempingowej zostało uznane przez Wielką Izbę za integralną część jej tożsamości etnicznej jako Roma, odzwierciedlającej długą tradycję tej mniejszości prowadzenia koczowniczego trybu życia. Jest tak także w przypadku gdy, pod presją rozwoju oraz różnych polityk lub z własnej woli, wiele Romów nie prowadzi już w pełni koczowniczego trybu życia i w coraz większym stopniu osiedla się na długie okresy w jednym miejscu na przykład w celu ułatwienia edukacji swoim dzieciom. Środki odnoszące się do możliwości stacjonowania przyczep kempingowych skarżące mają konsekwencje nie tylko w odniesieniu do prawa do poszanowania mieszkania, ale także zdolności do zachowania jej tożsamości jako Romki oraz prowadzenia przez nią życia prywatnego i rodzinnego zgodnie z tą tradycją³⁰.

Fotografie osób

Do 2009 r. Trybunał zajmował się prawem do wizerunku w kontekście publikacji zdjęć w prasie³¹. Jednakże kolejne

29 *Ciubotaru przeciwko Mołdawii*.

30 *Chapman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

31 *Von Hannover przeciwko Niemcom*; *Sciaccia przeciwko Włochom*; *Mosley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*; *Gurgenidze przeciwko Gruzji*.

skargi pozwoliły znacznie rozszerzyć pojęcie „ujawnienia” wizerunku. W sprawie *Reklos i Davourlis*, która dotyczyła sfotografowania noworodka, w tym jego twarzy, przez profesjonalnego fotografa wynajętego przez prywatną klinikę, w której miał miejsce poród, w celu przygotowania próbek fotografii dla klientów, Trybunał wyjaśnił, że jakiegokolwiek fotografowanie innych, niezależnie od publikacji lub rozpowszechniania zdjęć, narusza życie prywatne. W rozpatrywanej sprawie zdjęcia zostały wykonane w sterylnym środowisku, do którego miał dostęp tylko personel medyczny. Stwierdzając że sprawa wchodzi w zakres pojęcia życia prywatnego, Trybunał podkreślił, że wizerunek ujawnienia niepowtarzalne właściwości człowieka i stanowi jedną z głównych cech jego osobowości. Skuteczna ochrona osoby wymaga uzyskania jej zgody w momencie fotografowania, a nie w momencie ewentualnej publikacji fotografii.

Podobna argumentacja została przyjęta w sprawie *Georgi Nikolaishvili*, w której Trybunał zrównał wywieszenie zdjęcia danej osoby w publicznych pomieszczeniach kilku komisariatów policji w różnych częściach kraju z publicznym rozpowszechnianiem, ponieważ społeczeństwo jako całość może łatwo uzyskać dostęp do takiego zdjęcia. W tej sprawie stwierdzenie ingerencji w życie prywatne skarżącego zostało uzasadnione także faktem, że skarżący, który w momencie wywieszenia zdjęcia nawet nie był ścigany, powinien być uznawany za „zwykłą osobę”, wobec której żadna ingerencja ze względu na jakikolwiek słuszny cel nie mogła być uzasadniona. Wreszcie,

oznaczenie skarżącego jako „ściganego” w związku z morderstwem miało niekorzystny wpływ na jego reputację, tożsamość społeczną oraz integralność psychiczną, naruszając w ten sposób życie prywatne skarżącego chronione na mocy art. 8.

Prawo do reputacji

W 2007 r. Trybunał w wyroku³² stanowiącym krok naprzód w rozwoju prawa do poszanowania życia prywatnego, wyraźnie uznał, że art. 8 ma zastosowanie do ochrony reputacji. Orzekł, że reputacja stanowi część indywidualnej tożsamości oraz integralności psychicznej, nakładając na sądy krajowe obowiązek jej ochrony, nawet jeśli w kontekście debaty publicznej pojawia się krytyka w tym zakresie³³.

Gromadzenie danych osobowych i dostęp do nich

Informacje publiczne mogą być objęte zakresem życia prywatnego, jeśli są systematycznie gromadzone i przechowywane w plikach będących w posiadaniu władz. Jest tak tym bardziej, gdy informacje dotyczą odległej przeszłości danej osoby³⁴.

³² *Pfeifer przeciwko Austrii*.

³³ Stanowisko to przypomniano w sprawie *Petrina przeciwko Rumunii*.

³⁴ *Rotaru przeciwko Rumunii* [WI]. Trybunał zauważył, że sytuacja, na którą skarżono się w sprawie *Rotaru*, czyli brak wystarczających gwarancji w celu zapewnienia ochrony życia prywatnego jednostek, nadal trwała w momencie wydania wyroku w sprawie *Stowarzyszenie 21 Grudnia 1989 i inni przeciwko Rumunii*.

Z tego stwierdzenia Trybunału wynika, że gromadzenie i przechowywanie przez państwo informacji i danych związanych z jednostkami, z lub bez ich zgody, a także ich udostępnianie, zawsze dotyczy życia prywatnego jednostek, a zatem objęte jest zakresem stosowania art. 8. Ich ewentualne dalsze wykorzystywanie nie ma znaczenia w tym zakresie. Inne przykłady to:

- ✧ urzędowy spis, w którym muszą obowiązkowo być gromadzone dane dotyczące płci, stanu cywilnego, miejsca urodzenia, tożsamości etnicznej lub innych wrażliwych informacji³⁵;
- ✧ przechowywanie odcisków palców, zdjęć, próbek tkanek, profiliw DNA³⁶ lub innych informacji osobistych lub publicznych przez policję³⁷, nawet jeśli dane te objęte są klauzulą poufności³⁸;
- ✧ gromadzenie i przechowywanie danych medycznych lub innej dokumentacji medycznej³⁹;
- ✧ obowiązek dostarczenia szczegółowych informacji na temat wydatków osobistych do celów podatkowych (a zatem ujawniających intymne aspekty życia prywatnego)⁴⁰;
- ✧ przechwytywanie, nagrywanie lub przechowywanie rozmów telefonicznych⁴¹;

35 *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 6 października 1982 r.

36 *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI].

37 *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

38 *Leander przeciwko Szwecji*.

39 *Chavenée Jullien przeciwko Francji* (dec.).

40 *X przeciwko Belgii* (dec.).

41 *Amman przeciwko Szwajcarii*.

- ✧ system identyfikacji osobistej, ustanowiony do celów administracyjnych i cywilnych, takich jak medyczne, społeczne lub podatkowe bazy danych;
- ✧ zdjęcia nagrane przez kamery monitoringu miejskiego⁴²;
- ✧ system przechwytywania rozmów pomiędzy więźniami a ich bliskimi w pomieszczeniach więziennych przeznaczonych na wizyty⁴³.

Określając, czy informacja osobista będąca w posiadaniu władz obejmuje aspekty życia prywatnego chronionego przez art. 8, Trybunał będzie musiał odpowiednio uwzględnić szczególnie kontekst, w którym dana informacja została zarejestrowana i przechowywana, charakter danych, czas trwania przechowywania, sposób, w jaki te dane są wykorzystywane i przetwarzane oraz rezultaty, jakie mogą być osiągnięte⁴⁴.

W każdym razie, niezależnie od charakteru informacji o osobie jakie są w posiadaniu państwa, dana osoba musi mieć do nich szybki dostęp⁴⁵. Wykonywanie takiego prawa dostępu może być poddane licznym ograniczeniom związanym na przykład z prowadzeniem dochodzenia lub śledztwa przeciwko tej osobie lub potrzebą wyważenia praw jed-

42 *Peck przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

43 *Wisse przeciwko Francji*.

44 *S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

45 W sprawie *Haralambie przeciwko Rumunii* sześćdziesięcioletnie opóźnienie w umożliwieniu skarżącemu dostępu do dotyczących go akt osobowych utworzonych przez tajne służby w reżimie komunistycznym zostało uznane za stanowiące naruszenie art. 8.

nostki z interesami społeczeństwa lub innych osób⁴⁶. Bez względu na okoliczności odmowa dostępu może stanowić problem w kontekście art. 8. Tak samo jest w przypadku ujawnienia informacji osobistych innym instytucjom lub prasie⁴⁷. To, czy odmowa dostępu prowadzi do naruszenia, w dużej mierze zależy od przedstawionych przez państwo powodów uzasadniających taką odmowę oraz od tego, czy odmowa może być uznana za konieczną w społeczeństwie demokratycznym oraz proporcjonalną do zamierzonego celu⁴⁸.

Prywatność w kontekście publicznym

Określając szerokie granice pojęcia „życia prywatnego” Trybunał potwierdza, że istnieje sfera interakcji danej osoby z innymi, nawet w kontekście publicznym, która może być objęta zakresem tego pojęcia. W celu określenia, czy życie prywatne danej osoby zostało naruszone poza jej mieszkaniem i pomieszczeniami prywatnymi, należy wziąć pod uwagę wiele czynników. W związku z tym uzasadnione oczekiwania co do prywatności mogą być istotnym, chociaż niekoniecznie decydującym, czynnikiem⁴⁹. Przewidzia-

46 W sprawie *Turek przeciwko Słowacji* nałożenie na skarżącego ciężaru dowodu, że doszło do ingerencji państwa, podczas gdy mające zastosowanie przepisy były niejawne, zostało uznane za sprzeczne z zasadą równości.

47 Z *przeciwko Finlandii i M.S. przeciwko Szwecji*.

48 *Segerstedt-Wiberg i inni przeciwko Szwecji*.

49 *P.G. i J.H. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

ne przez ustawodawstwo stosowanie przymusu w celu skłonięcia osoby zatrzymanej na ulicy, aby poddała się szczegółowemu przeszukaniu osobistemu, w tym przeszukaniu ubrania oraz przedmiotów osobistych, uznano za ingerencję w prawo do poszanowania życia prywatnego⁵⁰. Fakt, że takie przeszukiwanie jest przeprowadzane w miejscu publicznym nie sprawia, że art. 8 nie znajdzie zastosowania. W rzeczywistości zdaniem Trybunału publiczny charakter przeszukania może w niektórych przypadkach zwiększyć inwazyjność ingerencji ze względu na czynnik poniżenia i skrepowania. Przedmioty takie jak torby, portfele, notatniki i dzienniki osobiste mogą ponadto zawierać informacje osobiste, a ich posiadacz może poczuć się niekomfortowo, kiedy będą one wystawione na widok innych osób. W sprawie *Foka*, w której skarżący został poddany przymusowemu przeszukaniu torby przez straż graniczną, Trybunał orzekł, że

✧ *każde przeszukiwanie osobiste przeprowadzone przez władze stanowi ingerencję w życie prywatne danej osoby.*

Powyższe może nie mieć zastosowania do osób podróżujących samolotami lub osób wchodzących do niektórych budynków publicznych, w przypadku których można uznać, że wyraziły zgodę na takie przeszukiwanie, decydując się na podróż lub wizytę w określonych pomieszczeniach. Ponadto osoby te mają swobodę co do niezabierania ze sobą pewnych przedmiotów osobistych oraz możliwość odejścia i niepoddawania się przeszukaniu.

50 *Gillan i Quinton przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

Przeszukanie i kontrola miejsca pracy

Coraz więcej miejsc, które kiedyś uznawane były za publiczne, teraz traktuje się jako prywatne do celów art. 8. Tendencja ta została zapoczątkowana już w 1992 r. w sprawie *Niemetz*. Trybunał, wezwany do rozstrzygnięcia w przedmiocie zgodności z prawem przeszukania kancelarii adwokackiej oddalił argument rządu niemieckiego, że art. 8 nie zapewnia ochrony, której domaga się skarżący, ponieważ działanie miało miejsce w pomieszczeniach związanych z wykonywaniem zawodu. Sędziowie strasburscy zauważyli, że nie ma żadnego zasadniczego powodu, dla którego pojęcie „życia prywatnego” miałyby wykluczać działalność zawodową lub handlową, ponieważ to właśnie w trakcie życia zawodowego większość ludzi ma wiele możliwości nawiązywania i rozwijania relacji z innymi. Odmówienie ochrony zapewnianej przez art. 8 z tego względu, że środek, na który się skarżono, związany jest tylko z działalnością zawodową, mogłoby prowadzić do nierównego traktowania, gdyż taka ochrona nadal byłaby dostępna dla osoby, której działalności zawodowej i pozazawodowej nie można oddzielić. Trybunał oparł się także na okoliczności, że w niektórych państwach-stronach słowo „mieszkanie” rozumie się jako obejmujące pomieszczenia związane z wykonywaniem zawodu, co jest zgodne z wykładnią francuskiej wersji tekstu art. 8 („*domicile*”). W 2002 r. Trybunał stwierdził, że nadszedł czas, aby art. 8 był interpretowany jako obejmujący prawo do posza-

nowania siedziby spółki, oddziału lub pomieszczeń biurowych. W sprawie *Stés Colas Est i inni* Trybunał orzekł, że przeszukujący weszli do pomieszczeń skarżących bez nakazu, co oznacza wtargnięcie do ich „mieszkania”.

W sprawie *Peev* Trybunał miał możliwość dalszego zdefiniowania zakresu „życia prywatnego” w kontekście przeszukania przeprowadzonego w biurze urzędnika państwowego zatrudnionego jako ekspert w Urzędzie Najwyższej Prokuratury Kasacyjnej (gdzie miał swoje biuro). W opinii Trybunału ten urzędnik państwowy mógł rozsądnie oczekiwać, że jego miejsce pracy lub co najmniej jego biurko i szafy kartotekowe, gdzie przechowywał swe przedmioty osobiste, będą potraktowane jako własność prywatna. Przeszukanie stanowiło zatem „ingerencję” w jego życie prywatne. Podobnie, w sprawie *Copland* do Trybunału zwrócono się o orzeczenie w przedmiocie bezprawnego kontrolowania rozmów telefonicznych, poczty internetowej oraz korzystania z Internetu urzędniczki państwowej. Trybunał orzekł, że wiadomości elektroniczne wysyłane z miejsca pracy powinny być objęte pojęciami „życia prywatnego” i „korespondencji”, podobnie jak informacje uzyskiwane w wyniku kontrolowania korzystania z Internetu do celów osobistych w miejscu pracy. Ponieważ skarżąca nie otrzymała ostrzeżenia, że jej rozmowy mogą być kontrolowane, miała uzasadnione oczekiwania co do prywatności komunikacji i wiadomości wysyłanych przy użyciu urządzeń znajdujących się w miejscu pracy.

Czy istnieje prawo lub obowiązek bycia rodzicem? Stosowanie art. 8 do aborcji i praw reprodukcyjnych

Już w 1976 r. Komisja uznała, że art. 8 ma zastosowanie do aborcji:

[...] ustawodawstwo regulujące przerywanie ciąży dotyczy sfery życia prywatnego, ponieważ kiedy kobieta zachodzi w ciążę jej życie prywatne staje się ściśle związane z rozwijającym się płodem⁵¹.

Wyrok Wielkiej Izby przeciwko Irlandii w dalszej kolejności wyjaśnił⁵², że o ile art. 8 nie może być interpretowany jako przyznający prawo do aborcji, jej zakaz wchodzi w zakres prawa skarżących do poszanowania ich integralności fizycznej i psychicznej, wyraźnie objętej pojęciem „życia prywatnego”. Oznacza to także, że art. 8 przyznaje prawo do niezwłocznego dostępu do wszystkich dostępnych usług diagnostycznych koniecznych do podjęcia świadomej decyzji (i wymaga, aby takie usługi były rzeczywiście dostępne) oraz prawo do rzeczywistego dostępu do opieki prenatalnej. W tym względzie państwa mają obowiązek zapewnienia usług w taki sposób, aby poszanowanie wolności sumienia pracowników służby zdrowia nie utrudniało kobietom korzystania w praktyce z prawa dostępu do takich usług⁵³.

51 *Brüggegan i Scheuten przeciwko Niemcom* (dec.).

52 *A, B i C przeciwko Irlandii* [WI].

53 *R.R. przeciwko Polsce*.

Przerwanie ciąży obejmuje jednakże nie tylko prawa przyszłej matki, ale także prawa ojca. Zajmując stanowisko, które zostało później rozwinięte w sprawie *Evans* (rozpatrywanej poniżej), sędziowie strasburscy stwierdzili, że prawa potencjalnego ojca do poszanowania jego życia prywatnego i rodzinnego nie mogą być interpretowane tak szeroko, aby obejmować prawo do wyrażenia swej opinii lub prawo do zwrócenia się do sądu w przedmiocie aborcji, której chce dokonać jego żona, ponieważ poszanowanie życia prywatnego kobiety ciężarnej – „osoby, której ciąża, jej kontynuacja lub przerwanie zasadniczo dotyczy” – jest interpretowane jako przeważające nad jakimikolwiek prawami „ojca”. W konsekwencji w sprawie *Boso* skarga ojca, że żona podjęła decyzję o przeprowadzeniu aborcji bez konsultacji z nim, została oddalona jako oczywiście bezzasadna⁵⁴. Wydaje się, że z orzecznictwa wynika, że kiedy w grę wchodzi interesy obojgu przyszłych rodziców, decyzja o tym, by nie zostać rodzicami przeważa nad tą, aby nimi się stać. Jeśli w grę wchodzi integralność cielesna matki, przewaga jej prawa do autonomii staje się niemal automatyczna.

Podczas gdy w sprawach dotyczących aborcji Trybunał uznał, że prawa ojca mają mniejszą wagę niż prawa matki, perspektywa zmienia się w przypadku, gdy decyzja dotyczy poczęcia. Sprawa *Evans* dała Trybunałowi stosowność przeprowadzenia analizy stosowania postanowień dotyczą-

54 *Boso przeciwko Włochom* (dec.). W sprawie pojęcia potencjalnego ojca jako ofiary w sprawach przerywania ciąży, *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 13 maja 1980 r.

cych praw człowieka w odniesieniu do „nowych technologii prokreacyjnych” oraz praw i relacji związanych z prokreacją. W tej wrażliwej kwestii o charakterze etycznym Trybunał orzekł w 2007 r. Sprawa dotyczyła pobrania komórek jajowych z jajników skarżącej w celu zapłodnienia in vitro. Skarżąca zarzuciła, że prawo krajowe pozwala jej byłemu partnerowi na wycofanie zgody na dalsze przechowywanie i wykorzystywanie embrionów, uniemożliwiając jej posiadanie dziecka, z którym posiadała genetyczny związek. Trybunał stwierdził po pierwsze, że pojęcie „życia prywatnego” obejmuje prawo do poszanowania decyzji o tym, aby stać się rodzicem. Następnie podkreślił, że zarówno kobieta jak i mężczyzna biorący udział w zapłodnieniu in vitro zasługują na równe traktowanie, mimo że charakter ich uczestnictwa w tej procedurze jest odmienny, a zatem przechowywanie i implemencja zapłodnionych komórek jajowych wymaga stałej zgody obydwóch stron.

Biorąc pod uwagę, że brak możliwości poczęcia dziecka nie jest nieuniknioną konsekwencją kary więzienia, art. 8 nie podlega żadnym ograniczeniom w przypadku gdy jest stosowany wobec więźniów⁵⁵. Postanowienie to zostało ostatnio zinterpretowane w ten sposób, że obejmuje także wybór, w jaki sposób zostać rodzicem: w sprawie *Ternovszky* skarżąca zarzuciła, że nie miała możliwości urodzić dziecka w domu zamiast w szpitalu, ponieważ pracowni-

⁵⁵ Dickson przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

cy służby zdrowia byli w rzeczywistości zniechęceni przez prawo do udzielenia jej pomocy, gdyż istniało niebezpieczeństwo, że zostaną skazani. Trybunał zauważył, że

[p]ojęcie autonomii osobistej jest fundamentalną zasadą leżącą u podstaw wykładni gwarancji zawartych w art. 8. A zatem prawo dotyczące decyzji, aby zostać rodzicem, obejmuje prawo do wyboru okoliczności pozostania rodzicem. Trybunał twierdzi, że do celów tego postanowienia okoliczności porodu bezsprzecznie stanowią część życia prywatnego.

Czy ustalenie więzów prawnych jest objęte art. 8?

Trybunał wielokrotnie orzekał⁵⁶, że postępowania dotyczące ojcostwa wchodzą w zakres art. 8. Chociaż zwykle skargi składane do Trybunału odnoszą się do spraw dotyczących ustalenia prawnego lub biologicznego związku pomiędzy dzieckiem pozamałżeńskim a jego biologicznym ojcem, odpowiedź dotycząca możliwości stosowania art. 8 będzie taka sama w przypadku, gdy celem postępowania jest prawne rozwiązanie istniejących więzów rodzinnych⁵⁷. We wszystkich tego rodzaju przypadkach Trybunał nie będzie rozpatrywał postępowania w punktu widzenia „życia rodzinnego”, ponieważ prawo do poznania swych przod-

⁵⁶ Zobacz między innymi *Backlung przeciwko Finlandii*; *Mikulic przeciwko Chorwacji*; *Jäggi przeciwko Szwajcarii*.

⁵⁷ *Rasmussen przeciwko Danii*.

ków jest istotnym aspektem osobistej tożsamości, a zatem objęte jest zakresem pojęcia „życia prywatnego”⁵⁸.

Czy ograniczenia związane z bezpieczeństwem nałożone przez państwo dotyczą życia prywatnego?

Środki podejmowane przez państwo w celu chronienia społeczeństwa przed różnymi zagrożeniami, takie jak obowiązków zapinania pasów lub korzystanie z urządzeń zapewniających bezpieczeństwo w przemyśle, także objęte są zakresem stosowania art. 8, nawet jeśli w większości przypadków są one uzasadnione w ramach klauzuli derogacyjnej.

Co oznacza prawo do integralności fizycznej i psychicznej?

Jak już wspomniano, pojęcie „życia prywatnego” jest dosyć szerokie. W zależności od okoliczności pojęcie to może być rozszerzone na integralność fizyczną i psychiczną człowieka, co może prowadzić do zażebania się z sytuacjami, w których zastosowanie znajduje art. 3, szczególnie w przypadku, gdy dana osoba przebywa w więzieniu lub jest w inny sposób pozbawiona wolności w rozumieniu art. 5 Konwencji. Leczenie lub badanie bez zgody pacjenta albo obowiązkowe, niezależnie od jego wagi, objęte jest w pew-

58 *Anayo przeciwko Niemcom*.

nością zakresem ochrony życia prywatnego w rozumieniu art. 8. Rozstrzygnięcie, czy ingerencja może być uzasadniona na mocy § 2 jest oczywiście kwestią odrębną, którą Trybunał zbada na dalszym etapie. Tytułem przykładu sprawy, w których integralność fizyczna lub psychiczna były (lub mogły być) rozpatrywane z punktu widzenia art. 8 obejmują: podanie lekarstw poważnie upośledzonemu dziecku przez personel szpitalny wbrew woli jego matki⁵⁹; kontrola osobista wszystkich odwiedzających więzienie, niezależnie od jakiegokolwiek uzasadnionego podejrzenia popełnienia przestępstwa⁶⁰; przymusowe podanie środków wymiotnych podejrzanemu o handel narkotykami, aby sprowokować zwrócenie połkniętej substancji psychotropowej⁶¹ oraz przymusowe badania ginekologiczne zatrzymanej⁶². W odniesieniu do integralności psychicznej można przytoczyć: deportację psychicznie chorej osoby do miejsca, gdzie będzie miała utrudniony dostęp do leczenia odpowiadającego stanowi jej zdrowia⁶³ oraz wielokrotne badania psychiatryczne przeprowadzane w krótkich odstępach czasu w związku z podobnymi postępowaniami karnymi toczącymi się przed tym samym sądem⁶⁴.

59 *Glass przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

60 *Wainwright przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.).

61 *Jalloh przeciwko Niemcom* [WI]. Ostatecznie Trybunał zbadał sprawę pod kątem naruszenia art. 3 ze względu na dotkliwość traktowania.

62 *Y.F. przeciwko Turcji*.

63 *Bensaid przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.).

64 *Worwa przeciwko Polsce* (dec.). Przykłady przymusowego leczenia psychiatrycznego objętego zakresem stosowania art. 8 można znaleźć w *Glass przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, *Y.F. przeciwko Turcji*, *Matter przeciwko Słowacji*.

Wzajemna zależność pomiędzy art. 8 a art. 3

Do Trybunału wielokrotnie zwracano się o rozpatrzenie skarg dotyczących zarówno art. 3 jak i art. 8. Wzajemna zależność pomiędzy obydwoma postanowieniami wynika z faktu, że pojęcie życia prywatnego jest tak szerokie, że w pewnych okolicznościach art. 8 może być traktowany jako dający ochronę w odniesieniu do warunków detencji, które nie osiągają poziomu dolegliwości wymaganego przez art. 3⁶⁵. Z drugiej strony Trybunał orzekł, że w pewnych przypadkach ustalenie naruszenia art. 3 sprawia, że zbędne staje się badanie skargi w ramach art. 8⁶⁶. Chociaż w sprawie *Costello-Roberts* Trybunał nie wykluczył, że art. 8 może zapewniać ochronę wykraczającą poza tą, którą daje art. 3, zgodnie z jego stanowiskiem należało zastosować wyłącznie jeden z nich⁶⁷. Jednakże od 2003 r. Trybunał zaczął częściej rozpatrywać skargi złożone na pod-

65 *Raninen przeciwko Finlandii*. W *Florea przeciwko Rumunii* Trybunał orzekł, że narażenie już chorego niepalącego skarżącego na dym papierosowy w więzieniu, w sprzeczności z ustawodawstwem krajowym przewidującym odrębne pomieszczenia dla palących i niepalących, stanowi naruszenie art. 3.

66 *Jalloh przeciwko Niemcom*; *Yazgul Yilmaz przeciwko Turcji*, sprawa dotyczyła przymusowego badania ginekologicznego, które co do zasady objęte jest zakresem stosowanie art. 8.

67 W *López Ostra przeciwko Hiszpanii* Trybunał zajął jednoznacznie stanowisko, że chociaż warunki, w jakich skarżąca wraz z rodziną mieszkała przez wiele lat były trudne (skarżąca podnosiła niedogodności spowodowane oczyszczalnią ścieków położoną w odległości kilku metrów od jej domu), nie osiągnęły one minimalnego progu wymaganego, aby sprawa mogła być zbada-
dana pod kątem naruszenia art. 3.

stawie art. 8 w związku z art. 3. Pierwszą sprawą, w której zostało zastosowanie to zintegrowane podejście jest sprawa *M.C. Czternastoletnia*⁶⁸ dziewczynka została zgwałcona przez dwóch mężczyzn. Postępowanie umorzono, ponieważ w trakcie śledztwa nie znaleziono wystarczających dowodów, że skarżąca została zmuszona do stosunku z oskarżonym oraz że stosunek był wynikiem użycia siły lub groźby. Przed Trybunałem strasburskim skarżąca powołała się między innymi na naruszenie art. 8 i 3. Skarżyła się, że prawo i praktyka bułgarska nie zapewniają skutecznej ochrony przed gwałtem i nadużyciami seksualnymi, wymagając udowodnienia czynnego oporu ze strony ofiary. Twierdziła także, że śledztwo było prowadzone nieskutecznie. Trybunał powtórzył, że art. 3 i 8 Konwencji wymagają od państw członkowskich nie tylko uchwalenia ustawodawstwa przewidującego karę za gwałt, ale także stosowania tego ustawodawstwa poprzez skuteczne ściganie i karanie. Chociaż w niektórych systemach przedstawienie dowodu użycia siły fizycznej przez sprawcę oraz fizycznego oporu ze strony ofiary były tradycyjnie wymagane do udowodnienia przestępstwa, wymóg ten nie istniał na szczeblu europejskich, gdzie wszelkie odniesienia do siły fizycznej zostały usunięte z ustawodawstwa i orzecznictwa, a decydujące znaczenie ma brak zgody, a nie użycia siły. Przypominając konsensus osiągnięty przez państwa członkowskie Rady Euro-

68 W Bułgarii jest to wiek, od którego dobrowolne stosunki seksualne nie stanowią już przestępstwa.

py w zakresie karania niedobrowolnych aktów seksualnych⁶⁹, opinię Międzynarodowego Trybunału Karnego do spraw byłej Jugosławii, że w międzynarodowym prawie karnym każda penetracja seksualna bez zgody ofiary stanowi gwałt oraz przyjmując opinię naukową, że ofiary nadużyć seksualnych, zwłaszcza małoletnie, często reagują na gwałt tak zwanym „paraliżującym strachem” (syndrom traumatycznego infantylizmu psychologicznego, polegający na szoku fizycznym, dezorientacji oraz odrętwieniu) w wyniku którego sterroryzowana ofiara albo biernie poddaje się gwałtowi albo psychicznie oddziela się od niego, Trybunał podkreślił potrzebę odzwierciedlenia w prawie i praktyce prawnej zmian postaw społecznych wymagających poszanowania dla autonomii seksualnej jednostki oraz równości. W konsekwencji orzekł, że art. 3 i 8 Konwencji nakładają na państwa członkowskie pozytywny obowiązek karania i skutecznego ścigania każdego niedobrowolnego aktu seksualnego, niezależnie od postawy ofiary. Trybunał także zauważył, że istnienie dwóch niedających się pogodzić wersji faktów – wersji ofiary oraz wersji oskarżonego – wymaga w świetle właściwych współczesnych standardów prawa porównawczego i międzynarodowego przeprowadzenia uwzględniającej kontekst oceny wiarygodności przedstawionych oświadczeń oraz weryfikacji wszystkich okoliczności sprawy, która nie została przeprowadzona. Nie badając istoty odpowiedzialności karnej

69 Rekomendacja Rady Ministrów Rec (2002) 5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą.

oskarżonego Trybunał orzekł, że skuteczność ścigania, a w szczególności przyjęte sposoby działania i podejście stanowiły naruszenie pozytywnych obowiązków Bułgarii na mocy art. 3 i 8 Konwencji dotyczących ustanowienia i wprowadzenia w życie systemu prawa karnego sankcjonującego wszystkie formy gwałtu i nadużyć seksualnych.

Podobne wnioski zostały sformułowane w sprawie *E.S. i inni*. Skarżąca podnosiła brak możliwości uzyskania nakazu wobec jej męża (który został następnie skazany na karę czterech lat pozbawienia wolności za znęcanie się, przemoc oraz nadużycia seksualne wobec żony i dzieci) wyprowadzenia się z mieszkania socjalnego, którego byli współnajemcami. Zdaniem sądów krajowych miała ona prawo do wszczęcia postępowania w celu zakończenia wspólnego najmu dopiero po wydaniu ostatecznego orzeczenia w sprawie rozwodowej. W międzyczasie mogła zwrócić się o wydanie nakazu nakładającego na jej męża obowiązek powstrzymania się od niewłaściwego zachowania. Trybunał Konstytucyjny, do którego sprawa została skierowana, stwierdził że nie doszło do naruszenia praw skarżącej, ponieważ nie ubiegała się ona o wydanie takiego nakazu. Jednakże orzekł, że sądy niższych instancji nie podjęły odpowiednich działań, aby chronić dzieci przed znęcaniem się nad nimi. Jednakże skarżącej nie przyznano żadnego zadośćuczynienia, ponieważ Trybunał Konstytucyjny uznał, że stwierdzenie naruszenia już stanowi słuszne zadośćuczynienie. W związku z wprowadzeniem nowego ustawodawstwa skarżąca uzyskała dwa nakazy ochronne; pierw-

szy zakazujący jej mężowi wstępu do mieszkania, a drugi przyznający jej najem na wyłączność. Jednakże w międzyczasie skarżący musieli wyprowadzić się z ich domu i opuścić rodzinę oraz przyjaciół, a dzieci musiały zmienić szkołę. Dopiero gdy orzeczenie w sprawie rozwodu stało się ostateczne, rok po wniesieniu skargi w sprawie znęcania i nadużyć, skarżąca mogła domagać się zakończenia wspólnego najmu. Trybunał stwierdził, że alternatywny środek zaproponowany przez rząd słowacki (nakaz powstrzymania się przez byłego męża skarżącej od niewłaściwego zachowania) nie zapewniłby skarżącym odpowiedniej ochrony przed ich mężem i ojcem, a zatem nie stanowił skutecznego krajowego środka prawnego⁷⁰. Zdaniem Trybunału charakter i waga zarzutów, które zostały uznane przez rząd, wymagały, aby skarżąca i jej dzieci otrzymały natychmiastową ochronę. Nie została ona jednak dostarczona na czas. W odniesieniu do dzieci Trybunał także zauważył, że stwierdzenie naruszenia przez sądy krajowe nie stanowiło słusznego zadośćuczynienia za krzywdy, jakich doznały. A zatem ostatecznie Trybunał stwierdził, że Słowacja nie wypełniła ciężącego na niej obowiązku ochrony wszystkich skarżących przed znęcaniem, co stanowi naruszenia art. 3 i 8.

Przewlekłość postępowania także może stanowić problem pod kątem art. 3 i 8 Konwencji. Sprawa *Ebcin* zwróciła uwagę Trybunału na brutalną praktykę powszechną w latach 1984-1995 w południowo-wschodniej Turcji, gdzie urzęd-

nicy państwowi byli napadani na ulicy i zabijani lub ciężko ranieni przez terrorystów PKK. Skarżąca była ofiarą takiego napadu, dokonanego z użyciem kwasu, którym oblano jej twarz. W wyniku tego incydentu skarżąca była niezdolna do pracy przez półtora roku i odniosła trwałe szkody, łącznie z guzem szyi. W odniesieniu do obowiązku państwa zapewnienia jej ochrony oraz zagwarantowania, aby osoby odpowiedzialne za nieludzkie traktowanie, jakiego ona doznała, zostały szybko osądzone, Trybunał postanowił zbadać skargę skarżącej w kontekście art. 3 i 8 Konwencji. Stwierdzając że władze nie mogą być uznane za odpowiedzialne za jakiegokolwiek zaniechanie podjęcia środków zapewniających indywidualną ochronę skarżącej (prawdopodobieństwa, że urzędnicy publiczni będą przedmiotem gróźb, że zostaną zaatakowani lub zamordowani w obszarze działalności terrorystycznej, nie można było wykluczyć, ale skarżąca nie była osobą publiczną i nie dostarczyła dowodów jakiegokolwiek zastraszania lub grożenia przed napadem), Trybunał doszedł do przeciwnego wniosku w odniesieniu do proceduralnych obowiązków w zakresie ścigania i karania sprawców. Uwzględniając przewlekłość postępowania karnego, a także całkowity czas trwania postępowania administracyjnego w sprawie odszkodowania, Trybunał orzekł, że Turcja nie zapewniła odpowiedniej ochrony przed poważnym aktem przemocy, a zatem doszło do naruszenia art. 3 i 8⁷¹.

70 A zatem zarzut niewyczerpania krajowych środków prawnych podniesiony przez rząd został uznany za bezzasadny.

71 Uwzględniając ustalenia dokonane w ramach art. 3 i 8 Trybunał stwierdził, że badanie osobno skargi pod kątem art. 6 §1 nie jest konieczne.

Charakter życia rodzinnego

Pierwszą kwestią, jaką należy wyjaśnić, zajmując się wykładem „życia rodzinnego” zawartym w art. 8, jest znaczenie słowa „rodzina”. Pojęcie używane przez Trybunał zmieniło się w czasie wraz z ewoluującymi postawami społeczeństwa europejskiego i nadal może zmieniać się w świetle ewolucji zwyczajów. Trybunał wielokrotnie w wyrokach stwierdzał, że pojęcie „życia rodzinnego” w art. 8

nie jest ograniczone wyłącznie do rodzin opartych na małżeństwie i może obejmować inne relacje faktyczne. Rozstrzygając, czy relacja może być uznana za stanowiącą „życie rodzinne”, należy uwzględnić wiele czynników, w tym okoliczność, czy para mieszka razem, długość ich relacji oraz okoliczność czy wykazali ich wzajemne zaangażowanie poprzez posiadanie wspólnych dzieci lub w jakikolwiek inny sposób⁷².

Elastyczne podejście Trybunału uwzględnia różnorodność form rodzinnych w państwach członkowskich Rady Europy, a także konsekwencje ewentualnych kryzysów i kierunki obecnego rozwoju. Faktyczne życie rodzinne jest zatem uznane przez Konwencję na takiej samej podstawie jak formalnie ustanowione więzy⁷³. Fakt, że Trybunał decyduje, czy istnieje życie rodzinne w każdym indywidualnym przypadku, oceniając bliskie więzy osobiste istniejące

⁷² *X, Y i Z przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

⁷³ *Schalk i Kopf przeciwko Austrii*.

między stronami, oznacza że niemożliwe jest wyliczenie wszystkich relacji stanowiących życie rodzinne. W każdym razie, jeśli sytuacja nie jest objęta zakresem pojęcia „życia rodzinnego”, może ona korzystać z ochrony art. 8 w kontekście „życia prywatnego”.

Co stanowi życie rodzinne do celów art. 8?

Następujące relacje zostały uznane za stanowiące życie rodzinne do celów art. 8:

- ✧ między dziećmi a ich dziadkami⁷⁴;
- ✧ między rodzeństwem niezależnie od ich wieku⁷⁵;
- ✧ między wujkiem lub ciotką a jego/jej siostrzeńcem lub siostrzenicą albo bratankiem lub bratanicą⁷⁶;
- ✧ między rodzicami a dziećmi urodzonymi w drugim związku lub między tymi dziećmi urodzonymi w wyniku związku pozamałżeńskiego lub cudzołóżnego, zwłaszcza gdy ojcostwo zostało uznane, a strony pozostają w bliskich relacjach osobistych⁷⁷;
- ✧ między rodzicami adopcyjnymi/zastępczymi a dziećmi⁷⁸.

Życie rodzinne nie jest ograniczone do relacji społecznych, moralnych i kulturowych, ale obejmuje także inte-

⁷⁴ *Marckx przeciwko Belgii*.

⁷⁵ *Olsson przeciwko Szwecji*; oraz w odniesieniu do dorosłych *Boughanemi przeciwko Francji*.

⁷⁶ *Boyle przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

⁷⁷ *X przeciwko Szwajcarii*.

⁷⁸ *Jolie i Lebrun przeciwko Belgii*.

resy o charakterze materialnym, takie jak zobowiązania⁷⁹ w związku z utrzymaniem, prawa i ograniczenia spadkowe oraz kwestie związane z rozporządzeniami między krewnymi⁸⁰. Artykuł 8 jednak nie może być interpretowany jako nakładający na państwa obowiązek ustanowienia specjalnego reżimu dla szczególnych kategorii par niebędących małżeństwami do celów dziedziczenia⁸¹.

Ciekawe jest spostrzeżenie, że wszystkie ww. relacje są także wymienione w sekcji „życie prywatne” niniejszego opracowania. W zależności od siły, charakteru i cech związku osobistego będą one traktowane jako jeden lub drugi wymiar objęty art. 8. Ostateczny rezultat (ochrona) nie ulegnie jednak zmianie.

Czy małżeństwo lub konkubinaty są konieczne lub wystarczające do istnienia życia rodzinnego?

Istnienie zgodnego z prawem i rzeczywistego małżeństwa jest wystarczające do zagwarantowania ochrony na podstawie art. 8 dla wszystkich zainteresowanych: dzieci będą zatem uznane za część takiej relacji od momentu ich urodzenia⁸². Oznacza to w konsekwencji, że małżeństwa na papierze dla pieniędzy, zawarte na przykład w celu ominię-

79 *Velcea i Mazăre przeciwko Rumunii*. W *Pla i Puncernau przeciwko Andorze* Trybunał wyjaśnił, że prawa spadkowe pomiędzy wnukami a dziadkami objęte są kategorią „życia rodzinnego”, nawet jeśli spadkodawczyni zmarła przed adopcją wnuka.

80 *Merger i Cross przeciwko Francji*.

81 *Şerife Yiğit przeciwko Turcji*.

82 *Berrehab przeciwko Holandii*.

cia przepisów imigracyjnych i nabycia obywatelstwa nie, są objęte zakresem stosowania tego postanowienia. Ważne małżeństwo, o ile jest wystarczające, nie jest konieczne do istnienia życia rodzinnego: relacja pomiędzy matką a jej dzieckiem korzysta z ochrony Konwencji niezależnie od jej stanu cywilnego⁸³. W sprawie *Johnston* Trybunał wyjaśnił, że pary niebędące małżeństwami, które w sposób ciągły i trwały mieszkają ze sobą ze swymi dziećmi są zwykle uznawane za prowadzące życie rodzinne, stając się w ten sposób nie do odróżnienia od podobnej formacji społecznej opartej na małżeństwie. Podobnie, współzamieszkiwanie nie jest konieczne do istnienia życia rodzinnego⁸⁴. Jak wyjaśnił Trybunał

[p]ojęcie życia rodzinnego, na którym oparty jest art. 8, obejmuje relację między rodzicem a dzieckiem, nawet jeśli brak jest współzamieszkiwania, niezależnie od tego, czy dziecko pochodzi z małżeństwa. Chociaż więzi te mogą być zerwane przez późniejsze wydarzenia, stanowią one tak tylko w wyjątkowych okolicznościach⁸⁵.

Oznacza to, że sytuacje takie jak te wynikające z opóźnienia w uznaniu dziecka przez ojca, brak finansowego wsparcia dziecka przez ojca lub pozostawienie dziecka przez ojca emigrującego do państwa będącego stroną Konwencji pod

83 *Marckx przeciwko Belgii*, *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 1 lipca 1977 r., jednakże Trybunał stwierdził, że nie istniało żadne życie rodzinne pomiędzy matką a jej synem, którego oddała do adopcji dwa lata wcześniej.

84 *Söderbäck przeciwko Szwecji*.

85 *Boughanemi przeciwko Francji*.

opieką krewnych zostały uznane za wyjątkowe okoliczności, które jako takie niekoniecznie oznaczają zakończenie życia rodzinnego. Artykuł 8 może także rozszerzyć swą ochronę na sytuacje, w których nawiązanie kontaktów pomiędzy opiekunem a dzieckiem jest trudne lub niemożliwe ze względu na zachowanie drugiego rodzica. W takich przypadkach Trybunał dokona oceny potencjalnie wchodzącego w grę życia rodzinnego, uwzględniając okoliczności istniejące w danej chwili, a często także przeszłe, takie jak charakter relacji pomiędzy rodzicami dziecka, ich plany dotyczące rodziny, okoliczności kryzysu rodzinnego oraz związek emocjonalny z dzieckiem⁸⁶.

Czy więzy krwi są konieczne lub wystarczające do istnienia życia rodzinnego?

Istnienie więzów biologicznych pomiędzy dzieckiem a matką nie będzie ipso facto ustanawiało życia rodzinnego. Podobnie, brak więzów krwi nie będzie automatycznie wykluczać relacji z zakresu pojęcia rodziny. Chociaż Trybunał postanowił nie przyjmować podejścia kładącego nacisk na „rzeczywistość społeczną, a nie biologiczną”, prawdą jest, że tylko raz orzekł o istnieniu życia rodzinnego w przypadku gdy nie istniały więzy krwi. Była to sprawa *X, Y i Z*, w której Trybunał stwierdził, że relacja pomiędzy osobą transseksualną, która zmieniła płeć z kobiecej na mę-

⁸⁶ *Keegan przeciwko Irlandii*.

ską oraz jego dzieckiem urodzonym w wyniku sztucznego zapłodnienia przez dawcę stanowi życie rodzinne. Trybunał oparł swój wniosek na fakcie, że relacja skarżących nie odróżniała się w żadne sposób od relacji istniejącej w tradycyjnej rodzinie i że partner transseksualny uczestniczył w procesie sztucznego zapłodnienia przez dawcę jako ojciec dziecka. Sama obecność więzów biologicznych, bez żadnych dodatkowych elementów wskazujących na istnienie bliskiej relacji osobistej, nie wystarcza zdaniem Trybunału do objęcia jej ochroną art. 8⁸⁷.

Kiedy kończy się życie rodzinne?

Kiedy więzy rodzinne istnieją, mogą być zerwane przez późniejsze wydarzenia, chociaż może się tak stać tylko w wyjątkowych okolicznościach. Jest tak w szczególności w przypadku adopcji i wydalenia. Zgodnie z orzecznictwem strasburskim następujące wydarzenia nie mogą same z siebie lub automatycznie prowadzić do zakończenia życia rodzinnego, a może się tak stać tylko w wyjątkowych okolicznościach⁸⁸:

- ✧ rozwód⁸⁹;
- ✧ przerwanie wspólnego życia, także w związku z wydaleniem⁹⁰;

⁸⁷ *G. przeciwko Holandii*.

⁸⁸ *Boughanemi przeciwko Francji*.

⁸⁹ *Berrehab; Hendriks przeciwko Holandii*.

⁹⁰ *Yousef przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

- ✧ decyzja o umieszczeniu dziecka w placówce opiekuńczej⁹¹;
- ✧ adopcja⁹².

Życie rodzinne ustanowione poprzez adopcję

Sprawa *Wagner i J.M.W.L.* podniosła kwestię uznania prawomocnego orzeczenia sądu zagranicznego w sprawie adopcji na rzecz niezamężnej matki adopcyjnej. Od momentu wydania tego orzeczenia kobieta zachowywała się jak matka małego dziecka. Odmowa sądów luksemburskich stwierdzenia wykonalności orzeczenia zagranicznego wynikała z braku w ustawodawstwie krajowym przepisów umożliwiających adopcję przez rodziców niepozostających w związku małżeńskim. Trybunał orzekł, że ta odmowa stanowiła „ingerencję” w prawo do poszanowania życia rodzinnego i zauważył, że w tej kwestii istnieje w Europie szeroki konsensus: w rzeczywistości adopcja przez niepozostające w związku małżeńskim osoby była dopuszczalna bez ograniczeń w większości państw członkowskich Rady Europy. Przypomniawszy, że dobro dziecka powinno mieć pierwszeństwo w tego rodzaju sprawach Trybunał stwierdził, że sądy krajowe nie mogły w sposób uzasadniony pominąć statusu prawnego stworzonego prawomocnie w innym kraju, który odpowiada życiu rodzinnemu w rozumie-

91 *Margareta i Roger Andersson przeciwko Szwecji.*

92 *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.*

niu art. 8. Nie mogły one w sposób uzasadniony odmówić uznania więzów rodzinnych, które de facto łączyły skarżącą z jej dzieckiem i które zasługiwały na pełną ochronę.

Czym jest „mieszkanie”?

W rozumieniu art. 8 termin mieszkanie stanowi niezależne pojęcie: oznacza to, że w celu upewnienia się, czy określone miejsce do życia może być traktowane jak „mieszkanie” w rozumieniu Konwencji należy zbadać szczególnie okoliczności sprawy. Ogólnie, mieszkanie zostało zdefiniowane jako miejsce, gdzie dana osoba mieszka w sposób stały lub z którym posiada wystarczające i ciągłe więzi⁹³. Trybunał, stwierdzając że dwie wersje językowe Konwencji różnią się od siebie w tym zakresie („home” jest terminem użytym w wersji angielskiej, podczas gdy wersja francuska odwołuje się do szerszego pojęcia „domicile”), wybrał bardziej elastyczną wykładnię⁹⁴. Pojęcie to obejmuje zatem:

- ✧ domy wczasowe, drugie domy i hotele oferujące długotrwałe pobyty⁹⁵;
- ✧ dom należący do danej osoby, zamieszkiwany przez znaczny okres lub corocznie przez inną osobę⁹⁶;

93 *Prokopovich przeciwko Rosji* (dec.); *Gillow przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.); *McKay-Kopecka przeciwko Polsce* (dec.).

94 *Niemietz przeciwko Niemcom.*

95 *Demades przeciwko Turcji* (dec.).

96 *Mentes i inni przeciwko Turcji* (dec.).

- ✧ mieszkanie socjalne zamieszkiwane przez skarżącego jako najemcę, nawet w przypadku gdy prawo do zajmowania mieszkania zgodnie z prawem krajowym wygasło⁹⁷;
- ✧ pomieszczenia związane z wykonywaniem zawodu w przypadku gdy nie ma wyraźnego rozróżnienia pomiędzy biurem danej osoby a jej mieszkaniem prywatnym lub między jej działalnością prywatną a zawodową⁹⁸;
- ✧ biuro siedziby spółki, oddziału lub inne pomieszczenia związane z działalnością spółki⁹⁹;
- ✧ mieszkania nietradycyjne takie jak przyczepy kempingowe lub inne niestałe miejsca zamieszkania¹⁰⁰;
- ✧ warunki życia (objęte łącznie pojęciem życia prywatnego, życia rodzinnego i mieszkania)¹⁰¹.

Natomiast, nie można uznać za mieszkanie do celów stosowania art. 8 następujących miejsc:

- ✧ pralni należącej wspólnie do współwłaścicieli bloku i przeznaczonej do sporadycznego użytku¹⁰²;
- ✧ garderoby artysty¹⁰³;
- ✧ gruntu, na którym właściciel uprawia sport lub zezwala na jego uprawianie, na przykład myśliwstwo¹⁰⁴.

97 *McCann przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

98 *Niemietz przeciwko Niemcom*.

99 *Stés Colas Est i inni przeciwko Francji*.

100 *Buckley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu; Chapman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

101 *Moldovan i inni przeciwko Rumunii (nr 2)*.

102 *Chelu przeciwko Rumunii*.

103 *Hartung przeciwko Francji (dec.)*.

104 *Friend i Countryside Alliance i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.)*.

Kwestie związane z korzystaniem z mieszkania, takie jak wywłaszczenie lub wysokość czynszu są zwykle badane w kontekście art. 1 protokołu nr 1, a zatem nie będą przedmiotem analizy niniejszego podręcznika.

Czy prawo własności jest konieczne lub wystarczające do istnienia „mieszkania”?

Aby skarga mogła być zbadana na podstawie art. 8 prawo własności nie jest ani konieczne ani wystarczające; nie jest także niezbędne, aby miejsce zamieszkania było ustalone zgodnie z prawem, by można je było uznać za „mieszkanie”¹⁰⁵. Jednakże w przypadku gdy skarżący domaga się, by nadać przymiot „mieszkania” własności, w której nigdy lub prawie nigdy nie mieszkał lub która nie była zamieszkiwana przez znaczne okresy czasu, może się zdarzyć, że związek z tą własnością będzie do tego stopnia osłabiony, że nie można się już na niego powoływać w kontekście art. 8¹⁰⁶. Podobnie, Trybunał wyjaśnił, że możliwość odziedziczenia własności nie stanowi wystarczającej konkretnej więzi, aby mogła ona być traktowana jako „mieszkanie”¹⁰⁷; tak samo jest w przypadku zamiaru wybudowania domu na danej działce, gdzie skarżący posiada w jego mniemaniu swe korzenie¹⁰⁸.

105 *Buckley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, Prokopovich przeciwko Rosji*.

106 *Andreou Papi przeciwko Turcji (dec.)*.

107 *Demopoulos i inni przeciwko Turcji [WI]*.

108 *Loizidou przeciwko Turcji*.

Prawo do poszanowania korespondencji: jakie formy komunikacji ono obejmuje?

Celem prawa do poszanowania korespondencji jest ochrona poufności komunikacji prywatnej. Jest ono interpretowane jako gwarantujące prawo do niezakłóconej i niecenzurowanej komunikacji z innymi. Próg ochrony jest wysoki, ponieważ nie ma reguły de minimis w odniesieniu do dozwolonej ingerencji; wystarczy otwarcie jednego listu¹⁰⁹. Postęp technologiczny odnotowany w dziedzinie komunikacji jest regularnie uwzględniany przez Trybunał, który przyjął ewolucyjną wykładnię słowa korespondencja. Oprócz tradycyjnych papierowych listów, następujące formy komunikacji zostały uznane za „korespondencję” do celów art. 8:

- ✧ dawne formy komunikacji elektronicznej takie jak telexy¹¹⁰;
- ✧ rozmowy telefoniczne¹¹¹, w tym informacje z nimi związane, takie jak ich data i czas trwania oraz wybierane numery¹¹²;
- ✧ wiadomości przesyłane przez pagery¹¹³;
- ✧ wiadomości elektroniczne (e-maile) oraz informacje pochodzące z kontrolowania osobistego korzystania z Internetu¹¹⁴;

109 *Narinen przeciwko Finlandii*.

110 *Christie przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

111 *Klass przeciwko Niemcom; Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu; Margareta i Roger Andersson przeciwko Szwecji*.

112 *P.G. i J.H. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

113 *Taylor-Sabori przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

114 *Copland przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

- ✧ prywatna komunikacja radiowa¹¹⁵, ale nie w przypadku gdy jest prowadzona przy użyciu fal publicznych, a zatem jest dostępna dla innych¹¹⁶;
- ✧ korespondencja przechwytywana w toku działalności zawodowej lub w pomieszczeniach przedsiębiorstwa¹¹⁷;
- ✧ dane elektroniczne zajęte podczas przeszukania kancelarii prawnej¹¹⁸;
- ✧ przesyłki zajęte przez urzędników służby celnej¹¹⁹.

Fakt, że do wykonywania przechwytywanych rozmów używano telefonu służbowego uznano za bez znaczenia do celów stosowania art. 8¹²⁰.

Czy decydujące znaczenie posiada tożsamość nadawcy lub adresata?

Chociaż prawo do poszanowania korespondencji przysługuje wszystkim, tożsamość osób, których korespondencja była przedmiotem ingerencji, ma decydujące znaczenie przy określaniu, czy ingerencja była uzasadniona na mocy

115 *Camenzind przeciwko Szwajcarii*.

116 *B.C. przeciwko Szwajcarii* (dec.). Podobnie, w *Muscio przeciwko Włochom* (dec.) Trybunał wyjaśnił, że chociaż otrzymywanie „spamu” drogą elektroniczną stanowi ingerencję w życie prywatne, użytkownicy poczty elektronicznej, korzystając z internetu, świadomie narażają się na otrzymywanie takich wiadomości.

117 *Kopp przeciwko Szwajcarii; Halford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

118 *Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH przeciwko Austrii*.

119 *X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* (dec.), 12 października 1978 r.

120 *Halford przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

§ 2. Kwestia ta zostanie przeanalizowana w dalszej części opracowania. Ogólnie, komunikacja uprzywilejowana, jak pomiędzy prawnikiem a jego klientem korzysta z istotnych gwarancji. Jednakże, w zależności od okoliczności, zwykłe listy przesyłane pomiędzy osobami, nawet jeśli nadawca lub adresat jest więźniem, będą korzystać z takiego samego poziomu ochrony¹²¹.

121 *Silver i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.*

Czy treść wiadomości ma znaczenie?

Treść korespondencji nie ma znaczenia dla stwierdzenia ingerencji¹²²: art. 8 chroni bowiem raczej środki lub metodę, a nie temat komunikacji. Argumenty podnoszone przez państwo, że na przykład rozmowa telefoniczna związana z działalnością przestępczą jako taka nie może być chroniona na podstawie art. 8 są regularnie oddalane, chociaż mogą mieć znaczenie przy stosowaniu klauzuli derogacyjnej.

122 *Frérot przeciwko Francji.*

Część II - Klauzula derogacyjna

Jeśli skarga objęta jest zakresem stosowania art. 8, Trybunał będzie kontynuował analizę zgodnie z określonym schematem. Sformułowanie art. 8 § 2 pozwala na przeprowadzenie badania skargi punkt po punkcie, koncentrując się na kolejnych poziomach. Odpowiedź twierdząca na pytanie:

✧ Czy doszło do ingerencji w prawo chronione na podstawie art. 8?

w sposób nieunikniony doprowadzi do postawienia następujących pytań:

✧ Czy ingerencja jest zgodna z ustawą?

✧ Czy dąży do realizacji słusznego celu?

✧ Czy jest konieczna w społeczeństwie demokratycznym?

Chociaż Trybunał przeprowadza ten test za każdym razem, kiedy rozpatruje skargę złożoną na podstawie art. 8, w zależności od okoliczności faktycznych, nie zawsze każde kryterium jest przedmiotem szczegółowej analizy.

Co stanowi ingerencję w prawa chronione na podstawie art. 8?

Poniżej przedstawiono przykładową listę przypadków uznanych za ingerencję w korzystanie z rozpatrywanych praw:

✧ odebranie dziecka rodzinie i umieszczenie go w publicznej placówce opiekuńczej lub w rodzinie zastępczej¹²³;

✧ przeszukanie osoby i mieszkania¹²⁴;

✧ podsłuch telefoniczny¹²⁵ oraz ogólnie przechwytywanie komunikacji, niezależnie od użytych środków¹²⁶;

✧ odmowa zezwolenia osobom przesiedlonym na powrót do ich domów¹²⁷;

✧ zatrzymywanie lub przeglądanie korespondencji więźniów¹²⁸;

123 *Olsson przeciwko Szwecji*.

124 *Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu; Chappell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, Funke przeciwko Francji*.

125 *Klass przeciwko Niemcom*.

126 *Bykov przeciwko Rosji*, sprawa dotyczyła nagrywania rozmów za pomocą zdalnego urządzenia nadawczo-odbiorczego.

127 *Cypr przeciwko Turcji* [WI].

128 *Campbell i Fell przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

- ✧ gromadzenie i przechowywanie informacji na temat osób¹²⁹;
- ✧ decyzje dotyczące planowania przestrzennego¹³⁰;
- ✧ nakazy wydalenia;
- ✧ utrzymanie w mocy szczególnego reżimu ustawowego stanowiącego ingerencję w życie prywatne skarżącego¹³¹;
- ✧ niewykonanie przez władze nakazów sądowych mających na celu zapewnienie ochrony przed osobą zachowującą się agresywnie¹³²;
- ✧ odwołanie urzędnika ze stanowiska ze względów związanych z jego życiem prywatnym¹³³;
- ✧ rozpowszechnianie zdjęć osoby skazanej za zgodą policji¹³⁴;
- ✧ istnienie nieprzyjemnych zapachów pochodzących ze składowiska odpadów znajdującego się w pobliżu celi więźnia¹³⁵;
- ✧ fotografowanie noworodka bez uprzedniej zgody rodziców oraz zatrzymanie negatywów¹³⁶;
- ✧ brak mechanizmu zapewniającego naprawienie szkody na osobie spowodowane błędem w sztuce medycznej w szpitalu państwowym¹³⁷;
- ✧ nieskuteczność postępowania o uzyskanie dostępu do akt osobowych utworzonych przez tajne służby¹³⁸;
- ✧ przymusowe leczenie bez zgody skarżącego lub mimo przeciwnych przekonań kulturowych, ze względu na pochodzenie etniczne¹³⁹;
- ✧ dostęp do danych osobowych bez zgody danej osoby, w tym do informacji medycznych¹⁴⁰;
- ✧ wpisanie nazwiska do rejestru upadłości¹⁴¹;
- ✧ brak możliwości wykreślenia nazwiska z listy osób stale mieszkających w danym miejscu¹⁴²;
- ✧ odmowa przedłużenia ważności¹⁴³ lub zwrotu dokumentów tożsamości¹⁴⁴;
- ✧ wydalenie osiedlonego imigranta¹⁴⁵.

Na kim spoczywa ciężar dowodu, że doszło do ingerencji?

Co do zasady skarżący ma obowiązek udowodnienia, że doszło do ingerencji poprzez przedstawienie dowodów, że miało miejsce zakłócenie wykonywania praw chronionych na podstawie art. 8. Jednakże dowód niekoniecznie musi

129 *Leander przeciwko Szwecji.*

130 *Buckley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.*

131 *Schonenberger i Durmaz przeciwko Szwajcarii; Norris przeciwko Irlandii.*

132 *A. przeciwko Chorwacji.*

133 *Özpınar przeciwko Turcji.*

134 *Toma przeciwko Rumunii.*

135 *Brândușe przeciwko Rumunii.*

136 *Reklos i Davourlis przeciwko Grecji.*

137 *Codarcea przeciwko Rumunii.*

138 *Haralambie przeciwko Rumunii.*

139 *Matter przeciwko Słowacji i V.C. przeciwko Słowacji.*

140 *I. przeciwko Finlandii.*

141 *Albanese, Vitiello i Campagnano przeciwko Włochom.*

142 *Babylonová przeciwko Słowacji.*

143 *M. przeciwko Szwajcarii.*

144 *Smirnova przeciwko Rosji.*

145 *A.A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.*

być faktyczny. W rzeczywistości istnienie ustawodawstwa zezwalającego na ingerencję, na którą dana osoba się skarży, wraz z faktem, że skarżący został w pełni o tym poinformowany, może wystarczyć Trybunałowi do stwierdzenia, że ingerencja, chociaż nie została faktycznie udowodniona, miała miejsce. Innymi słowy, utrzymanie w mocy określonego reżimu jest wystarczające do wykazania z odpowiednim stopniem prawdopodobieństwa, że doszło do naruszenia Konwencji. W przeciwnym wypadku, skarżący miałyby trudności w przedstawieniu dowodu w przypadku braku szkody materialnej lub w sytuacjach, w których naruszenie praw wynika z krzywdy moralnej, której przyczyną są możliwe konsekwencje stosowania ustawy, na którą dana osoba się skarży. Tak jest zwłaszcza w przypadku środków tajnej kontroli, których istnienie z definicji jest nieznane dla tych, którzy są kontrolowani. W przypadku gdy skarżący mogą jedynie powoływać się na podejrzenie, że ich komunikacja i działania są kontrolowane, a ich życie obserwowane, a jedynym tego dowodem jest ustawodawstwo pozwalające na takie ingerencje, Trybunał zbada racjonalność skargi w świetle wszystkich okoliczności sprawy, a zwłaszcza ryzyko, że środki tajnej kontroli są stosowane wobec skarżącego. Jego analiza nie ograniczy się do istnienia bezpośredniego dowodu, że miała miejsce kontrola, biorąc pod uwagę, że trudno lub niemożliwe jest uzyskanie takiego dowodu¹⁴⁶. W swej ocenie Trybunał

uwzględni także dostępność środków prawnych na szczeblu krajowym; brak takich środków oraz istnienie powszechnego podejrzenia i obawy wśród społeczeństwa, że siły tajnej kontroli są nadużywane, uruchomi kontrolę Trybunału nawet w przypadku, gdy aktualne ryzyko kontroli jest niskie. A zatem w określonych okolicznościach wykazanie prawdopodobieństwa, że miała miejsce ingerencja, wystarczy do tego, aby sprawa mogła być rozpatrzona przez Trybunał. Argument dotyczący „obowiązującego ustawodawstwa”, który nie narusza postanowienia zawartego w art. 34 odmawiającego jednostkom prawa do podważania zgodności z Konwencją ustawy *in abstracto* (zakaz *actio popularis*), także był uwzględniany w przypadku zarzutów dotyczących ingerencji dotyczącej szczególnie istotnych dziedzin życia osobistego, takich jak sfera seksualna. W sprawie *Norris* Trybunał uznał, że samo istnienie ustawodawstwa zakazującego praktyk homoseksualnych stanowi ingerencję do celów art. 8 – chociaż skarżący nigdy nie był ścigany ani skazany na takiej podstawie – ponieważ zmusza to daną jednostkę albo do zmiany jej zachowania w związku ze szczególnie intymnym i ważnym aspektem jej osobowości albo do narażenia się na ściganie.

¹⁴⁶ *Kennedy przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*, w której Trybunał przypomniał podejście i zasady ustanowione pierwotnie w *Klass przeciwko Niemcom i Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

Czy ingerencja jest uzasadniona?

Uwagi ogólne

Po ustaleniu, że doszło do ingerencji przez władze publicznie, Trybunał musi postanowić, czy jest ona uzasadniona na mocy § 2. Ponieważ klauzula derogacyjna zezwala na ograniczenia praw gwarantowanych przez Konwencję, jej zakres stosowania musi być ściśle określony. Trybunał przyjął zatem wąskie podejście: wyjątki tworzą zamkniętą listę, która podlega ścisłej wykładni¹⁴⁷. Zgodnie z ogólną zasadą jednomyślnie potwierdzoną przez orzecznictwo strasburskie każde ograniczenie ochrony zapewnianej przez Konwencję musi być wyraźnie dozwolone lub uzasadnione przez samą Konwencję. Zgodnie z art. 18 ograniczenia mogą być stosowane tylko w tych celach, w których zostały wprowadzone.

Czy ingerencja była „zgodna z ustawą”?

Drugi etap przeprowadzanego przez Trybunał badania uzasadnienia ingerencji obejmuje poszukiwanie podstawy prawnej uzasadniającej ograniczenie. Jeśli ingerencja jest zgodna z ustawą, zachowanie, którego dotyczyła skarga, jest zgodne z art. 8 (choć może nie być uznane za konieczne lub proporcjonalne na dalszym etapie). W przeciwnym razie zarzucane ograniczenie narusza Konwencję

¹⁴⁷ *Sidiropoulos przeciwko Grecji*.

i Trybunał nie bada sprawy co do istoty. Taki warunek jest wspólny dla wszystkich praw kwalifikowanych, nawet jeśli w odniesieniu do art. 9 do 11 angielska wersja oficjalnego testu zawiera inne sformułowanie: „prescribed by law”. Niemniej jednak Komisja i Trybunał zawsze zaprzeczały, jakoby ta różnica miała jakiegokolwiek konkretne znaczenie¹⁴⁸, nadając obydwóm wyrażeniom takie samo znaczenie, zwłaszcza że francuska wersja tekstu zawiera wyrażenie „*prévue par la loi*”, bez czynienia jakiegokolwiek rozróżnienia. Trybunał strasburski ustanowił trzyetapowy test w celu określenia, czy ingerencja jest zgodna z ustawą, w ramach którego Trybunał bada:

- ✧ istnienie ustawy krajowej,
- ✧ jasne i precyzyjne sformułowanie ustawy oraz
- ✧ cel, w jakim została przyjęta.

Czym jest ustawa do celów Konwencji?

Odniesienie do zasady zgodności z ustawą oznacza, że ingerencja musi mieć oparcie w przepisie ustawy krajowej. Trybunał musi nadać ustawie treść zgodną z jej wykładnią w prawie wewnętrznym, chyba że z opinii wyrażonych przez sądy krajowe wynikają silne powody, aby się z nią nie zgodzić¹⁴⁹. To konieczne samoograniczenie wynika z faktu, że kwestie związane z wykładnią ustaw krajowych

¹⁴⁸ *Sunday Times przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

¹⁴⁹ *Roche przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI].

przed trybunałem strasburskim odnoszą się jedynie do okoliczności faktycznych sprawy. Trybunał nadał temu kryterium szeroką wykładnię. Uzasadnienie ingerencji może być oparte nie tylko na krajowym systemie sądowym, ale także można go szukać w innych źródłach, takich jak zasady deontologiczne, niepisane zasady common law, regulacje Unii Europejskiej i międzynarodowe – zarówno dwustronne jak i wielostronne – traktaty. Natomiast przepisy administracyjne, nakazy, instrukcje lub jakiegokolwiek inne źródła prawa, które charakteryzuje wysoki stopień elastyczności lub uznania albo niewywierające wiążących skutków lub niedostępne, zazwyczaj nie stanowią wystarczającej podstawy ustawowej do celów art. 8 § 2¹⁵⁰.

Po drugie, Trybunał musi zbadać tekst ustawy, zakres jaki ona obejmuje oraz liczbę i status jej adresatów, aby ocenić, czy jest sformułowana jasno i precyzyjnie. Wymóg ten może być zdefiniowany jako „dostępność” ustawy. Z jednej strony oznacza to, że norma musi regulować konkretną sytuację, której dotyczy sprawa; z drugiej strony, z podmiotowego punktu widzenia obywatel musi w okolicznościach danego przypadku dysponować wystarczającymi informacjami dotyczącymi tego, jakie przepisy ustawy mają zastosowanie do danej sprawy¹⁵¹.

Trzeci aspekt, bezpośrednio związany z poprzednim, odnosi się do możliwości przewidzenia konsekwencji swego

zachowania: każda osoba powinna mieć możliwość dostosowania swego zachowania do przepisów prawa. Jest oczywiste, że poszukiwanie pewności nie może doprowadzić do nadmiernej surowości w opracowywaniu aktów prawnych. Ustawy często są sformułowane w sposób w mniejszym lub większym stopniu niejednoznaczny, a ich wykładnia i stosowane zależą od praktyki. W każdym razie ustawa przyznająca uprawnienia dyskrejonalne musi wskazywać cel, do jakiego dążyły władze publiczne, dokonując określonych wyborów, tak aby każda opcja mogła być zbadana i potencjalnie uznana za *ultra vires*. Opisana analiza była najważniejszą kwestią w pewnych kategoriach spraw, takich jak środki opieki nad dziećmi, korespondencja więźniów, tajna kontrola oraz, ostatnio, imigracja.

Praktyczne stosowanie zasady zgodności z ustawą

Poniżej zostanie przedstawiony przykładowy przegląd stosowania zasady zgodności z ustawą przez Trybunał w wielu sprawach rozpatrzonych przez niego co do istoty.

Umieszczenie dzieci w publicznej placówce opiekuńczej

Państwa tradycyjnie posiadają ustawodawstwo związane z zapewnianiem opieki dzieciom. O ile rzadkie są sytuacje, w których skarga wnoszona do Trybunału podnosi brak wła-

150 *Shimovolos przeciwko Rosji*.

151 *Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

ściwej podstawy ustawowej, tego samego nie można powiedzieć o zarzutach odnoszących się do braku jasności i precyzyjności obowiązujących przepisów ustawowych. Ustawa krajowa jest podważana najczęściej ze względu na brak jednoznaczności co do zakresu i uprawnień przyznanych służbom socjalnym w celu odebrania dzieci ich rodzicom i podjęcia decyzji dotyczących dzieci przebywających w publicznych placówkach opiekuńczych¹⁵². W sprawie *Olsson* ustawa krajowa została podważona w zakresie, w jakim zezwalała na umieszczenie dziecka w publicznej placówce opiekuńczej ze względu na „brak opieki na nim” oraz „wszelkie inne warunki panujące w jego domu”. Trybunał był niechętny, by uwzględnić przedstawione argumenty, stwierdzając że nawet normy wyrażone w sposób „raczej ogólny” mogą spełniać kryterium „ustawy”, szczególnie w przypadku gdy szeroki zakres uprawnień przyznany pracownikom socjalnym może być w rzeczywistości zbalansowany poprzez ustanowienie odpowiednich gwarancji proceduralnych, zarówno na szczeblu administracyjnym, jak i sądowym. W sprawie *T.P. i K.M.* Trybunał rozpatrzył ponadto stopień ryzyka szkody, jaką może ponieść dziecko przed interwencją władz publicznych. Trybunał potwierdził konieczność zapewnienia pierwszeństwa skutecznej ochrony dziecka, która mogłaby być niesłusznie osłabiona, gdyby uprawnienie władz do interwencji zostało ograniczone do sytuacji, w których występuje aktualna i konkretna szkoda.

¹⁵² Eriksson przeciwko Szwecji.

Przechwytywanie korespondencji więźniów oraz reglamentacja wizyt

Przechwytywanie korespondencji więźniów podnosi jednocześnie kwestie bezpieczeństwa publicznego oraz podstawowych praw jednostki. Ponieważ korespondencja jest najważniejszym środkiem, za pośrednictwem którego osoby pozbawione wolności komunikują się ze światem zewnętrznym, ingerencja może mieć istotne konsekwencje dla osobistej sfery więźnia. W odniesieniu do zasady zgodności z ustawą zwrócono się do Trybunału o rozstrzygnięcie dwóch podstawowych kwestii: charakteru przepisów nakładających obowiązek kontrolowania korespondencji oraz stopnia ich precyzji.

Naruszenie zasady zgodności z ustawą zostało stwierdzone w sprawie *Silver i inni*, dotyczącej uregulowania kwestii korespondencji więźniów w wytycznych administracyjnych wydanych przez Sekretarza Stanu ds. Służby Więziennej. Trybunał orzekł, że chociaż większość ograniczeń nałożonych na korespondencję więźniów wynika z oficjalnych aktów prawnych, ingerencja oparta na wewnętrznych, niepublikowanych stałych zaleceniach oraz instrukcjach skierowanych do administracji więzień, które nie posiadają formalnej mocy prawnej, nie może być uznana za spełniająca wymogi zawarte w art. 8. Natomiast w sprawie *Enea*¹⁵³ Trybunał orzekł, że Włochy naruszyły art. 8, ponieważ Usta-

¹⁵³ Zobacz także *William Faulkner przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

wa w sprawie administracji więzienia, na podstawie której przeprowadzano kontrolę korespondencji skarżącego, nie regulowała ani czasu trwania środka ani powodów, które mogą uzasadnić jego stosowanie, a także nie wskazywała wystarczająco wyraźnie zakresu i sposobu wykonywania uprawnień dyskrecjonalnych przez właściwe władze, nie gwarantując w związku z tym minimalnego stopnia ochrony przed arbitralnością, wymaganej przez zasadę państwa prawa.

W zakresie dotyczącym kwestii dostępności i przewidywalności w skargach czasami podnoszono brak możliwości zrozumienia, a nawet poznania zasad obowiązujących w tym zakresie, a w konsekwencji brak możliwości odpowiedniego dostosowania swego zachowania. W ww. sprawie *Silver* Trybunał stwierdził naruszenie art. 8, ponieważ władze oparły się głównie na zaleceniach i instrukcjach, które były niedostępne dla więźniów i nie dostarczały odpowiednich wskazówek co do granic nałożonych na zachowanie więźniów. W przypadku krajowych ustawy dotyczących więziennictwa, które zezwalały na automatyczną cenzurę korespondencji i nie dostarczały wystarczających informacji na temat sposobu wykonywania tego uprawnienia, także stwierdzono naruszenie, jak w przypadku licznych skarg przeciwko Polsce¹⁵⁴. W państwie tym system krajowy nie uzależniał zakresu kontroli od poszczególnych rodzajów korespondencji. W konsekwencji, nawet uprzywilejowane

wiadomości, takie jak skargi indywidualne do Komisji lub Trybunału, mogły być zatrzymane i przeczytane. Brak gwarancji proceduralnych uniemożliwił ponadto skorzystanie z jakiegokolwiek środka krajowego, a władze publiczne nie były zobowiązane do uzależnienia przechwytywania korespondencji od formalnej i uzasadnionej decyzji¹⁵⁵. W 2009r. rozpatrując po raz pierwszy kwestię tajemnicy lekarskiej w więzieniu Trybunał rozszerzył tę zasadę także na komunikację między skazanym pacjentem a lekarzem w przypadku, gdy wiadomości są przechwytywane i sprawdzane przez lekarza więziennego¹⁵⁶.

W sprawie *Gülmez* Izba jednomyślnie orzekła, że przepisy ustawy nieokreślające w sposób dokładny przestępstw i kar, które mogą uzasadniać decyzję o ograniczeniu praw skarżącego do wizyt, nie mogą być uznane za wystarczająco jasne i szczegółowe, aby w sposób właściwy chronić zatrzymanego przed każdą stanowiącą nadużycie ingerencją w jego prawo od życia rodzinnego, co prowadzi do naruszenia art. 8.

Stosowanie środków tajnej kontroli

Środki tajnej kontroli są przedmiotem rosnącej liczby skarg. W tym zakresie rozwój technologiczny zmusił Trybunał do dostosowania tradycyjnych zasad art. 8 § 2 do wy-

¹⁵⁴ *Salapa przeciwko Polsce*.

¹⁵⁶ *Szuluk przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

szukanych metod ingerencji w życie prywatne. W 2010 r. Trybunał wydał pierwszy wyrok dotyczący kontroli za pomocą GPS-u w kontekście dochodzeń w sprawach karnych¹⁵⁷. Rozstrzygając sprawę Trybunał podkreślił różnice pomiędzy rozpatrywanym środkiem a innymi, w mniejszym stopniu naruszającymi życie prywatne środkami kontroli wzrokowej lub słuchowej, do których mają zastosowanie mniej rygorystyczne zabezpieczenia. Ogólnie, orzecznictwo strasburskie podkreśla nadrzędną potrzebę uniknięcia arbitralnych ingerencji. A zatem każdy przepis krajowy w tym zakresie musi być wystarczająco jasny, aby dostarczyć jednostkom odpowiednich informacji na temat okoliczności, w których władze publiczne mogą odwołać się do takich środków. Poza tym wspólnym wymogiem, Trybunał wskazał dalsze minimalne gwarancje. Krajowe środki prawne muszą wyszczególniać przestępstwa, które mogą uzasadnić nakaz kontroli, podmiotowe ograniczenia mające zastosowania do szczególnych kategorii osób, granice czasowe kontroli, procedurę jaką należy stosować w zakresie badania, wykorzystywania, udostępniania i przechowywania uzyskanych danych, środki ostrożności jakie należy podjąć przy przekazywaniu tych danych osobie trzeciej, okoliczności w których informacje mogą być wymazane lub zniszczone¹⁵⁸ oraz zapewniać kontrolę uprzednią

157 *Uzun przeciwko Niemcom*.

158 *Weber i Saravia przeciwko Niemcom* (dec.); *Association (Stowarzyszenie Integracji Europejskiej i Praw Człowieka i Ekimdzhiev przeciwko Bułgarii; Liberty i inne organizacje przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

lub następczą przez sąd lub inną rzeczywistość (obiektywnie i subiektywnie) bezstronną władzę, faktycznie i hierarchicznie niezależną od organu nakładającego takie środki, upoważnioną do zatwierdzania tych nagrań w przypadku, gdy są one prawdziwe i rzetelne. Jeśli w ustawodawstwie krajowym nie znajduje się któryś z powyższych elementów, Trybunał rozszerzy swe badanie na orzecznictwo krajowe, które może mieć znaczenie w zakresie zapewnienia jednostkom ochrony. W każdych okolicznościach jednakże podejście Trybunału jest raczej surowe, ponieważ ustawa krajowa regulująca różne kwestie z tej dziedziny nie może wypełnić wszystkich podstawowych luk we właściwych przepisach krajowych¹⁵⁹.

Wykonywanie uprawnień w zakresie zatrzymania i przeszukania przez policję

W sprawie *Gillan i Quinton* Trybunał został wezwany do wydania orzeczenia w sprawie uprawnień do stosowania przymusu, przyznanych policji przez ustawodawstwo antyterrorystyczne. Zgodnie z ustawą policja może zatrzymać i przeszukać każdego, wszędzie i bez uprzedzenia, niezależnie od uzasadnionych podejrzeń popełnienia przestępstwa, o ile umundurowany funkcjonariusz uzna to za „celowe do zapobieżenia aktom terroryzmu”. Trybunał stwierdził, że szerokie uprawnienia dyskrejonalne przyznane przez usta-

159 *P.G. i J.H. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

wodawstwo, zarówno w zakresie upoważnienia do przyznania uprawnień do zatrzymywania i przeszukiwania oraz ich stosowania w praktyce, nie zostały wyposażone w odpowiednie prawne środki ochrony, aby zapewnić jednostkom odpowiednią ochronę przed arbitralną ingerencją. Po pierwsze zauważył, że na etapie upoważnienia nie istnieje wymóg, aby ingerencja była konieczna, a jedynie celowa. Chociaż upoważnienie podlegało najpierw zatwierdzeniu, a następnie odnowieniu, w rzeczywistości od uchwalenia ustawy antyterrorystycznej takie upoważnienie było stale odnawiane poprzez rotację. Ustanowienie niezależnego organu kontroli zostało uznane za bez znaczenia, ponieważ jego uprawnienia były ograniczone do sporządzania sprawozdania na temat sposobu, w jaki wykonywane są przepisy ustawy i nie miał on prawa do unieważnienia lub zmiany upoważnienia. Przede wszystkim jednak ustawodawstwo przyznawało zbyt dużo uprawnień dyskrecjonalnych indywidualnemu funkcjonariuszowi policji, którego decyzja o zatrzymaniu i przeszukaniu danej osoby była oparta wyłącznie na „przecuciu” lub „intuicji zawodowej”. Funkcjonariusze nie musieli wykazywać istnienia żadnego uzasadnionego podejrzenia, a także nie wymagano od nich posiadania jakiegokolwiek subiektywnego podejrzenia dotyczącego zatrzymanej i przeszukanej osoby. Jedyne warunki ustanowione w przepisie ustawy dotyczyły celu przeszukania, czyli poszukiwania przedmiotów, które mogły być użyte w związku z terroryzmem: a zatem, pod warunkiem że ce-

lem zatrzymania było poszukiwanie takich przedmiotów (zdefiniowanych bardzo szeroko jako przedmioty, spośród których wiele może być zwykle w posiadaniu ludzi idących ulicą), podejrzenie, że dana osoba posiada tego rodzaju przedmioty, nawet nie było konieczne. Ponadto, w świetle danych statystycznych dotyczących częstotliwości z jaką funkcjonariusze policji korzystali z uprawnień do zatrzymywania i przeszukiwania, przyznanych im przez ustawę, Trybunał stwierdził, że przepis ten nie jest wystarczająco dokładnie sformułowany oraz że nie istnieją odpowiednie gwarancje prawne zapewniające ochronę przed nadużyciem, a zatem przepis ten nie spełnia wymogu zgodności z ustawą ustanowionego w art. 8.

Sprawy imigracyjne

W ostatnich latach Trybunał został wezwany do rozstrzygnięcia kwestii zgodności z ustawą oraz poprawności procedury wydawania decyzji imigracyjnych. Krajowy system prawny nie spełnia wymogu „zgodnie z ustawą”, jeśli zezwala władzy wykonawczej na wydawanie w każdym indywidualnym przypadku decyzji, czy przyznać istotne gwarancje proceduralne, czy też ich odmówić. Zasada ta została potwierdzona w sprawie *Liu i Liu*, w której władzy publicznej przysługiwały skrajnie szerokie uprawnienia dotyczące procedury deportacji obcokrajowców. Trybunał definiuje zatem zasadniczy związek pomiędzy wymogami usta-

nowionymi w art. 8 § 2 a ustawą imigracyjną jako istnienie skutecznej kontroli sądowej decyzji wydawanych przez władzę wykonawczą. Tak więc dla zapewnienia przestrzegania zgodności z ustawą zasadnicze znaczenie ma uzasadnienie środków oraz prawo do skorzystania ze środków prawnych. Podejście to zostało przyjęte w sprawie *G.C.*, w której nakaz wydalenia został wydany bez żadnego odniesienia do okoliczności faktycznych, wyłącznie na podstawie „poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego” wynikającego z obecności skarżącego.

Słuszność ingerencji

Po ustaleniu przez Trybunał, że ingerencja była zgodna z ustawą, bada on słuszność zamierzonego celu. Cele wymienione w § 2 tworzą zamkniętą listę. Jednakże zdarzyło się, że Trybunał wziął pod uwagę cele inne niż te, które są wyraźnie wymienione. W sprawie *Nyanzi* Trybunał uznał, że utrzymywanie i stosowanie kontroli imigracyjnych jest słusznym uzasadnieniem wydalenia skarżącej ze Zjednoczonego Królestwa do Ugandy. Jednakże pomimo wyjątków wydaje się, że treść Konwencji obejmuje podstawowe interesy, które potencjalnie mogą wchodzić w grę, a każdy z nich jest sformułowany w sposób ogólny. Są one ujęte przez wszystkie prawa kwalifikowane, z jedynym wyjątkiem jaki stanowi dobrobyt państwa. Na płaszczyźnie proceduralnej na pozwanym państwie spoczywa obowiązek przedstawienia celu, do którego zmierza

ingerencja: co do zasady Trybunał będzie tym usatysfakcjonowany. Oznacza to jednak, że prawdziwa bitwa rozgrywa się na polu konieczności i proporcjonalności przyjętych środków w stosunku do zamierzonych celów.

Słusznymi celami, wymienionymi w art. 8 w brzmieniu interpretowanym przez Trybunał, są:

Bezpieczeństwo państwowe

Dotyczy to ochrony państwa przed zagrożeniem wynikającym z działań podejmowanych przez wrogów wewnętrznych lub zewnętrznych, takich jak obalenie rządu krajowego lub brutalne ataki na system demokratyczny. Na postanowienie to powołano się w kilku sprawach dotyczących tajnego gromadzenia informacji o osobie lub środków tajnej kontroli, która była rzekomo konieczna do odparcia zagrożenia wynikającego z niepokojącej działalności terrorystycznej lub wyszukanych form szpiegostwa¹⁶⁰. Uzasadnienie to nie zostało uwzględnione w sprawie *Smith i Grady*, dotyczącej mniej korzystnego traktowania osoby homoseksualnej przez brytyjskie siły zbrojne.

Bezpieczeństwo publiczne

Na ten cel sam w sobie powoływano się rzadko. Nawet w takim przypadku Trybunał dąży do oparcia się jednocze-

¹⁶⁰ *Klass przeciwko Niemcom; Leander przeciwko Szwecji.*

śnie na innych podstawach, takich jak bezpieczeństwo państwowe lub zapobieganie przestępstwom i ochrona porządku. Bezpieczeństwo publiczne było zasadniczą kwestią rozpatrywaną w decyzji Komisji w sprawie *X i Y*, dotyczącej ograniczenia życia rodzinnego w więzieniu. Podobnie, w sprawie Buckley Trybunał uwzględnił bezpieczeństwo publiczne jako jedno z uzasadnień odmowy przez władze brytyjskie zezwolenia skarżącej na mieszkanie w przyczepie kampingowej na jej gruncie. Gdyby skarżącej wydano takie zezwolenie, istniałoby zagrożenie dla ruchu drogowego, ponieważ do jej własności można byłoby wjechać tylko z drogi publicznej.

Dobrobyt gospodarczy kraju

Prawidłowe zarządzanie finansami publicznymi stanowiło istotną kwestię do rozpatrzenia w kilku sprawach dotyczących polityki lokalnej w zakresie mieszkalnictwa i demografii. Na przykład, ten słuszny cel został podniesiony przez pozwane państwo w sprawie *Gillow*: ograniczenia w budowie mieszkań w Guernsey były uzasadnione pilną potrzebą utrzymania populacji w granicach umożliwiających zrównoważony rozwój tego obszaru.

Regulacja rynku pracy w związku z gęstością zaludnienia strefy miejskiej została uznana za słuszną podstawę deportacji obywatela marokańskiego po jego rozwodzie z obywa-

telką holenderską¹⁶¹. Bez względu na okoliczności, nie zawsze łatwo jest dokonać rozróżnienia pomiędzy prywatnymi a publicznymi interesami ekonomicznymi. Na przykład w sprawie *Hatton* i inni rosnąca liczba nocnych lotów została uzasadniona ogólnymi korzystnymi konsekwencjami wynikającymi z lepszego systemu transportowego, ale interesy zbiorowe były głęboko i w sposób konieczny splecione z interesami linii lotniczych.

Ochrona porządku i zapobieganie przestępstwom

Cel jest dwojaki, ponieważ obejmuje dwa różne pojęcia. Pojęcie porządku, jednego z najczęściej powoływanych słusznych celów, wydaje się obejmować niepokojące sytuacje wynikające z zachowania indywidualnego lub zbiorowego, zagrażającego spokojnemu życiu społecznemu. W odniesieniu do „zapobiegania przestępstwom” dokonano ważnego rozróżnienia pomiędzy zapobieganiem a wykrywaniem przestępstw. Środki podjęte przez państwo mogą być uzasadnione tylko w zakresie, w jakim ich celem jest zapobieganie popełnieniu przestępstwa. Po popełnieniu przestępstwa państwo musi odwołać się do innego uzasadnienia. Jednakże, w praktyce granica może być cienka. Na przykład w sprawie *S. i Marper* Trybunał orzekł, że system gromadzenia próbek DNA oraz odcisków palców służył celowi zapobiegania przestępstwom, aczkolwiek był niepro-

¹⁶¹ *Berrehab przeciwko Holandii*.

porcjonalny do zamierzonego celu. W przypadku dochodzenia w sprawach karnych Trybunał, co do zasady, odmawia uznania za słuszne zachowania funkcjonariuszy policji, kiedy jest ono oparte na błędnym przekonaniu lub oczywiste fałszywych przesłankach, których można było i należało uniknąć poprzez zastosowanie odpowiednich środków ostrożności¹⁶².

Ochrona zdrowia i moralności

Jak w przypadku poprzedniego celu, ten cel także składa się z dwóch niezależnych interesów. Zdrowie wiąże się ze sferą indywidualną, podczas gdy ochrona moralności była zazwyczaj interpretowana jako synonim moralności seksualnej. Z orzecznictwa wynika, że moralność może oznaczać albo standardy etyczne społeczeństwa jako całości albo wrażliwość konkretnych kategorii społeczeństwa, takich jak np. dzieci szkolne. W sprawie *Dudgeon*¹⁶³ Trybunał rozważył kwestię karania dobrowolnych praktyk seksualnych uprawianych przez dorosłych mężczyzn prywatnie, zaprzeczając jakoby karanie takiego zachowania mogło zaspokajać potrzebę ochrony standardów moralnych. Do odmiennego wniosku Trybunał doszedł w sprawie *Laskey, Jaggard i Brown*, w której nadał pierwszeństwo ochronie zdrowia osób zainteresowanych, uwzględniając możliwe skutki cielesne praktyk sadomasochistycznych.

¹⁶² *Keegan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

¹⁶³ Takie amò podejście zostało później potwierdzone w *ADT przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

Ochrona praw i wolności innych

Ten cel jest sformułowany w sposób bardzo szeroki i obejmuje szereg sytuacji. Wielokrotnie Trybunał w tym zakresie przyjmował otwartą klauzulę, dzięki której zostały uzasadnione różne – potencjalne, jeszcze niewyraźnie zdefiniowane – rodzaje ograniczeń. Na przykład w sprawie *Chappell* Trybunał rozszerzył wyjątki zawarte w § 2 na ochronę praw własności intelektualnej. Ochrona praw i wolności osób trzecich była z powodzeniem przywoływana w celu uzasadnienia decyzji o odebraniu dzieci ich rodzicom¹⁶⁴. W szczególności Trybunał przyjął kryterium „dobra dziecka” jako kluczowy element swych wyroków, nawet jeśli wyrażenie to nie pojawia się w art. 8.

Wymóg konieczności

Zgodność z prawem i słuszność ingerencji nie gwarantują jej zgodności z wymogami dotyczącymi wyjątków zawartymi w art. 8. Środek ten będzie musiał także zostać poddany testowi konieczności, który obejmuje wielostronną analizę. Termin „konieczność” użyty w Konwencji odzwierciedla napięcie stworzone pomiędzy jednostką a społeczeństwem. Oceniając wymóg konieczności, który w sposób nieunikniony prowadzi do przeprowadzenia testu proporcjonalności, Trybunał może rozszerzyć badanie także

¹⁶⁴ *Margareta i Roger Andersson przeciwko Szwecji*.

poza granice rozpatrywanego prawa, obejmując oceną istotę demokracji pozwanego państwa zgodnie z licznymi wskaźnikami, takimi jak pluralizm, tolerancja, otwartość, równość, wolność, prawo do rzetelnego procesu, wolność wyrażania opinii, zgromadzeń i wyznania¹⁶⁵. Co do znaczenia słowa „konieczność” Trybunał nie przedstawił jasnej definicji: w zamian za to używa złożonej i wyważonej definicji. Konieczność nie jest synonimem niezbędności, ani nie ma tak samo elastycznego znaczenia jak wyrażenia: rozsądny, użyteczny czy pożądany¹⁶⁶. Z orzecznictwa Trybunału wynika, że im istotniejsze jest prawo w ramach Konwencji, tym bardziej przekonujące muszą być powody uzasadniające ograniczenie. Upływ czasu także jest zmienną, którą Trybunał uwzględniał w celu stwierdzenia trwałego charakteru konieczności. W sprawie *Luordo* Trybunał orzekł, że po czternastu latach równowaga pomiędzy interesem ogólnym polegającym na spłaceniu wierzycieli upadłości a prawem skarżącego do poszanowania korespondencji została zachwiana, a zatem nie było już potrzeby poddawania wysyłanej do niego korespondencji kontroli syndyka. Chociaż w systemie pomocniczym ustanowionym przez Konwencję państwa dysponują zmiennym marginesem oceny w zakresie środków jakie należy podjąć, aby osiągnąć dane cele, ostatecznie do Trybunału należy ocena, czy ingerencja odpowiada pilnej potrzebie społecznej i czy jest proporcjonalna do słusznego celu i danej potrzeby społecznej.

165 *Refah Partisi (the Welfare Party) przeciwko Turcji*.

166 *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

Proporcjonalność i margines oceny

Doktryna marginesu oceny obejmuje zasadę proporcjonalności. Ta pierwsza jednak jest szersza od drugiej i stanowi „ramy odniesienia”, w których możliwe są różne poziomy intensywności kontroli sądowej. Ten wachlarz możliwości rozciąga się od „kontroli racjonalności”¹⁶⁷, w przypadku której wystarczające jest, gdy krajowy organ regulacyjny wykaże istnienie racjonalnej podstawy dla ustanowienia podważanego ustawodawstwa, do ściślejszej kontroli, w przypadku której należy wykazać „istotny interes państwa” lub „poważne względy” w celu uzasadnienia środka krajowego¹⁶⁸. Swoboda pozostawiona krajowemu organowi regulacyjnemu zależy, zarówno od Trybunału, jak i sądów krajowych. Ze strony Trybunału koncepcja marginesu oceny znajduje się w centrum pomocniczego mechanizmu Konwencji, zgodnie z którym państwa-strony są zwykle w lepszym położeniu, aby ocenić konieczność i proporcjonalność określonych środków w kontekście kulturowym i społeczno-ekonomicznym, zwłaszcza w przypadku polityki dotyczącej kontrowersyjnych kwestii moralnych lub lokalnego rozwoju gospodarczego¹⁶⁹. Jeśli brak jest konsensusu wśród państw członkowskich Rady Europy, zarówno w odniesieniu do znaczenia danego interesu, jak i środków, które w największym stopniu będą

167 *Rasmussen przeciwko Danii*.

168 *Abdulaziz, Cabales i Balkandali przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

169 *Handyside przeciwko Zjednoczonemu Królestwu; Rees przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

zapewnić jego ochronę, w szczególności gdy sprawa dotyczy wrażliwej kwestii moralnej lub etycznej, margines będzie szerszy; natomiast jeśli istnienie celu lub polityki regulacyjnej jest postrzegane jako „wspólne” lub „europejskie”, dojdzie do zawężenia marginesu oceny. W większości przypadków w sytuacji korzystania z marginesu oceny, państwa są wzywane do zapewnienia równowagi pomiędzy interesami publicznymi i prywatnymi oraz prawami konwencyjnymi.

Jako że proporcjonalność jest składnikiem wymogu konieczności oraz marginesu oceny, każda ingerencja w prawa chronione na podstawie art. 8 będzie musiała być oceniona w tym kontekście; co do zasady nie będzie ona uznana za nieproporcjonalną, jeśli zakres jej stosowania i skutki są ograniczone oraz jeśli w prawie krajowym zostały przewidziane gwarancje, tak aby jednostka nie była poddana arbitralnemu traktowaniu¹⁷⁰. Sprawa *Ernst i inni*¹⁷¹ jest ciekawym przykładem wyroku opartego na zasadzie proporcjonalności. Sprawa dotyczyła czterech dziennikarzy, których biura i domy zostały przeszukane w związku z podejrzeniem ujawnienia prasie poufnych informacji przez sędziów. W odniesieniu do nakazów przeszukania Trybunał zauważył, że były sformułowane w sposób ogólny („przeszukanie i zajęcie wszelkich dokumentów lub przedmiotów, które mogą pomóc w dochodzeniu”) i nie zawierały żadnych informacji na temat danych dochodzeń, lokali, jakie mają być przeszukane lub przedmiotów,

jakie mają być zajęte. Ponadto skarżący, którzy nie byli oskarżeni o żadne przestępstwo, nie zostali poinformowani o powodach przeszukań. W związku z tym przeszukania te nie mogły być uznane za proporcjonalne do słusznych celów.

Za każdym razem, gdy przez Trybunałem były podnoszone nowe kwestie moralne lub etyczne, Trybunał był gotowy do przyznania pozwanemu państwu szerokiego marginesu oceny. W sprawie *Evans*, przytoczonej powyżej, margines oceny został rozszerzony, aby wykluczyć jakiekolwiek naruszenie Konwencji. Natomiast wyjątkowo szeroko ujęte przepisy ustawodawcze przyjęte przez Zjednoczone Królestwo w zakresie gromadzenia i przechowywania profilów DNA, podważone w sprawie *S. i Marper*, uznano za przekraczające margines oceny przyznany temu państwu, co doprowadziło do stwierdzenia naruszenia. W sprawie *Ellis Poluhaas Dödsbo* Trybunał orzekł, że odmawiając zgody na przeniesienie prochów męża skarżącej do grobowca rodzinnego z tego względu, że należy przestrzegać prawa do „spoczywania w pokoju” przewidzianego w ustawie, władze krajowe działały w granicach szerokiego marginesu oceny przyznanego im w zakresie wyważenia interesu jednostki oraz roli społeczeństwa polegającej na zapewnieniu świętości grobu. Granice marginesu oceny zależą w dużej mierze od wchodzących w grę interesów; w im większym stopniu odnoszą się one do podstawowych wartości oraz najważniejszych aspektów życia prywatnego, w tym mniejszym stopniu Trybunał jest skłonny do przyznania szerokiego marginesu oceny.

¹⁷⁰ *M.S. przeciwko Szwecji*.

¹⁷¹ *Ernst i inni przeciwko Belgii*.

Praktyczne stosowanie doktryny marginesu oceny

Poniżej zostanie przedstawiony przykładowy przegląd wykładni i stosowania przez Trybunał marginesu oceny w wielu sprawach rozpatrywanych przez Trybunał co do istoty.

Ingerencja w życie prywatne i rodzinne więźnia

Trybunał jest zdania, że pewien zakres kontroli kontaktów więźniów ze światem zewnętrznym, niezależnie od formy tychże kontaktów, jest konieczny. A zatem ingerencje w tym zakresie nie oznaczają automatycznie naruszenia Konwencji. Niemniej jednak status osoby nie może uzasadniać całkowitej utraty praw podstawowych. Należy więc zachować właściwą równowagę pomiędzy przeciwstawnymi interesami. W sprawie *Dickson* ograniczenia dostępu więźnia do wspomaganego rozrodu zostały uznane za niesłusznie restrykcyjne, co do woli skarżącego polegającego na chęci posiadania dziecka. W odniesieniu do kontaktów z rodziną Trybunał zawsze uzależniał jakąkolwiek cenzurę od obiektywnych czynników potwierdzających proporcjonalność danego środka: popełnionego przestępstwa¹⁷², zakresu ingerencji¹⁷³, znaczenia wchodzących w grę interesów dane-

172 *Messina (Nr 2) przeciwko Włochom*.

173 *Jankauskas przeciwko Litwie*, w sprawie powszechnej cenzury korespondencji więźnia.

go więźnia¹⁷⁴. W tym względzie wysoki priorytet nadaje się prawu więźnia do kontaktów z jego adwokatem, jako szczególnie aspekt prawa do obrony, które może być ograniczone tylko w wyjątkowych okolicznościach¹⁷⁵. To samo dotyczy korespondencji z lekarzem specjalistą w kontekście więźnia, którego stan zdrowia zagraża jego życiu w przypadku, gdy dokładny adres, kwalifikacje oraz dobra wiara nie są podważane¹⁷⁶. Problemy logistyczne w zakresie przetwarzania nieograniczonej liczby paczek w dużym zakładzie karnym, co prowadzi do dystrybucji paczek co sześć tygodni, zostały uznane za spełniające kryterium zapewnienia odpowiedniej równowagi pomiędzy ochroną bezpieczeństwa a przestrzeganiem prawa więźniów do kontaktu ze światem zewnętrznym, a zatem zgodne z wymogami ustanowionymi w art. 8¹⁷⁷.

Ingerencja w prawo do wizerunku i reputacji

Badając wymogi konieczności i proporcjonalności fotografowania przez władze publiczne, należy zważyć prywatny lub publiczny charakter danej osoby lub sytuacji, a także sposób wykorzystania zdjęć. Tak było w sprawie *Friedl*,

174 *Ploski przeciwko Polsce*. Naruszenie Konwencji zostało stwierdzone w związku z odmową wydania skarżącemu przepustki z więzienia na pogrzeby rodziców.

175 *Erdem przeciwko Niemcom*, w której Trybunał przyznał, że w odniesieniu do środków antyterrorystycznych państwa posiadają szeroki margines oceny.

176 *Szuluk przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

177 *Sprawy Poltoratskiy, Kuznetsov, Nazarenko, Dankevich, Aliev, Khokhlich, wszystkie przeciwko Ukrainie*.

która dotyczyła zgodności z prawem wykonania zdjęć podczas demonstracji publicznej. Fotografie posiadane przez władze publiczne mogą być pokazane stronie trzeciej tylko do celów dochodzenia¹⁷⁸. Bezprawne ujawnienie mediom materiałów dotyczących życia prywatnego skarżącego zostało uznane za naruszenie w sprawie *Craxi* w kontekście przechwytywania rozmów telefonicznych. Publikacja, rozpowszechnianie w telewizji lub za pomocą innych środków mogą być dopuszczalne, jeśli dana osoba wyraża na to zgodę lub jej tożsamość nie zostaje ujawniona¹⁷⁹. Badanie przeprowadzane przez Trybunał jest bardziej szczegółowe w przypadku danych wrażliwych, takich jak dokumentacja medyczna, ponieważ ich poufność jest zasadniczym aspektem prawa pacjenta do życia prywatnego. A zatem ich bezprawne ujawnienie podczas procesu sądowego stanowi naruszenie art. 8¹⁸⁰.

W sprawie *Petrina* Trybunał został wezwany do rozstrzygnięcia sprawy, w której sądy krajowe przyznały pierwszeństwo wolności wyrażania opinii nad prawem do ochrony reputacji skarżącego. Skarga została wniesiona przez polityka, którego dziennikarz satyryczny opisał jako współpracownika dawnych służb bezpieczeństwa państwa, Securitate. Zarzuty te zostały rozwinięte w artykułach opublikowanych w gazecie satyrycznej. Sądy krajowe uniewinniły dziennikarzy odpowiedzialnych za publikację na tej podsta-

178 *Doorson przeciwko Holandii*.

179 *Peck przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.

180 *L.L. przeciwko Francji*.

wie, że ich uwagi były „ogólne i nieokreślone”. Pozew cywilny skarżącego także został oddalony. Trybunał stwierdził, że temat rozpatrywanej debaty, czyli uchwalenie ustawodawstwa umożliwiającego ujawnienie nazwisk byłych współpracowników Securitate, czyli problem, który był szeroko komentowany w mediach i śledzony przez opinię publiczną, był bardzo istotny dla społeczeństwa rumuńskiego. Współpraca polityków z Securitate była bardzo wrażliwą kwestią moralną i społeczną w kontekście historycznym w Rumunii. Pomimo satyrycznego charakteru gazety, w której artykuły zostały opublikowane, mogły one obrazić skarżącego, ponieważ nie było żadnego dowodu, że kiedykolwiek należał do tej organizacji (a w rzeczywistości później wykazano, że nigdy nie współpracował z Securitate). Ponieważ informacja zawarta w artykułach była jasna i bezpośrednia, bez jakiegokolwiek elementu ironii lub humoru, nie można jej było jej traktować jako „przesady” lub „provokacji”, które są zwykle dopuszczalne w kontekście wolności prasy, Trybunał orzekł, że artykuł zafałszował rzeczywistość bez faktycznej podstawy. Zdaniem Trybunału poprzez oskarżenie skarżącego o przynależność do grupy, która posługiwała się represjami i terrorem jako instrumentem policji politycznej, aby służyć dawnemu reżimowi, podczas gdy nie istniały żadne ramy ustawodawcze umożliwiające publiczny dostęp do akt Securitate, sądy krajowe zezwoliły dziennikarzom na przekroczenie dopuszczalnych granic.

Odmowa wydania dokumentów tożsamości

W sprawie *M.* Izba jednomyślnie orzekła, że odmowa przez władze szwajcarskie wydania nowego paszportu obywatelowi szwajcarskiemu mieszkającemu w Tajlandii w celu zmuszenia go do powrotu do Szwajcarii ze względu na prowadzone dochodzenie w sprawie karnej, nie naruszyła praw skarżącego chronionych na podstawie art. 8. Skarżący, mieszkający w Tajlandii od wielu lat z tajską partnerką i ich trojgiem dzieci, zwrócił się do ambasady szwajcarskiej o przedłużenie ważności jego paszportu w celu umożliwienia mu zawarcia związku małżeńskiego oraz zarejestrowania jego dzieci, uzyskania świadczeń rodzinnych na dzieci oprócz renty, którą pobierał, oraz przyjęcia go do szpitala w celu poddania się operacji chirurgicznej. Ponieważ w Szwajcarii trwało dochodzenie wszczęte przeciwko niemu w sprawie oszustwa, skarżącemu odmówiono przedłużenia ważności paszportu. Zaoferowano mu natomiast „*laissez-passer*” umożliwiające bezpośredni powrót do Szwajcarii. Rozstrzygając kwestię „wymogu konieczności” takiej ingerencji oraz jej proporcjonalności, Trybunał zauważył, że odmawiając powrotu do Szwajcarii skarżący celowo unikał odpowiedzialności karnej. Chociaż państwa dysponują szerokim marginesem oceny przy podejmowaniu decyzji, czy ścigać osobę podejrzaną o popełnienie przestępstwa oraz jakie środki w zakresie ścigania i karania podjąć, Trybunał orzekł, że władze szwajcar-

skie uzasadniły swe decyzje wyjaśniając, że obecność pana *M.* w Szwajcarii była konieczna do właściwego przeprowadzenia postępowania karnego oraz wykazując za pomocą odpowiednich argumentów, że zaświadczenia lekarskie przedstawione przez p. *M.* nie zawierały przekonywujących dowodów, dlaczego miałby być on niezdolny do przyjazdu do Szwajcarii jakimkolwiek środkiem transportu. Ponadto Trybunał zauważył, że działanie podjęte przez władze szwajcarskie było mniej ograniczające niż inne kroki, jakie mogłyby one podjąć w celu zmuszenia p. *M.* do współpracy w ramach ścigania, na przykład wydanie międzynarodowego nakazu aresztowania z żądaniem ekstradycji, który mógłby prowadzić do jego zatrzymania na jakiś czas w Tajlandii. Rozpatrując znaczenie dla interesu publicznego osądzenia przestępców oraz w świetle szczegółowych decyzji władz szwajcarskich Trybunał uznał, że została zachowana właściwa równowaga do celów art. 8.

Umieszczenie dzieci w publicznych placówkach opiekuńczych

Margines oceny, z którego korzystają państwa w zakresie ochrony praw dzieci, historycznie był dosyć szeroki. Pownownie, wynika to ze złożonego i wrażliwego charakteru tych sytuacji, a władze krajowe znajdują się w lepszym położeniu, aby je rozwiązać¹⁸¹. Trybunał strasburski często był

¹⁸¹ *Scozzari i Giunta przeciwko Włochom* [WI].

wzywany do rozstrzygnięcia spraw dotyczących stosowania nakazów zapewnienia dzieciom opieki oraz gwarancji proceduralnych przyznanych zainteresowanym. Zdaniem Trybunału takie środki należy traktować jako rozwiązania tymczasowe i muszą one być zgodne z ostatecznym celem ponownego połączenia biologicznych rodziców i dzieci¹⁸². W tej perspektywie państwa są zobowiązane do przeprowadzania częstych kontroli warunków umieszczenia dziecka w publicznej placówce opiekuńczej w celu uaktualnienia oceny sytuacji jednostki rodzinnej¹⁸³. Ostateczny cel ponownego połączenia rodziny oznacza, że każde ograniczenie kontaktów oraz komunikacji pomiędzy członkami rodziny musi być poparte poważnymi powodami¹⁸⁴. Surowe ograniczenia są uzasadnione tylko w przypadku istnienia pilnej potrzeby odnoszącej się do dobra dziecka¹⁸⁵.

Określenie proporcjonalności ograniczeń nałożonych w związku z wykonywaniem aborcji

Sprawa *A, B i C* prezentuje interesującą perspektywę testu proporcjonalności oraz marginesu oceny w sprawie aborcyjnej. Wielka Izba, rozważając ogromną wrażliwość kwestii moralnych i etycznych związanych z problemem aborcji oraz znaczenie wchodzącego w grę intere-

su publicznego, uznała, że państwa-strony dysponują szerokim marginesem oceny w zakresie ustanawiania równowagi pomiędzy interesem publicznym, czyli ochroną przyznaną w prawie irlandzkim prawu do życia nienarodzonego dziecka, a konkurującymi prawami pierwszej i drugiej skarżącej do poszanowania ich życia prywatnego na mocy art. 8 Konwencji. Istnienie istotnego konsensusu europejskiego na rzecz dopuszczenia aborcji z szerzej określonych względów niż w prawie irlandzkim (gdzie aborcja dopuszczalna jest w przypadku, gdy zostanie wykazane istnienie zagrożenia dla życia matki, w tym w wyniku śmierci samobójczej) nie zostało uznane za powód dla zwężenia marginesu oceny, chociaż Trybunał zauważył, że pierwsza skarżąca mogłaby poddać się aborcji ze względów zdrowotnych oraz związanych z dobrobytem w około 40 państwach-stronach, a druga skarżąca mogłaby poddać się aborcji ze względów związanych z dobrobytem w około 35 państwach-stronach. Dochodząc do tego wniosku, Trybunał po pierwsze odniósł się do swych ustaleń w sprawie *Vo*, że kwestia, kiedy zaczyna się życie człowieka objęta jest zakresem marginesu oceny państw, ponieważ nie istnieje konsensus europejski co do naukowej i prawnej definicji początku życia, a po drugie że niemożliwe jest udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy nienarodzone dziecko jest „osobą” w rozumieniu art. 2. Prawa płodu oraz prawa matki są ze sobą splecione, a zatem chroniąc prawa nienarodzonego dziecka państwo musi stosować margines swobo-

182 *Olsson przeciwko Szwecji*.

183 *K.A. przeciwko Finlandii*.

184 *Kutzner przeciwko Niemcom*.

185 *Gnahoré przeciwko Francji*.

dy także do konkurujących praw matki. Zgodnie z większością sędziów Trybunału z powyższego wynika, że nawet jeśli z ustaw krajowych, do których się odwołano, wynika że większość państw-stron rozwiązało ten konflikt praw i interesów na rzecz większego prawnego dostępu do aborcji, ten konsensus nie może być decydującym czynnikiem w ocenie Trybunału, czy kwestionowany zakaz aborcji w Irlandii ze względów zdrowotnych i związanych z dobrobytem zapewnia słuszną równowagę pomiędzy konkurującymi prawami i interesami, nawet w ramach ewolucyjnej wykładni Konwencji. Uwzględniając prawo do wyjazdu za granicę w celu poddania się aborcji wraz z dostępem do odpowiednich informacji i opieki medycznej w Irlandii, Trybunał nie uznał, aby istniejący w Irlandii zakaz aborcji ze względów zdrowotnych i związanych z dobrobytem, oparty na głębokim przekonaniu moralnym społeczeństwa irlandzkiego w odniesieniu do natury życia i wynikającej z niej ochrony, jaka musi być przyznana w tym względzie życiu nienarodzonego dziecka, wykraczał poza margines oceny przyznany państwu irlandzkiemu. Trzecia skarżąca zarzucała niewdrożenie przez państwo irlandzkie postanowień konstytucyjnych w drodze uchwalenia ustawodawstwa, a w szczególności niewprowadzenie procedury, w ramach której mogłaby ustalić, czy może być zakwalifikowana do przeprowadzenia zgodnej z prawem aborcji w Irlandii ze względu na zagrożenie, jakie dla jej życia stanowiła ciąża. Trybunał orzekł, że niepewność spowodowana brakiem wdro-

żenia przez ustawę postanowień konstytucyjnych doprowadziła do uderzającej rozbieżności pomiędzy teoretycznym prawem do zgodnej z prawem aborcji w Irlandii ze względu na poważne zagrożenie dla życia kobiety oraz praktycznym wdrożeniem tego prawa, co stanowi naruszenie art. 8.

Sztuczna prokreacja

W sprawie *S.H. i inni* najpierw Izba, a następnie Wielka Izba zostały skonfrontowane z ograniczeniami, na jakie napotykały osoby chcące zostać rodzicami w dostępie do technik sztucznej prokreacji. Skarga została wniesiona przez dwie obywatelki austriackie, które chciały skorzystać z zapłodnienia *in vitro* przy wykorzystaniu, odpowiednio, komórki jajowej dawczyni oraz spermy dawcy. Zgodnie z obowiązującym prawem takie dawstwo jest zabronione w każdych okolicznościach, podczas gdy dawstwo spermy jest dopuszczalne w przypadku, gdy sperma jest umieszczana bezpośrednio w macicy kobiety (sztuczne zapłodnienie *in vivo*). W 2010 r. Izba stwierdziła naruszenie art. 14 w związku z art. 8. W 2011 r. Wielka Izba zmieniła wyrok stosunkiem głosów 13 do 4. Istotna część wyroku dotyczy marginesu oceny, jakim dysponują państwa w regulowaniu kwestii sztucznej prokreacji. Trybunał orzekł, że nawet jeśli istnieje wyraźna tendencja w ustawodawstwie państw członkowskich Rady Europy w kierunku dopuszczalności dawstwa gamet do celów zapłodnienia *in vitro*, nie moż-

na powiedzieć, że ten wyłaniający się konsensus jest oparty na utrwalonych zasadach. Odzwierciedla on raczej etap rozwoju w szczególnie dynamicznej dziedzinie prawa, co nie ma wpływu na zakres marginesu oceny. Jest tak tym bardziej uwzględnniejszy, że leczenie za pomocą zapłodnienia *in vitro* nadal jest wrażliwą kwestią etyczną w społeczeństwie austriackim. W celu wsparcia swej wykładni tej kwestii Trybunał także zauważył, że w odniesieniu do dawstwa komórek jajowych wszystkie istotne instrumenty na szczeblu europejski albo nie zajmują się tą kwestią albo – jak w przypadku dyrektywy Unii Europejskiej w sprawie standardów bezpieczeństwa dotyczących dawstwa komórek ludzkich – wyraźnie pozostawiają państwom, których to dotyczy, decyzję, czy wykorzystywać komórki rozrodcze. Oceniając wolę państwa, aby pogodzić z jednej strony chęć zapewnienia dostępu do medycznie wspomaganey prokreacji, a z drugiej strony niepokój istniejący w dużej części społeczeństwa co do roli i możliwości zapewnienia dostępu do nowoczesnej medycyny reprodukcyjnej, Trybunał zauważył, że Austria nie ustanowiła całkowitego zakazu sztucznej prokreacji (rozpatrywana procedura jako taka była w rzeczywistości dopuszczalna zgodnie z prawem austriackim), a parom chcącym skorzystać z metod niedopuszczalnych w prawie austriackim nie uniemożliwiano wyjazdu za granice w celu poddania się innym metodom leczenia bezpłodności. Sam fakt, że zakazując wykorzystywania spermy lub komórki jajowej dawcy do celów zapłodnienia *in vi-*

tro, Austria postanowiła dopuścić dawstwo spermy do celów sztucznego zapłodnienia *in vivo*, dowodzi, że przyjęła ostrożne podejście do tej kwestii, dążąc do pogodzenia społecznej rzeczywistości ze swym zasadniczym stanowiskiem w tym zakresie. Wreszcie, Trybunał dokonał oceny argumentów dotyczących interesu publicznego, które Austria rozważyła podejmując decyzję o zakazaniu dawstwa spermy i komórek jajowych do celów zapłodnienia *in vitro*:

- ✧ ochrona kobiet, ponieważ dawstwo komórek jajowych może prowadzić do pojawienia się problemów takich jak wykorzystywanie i poniżanie kobiet, w szczególności pochodzących ze środowisk znajdujących się w złej sytuacji ekonomicznej;
- ✧ problemy związane z podziałem macierzyństwa, ponieważ zapłodnienie *in vitro* może prowadzić do stworzenia nietypowych relacji, w których rzeczywistość społeczna odbiega od rzeczywistości biologicznej w konsekwencji podziału macierzyństwa na aspekt biologiczny oraz aspekt „opieki nad dzieckiem”, a być może także aspekt społeczny;
- ✧ dobro dzieci; oraz
- ✧ konieczność zapobieżenia reprodukcji selektywnej.

Podsumowując

Trybunał przypomina, że Konwencja zawsze była interpretowana i stosowana w świetle aktualnych okoliczności [...] Nawet jeśli uznał, że w niniejszej sprawie nie doszło do naruszenia art. 8, Trybunał twierdzi, że

diedzina ta, w której prawo zdaje się ciągle ewoluować i w której dokonuje się szczególnie dynamiczny rozwój w nauce i prawie, musi być kontrolowana przez państwa-strony.

Środki tajnej kontroli

Uprawnienia do prowadzenia tajnej kontroli obywateli są tolerowane na podstawie Konwencji tylko w zakresie, w jakim są one ściśle konieczne do zapewnienia ochrony instytucji demokratycznych. Trybunał jest zdania, że kontrola korespondencji, przesyłek pocztowych oraz rozmów telefonicznych jest w wyjątkowych okolicznościach konieczna w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, zapobiegania przestępstwom i ochrony porządku. Jednakże aby takie środki były zgodne z Konwencją muszą być zapewnione skuteczne gwarancje przeciwko nadużyciom. O ile państwa dysponują szerokimi uprawnieniami dyskrecyjnymi w odniesieniu do stosowanego systemu nadzoru, jego funkcjonowanie podlega kontroli. Gwarancje konieczne do zapewnienia zgodności z art. 8 mogą różnić się od siebie w zależności od okoliczności sprawy, takich jak charakter; zakres i czas trwania możliwych środków, podstawy nakazu zastosowania takich środków, władze zezwalające na wydanie takich środków oraz ich wprowadzenie i nadzorowanie, a także rodzaj środka prawnego ustanowionego przez prawo krajowe.

W sprawie *Klass* Trybunał musiał zdecydować, czy ustawodawstwo niemieckie zezwalające na otwieranie listów oraz stosowanie podsłuchów telefonicznych w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwowego, porządku i zapobiegania przestępstwom naruszyło prawa skarżącego z tego względu, że nie istniały odpowiednie gwarancje przed możliwymi nadużyciami. W odniesieniu do koniecznej ochrony Trybunał podkreśliwszy, że co do zasady nadzór sądowy nad kontrolą jest pożądanym, uznał, że pozasądowy nadzór powierzony komitetowi parlamentarnemu oraz komisji wyznaczonej przez ten komitet zapewniała wystarczające gwarancje chroniące przed nadużyciami. Trybunał bowiem orzekł, że te dwa organy są niezależne od władzy prowadzącej kontrolę oraz posiadają wystarczające uprawnienia, by sprawować skuteczny i stały nadzór. Trybunał zatem stwierdził, że biorąc pod uwagę postęp techniczny w zakresie metod szpiegostwa i kontroli oraz rozwój terroryzmu w Europie, niemiecki system nadzoru nad tajną kontrolą spełnia wymogi ustanowione w art. 8 Konwencji.

Prawo do poznania swego pochodzenia

Prawo do poznania swego pochodzenia musi być zrównoważone z prawem do zbadania prawnego domniemania ojcostwa w świetle dowodów biologicznych. W sprawie *Mizzi* Trybunał stwierdził, że brak możliwości przywrócenia sześciomiesięcznego terminu w celu umożliwie-

nia skarżącemu wniesienia powództwa o zaprzeczenie ojcostwa (prawo to nabył na długo po narodzinach dziecka w związku z przyjęciem poprawki do ustawy), stanowił zbyt daleko idące ograniczenie i nie był „konieczny w społeczeństwie demokratycznym”. Orzekł, że potencjalny interes Y polegający na byciu córką skarżącego nie może przeważać słusznego prawa skarżącego do posiadania co najmniej okazji do odrzucenia ojcostwa dziecka, które zgodnie z dowodem naukowym, który jego zdaniem uzyskał, nie jest jego własnym. Trybunał stwierdził, że fakt iż skarżący nigdy nie miał możliwości podważenia ojcostwa, jest nieproporcjonalny do słusznego celu, do którego dążyło rozpatrywane ustawodawstwo. Pomiędzy interesem ogólnym ochrony pewności prawnej relacji rodzinnych a interesem skarżącego nie ustanowiono właściwej równowagi. W sprawie *Mikulic* Trybunał podkreślił, że rozpoznając pozew o ustanowienie ojcostwa władze krajowe powinny uwzględnić podstawową zasadę dobra dziecka. Procedura krajowa, którą skarżąca mogła wszcząć w tej sprawie, nie zapewniała właściwej równowagi pomiędzy prawem skarżącej do poznania w odpowiednim czasie swych więzów rodzinnych oraz prawem domniemanego ojca do niepoddawania się testowi DNA, pozostawiając skarżącą w stanie długotrwałej niepewności co do jej tożsamości.

W sprawie *Odièvre* Trybunał został wezwany do zbadania zasad dotyczących poufności porodu, które uniemożliwiały skarżącej, umieszczonej w publicznej pla-

cówce opiekuńczej przez swoją matkę, która pragnęła pozostać anonimowa, uzyskanie informacji o jej rodzinie biologicznej. Dowiedziawszy się o istnieniu biologicznych braci, skarżąca zwróciła się o ujawnienie poufnych informacji dotyczących jej urodzenia oraz o zezwolenie na uzyskanie kopii wszelkich dokumentów, aktów stanu cywilnego lub pełnych wersji aktów urodzenia. Nie mogła uzyskać żadnych informacji, ponieważ zgodnie z ustawodawstwem krajowym wnioski o ujawnienie szczegółowych informacji dotyczących tożsamości biologicznej matki jest niedopuszczalny, jeśli poufność została uzgodniona przy urodzeniu. Trybunał, rozpatrując tego rodzaju skargę po raz pierwszy, musiał pogodzić wiele konkurujących ze sobą interesów. Rozpatrując skargę Trybunał zauważył, że chociaż większość państw-stron nie posiada ustawodawstwa porównywalnego do tego obowiązującego we Francji, które uniemożliwiało na zawsze ustalenie więzów rodzinnych z matką biologiczną, jeśli odmówiła ona ujawnienia swej tożsamości, niektóre państwa nie nakładają na biologicznych rodziców obowiązku deklarowania tożsamości przy narodzinach ich dzieci oraz że jest wiele przypadków porzucenia dzieci w wielu innych państwach, co wszczęło debatę na temat prawa do anonimowego porodu. W świetle różnorodności praktyk istniejących w systemach prawnych i tradycji oraz faktu, że dzieci się porzucane, Trybunał stwierdził, że państwu należy przy-

znac marginalis oceny w zakresie podejmowania decyzji, jakie środki należy stosować w celu zapewnienia przestrzegania praw gwarantowanych przez Konwencję. Trybunał także zauważył, że wniosek skarżącej nie został w pełni oddalony, ponieważ uzyskała ona dostęp do nie dotyczących tożsamości informacji o jej matce i biologicznej rodzinie, które umożliwiły jej poznanie pewnych aspektów jej historii, jednocześnie zapewniając ochronę interesów osób trzecich. Wreszcie, należy wziąć pod uwagę, że ustawodawstwo krajowe, przestrzegając zasady, że matka jest uprawniona do anonimowego porodu, ułatwiało poszukiwanie informacji dotyczących pochodzenia biologicznego danej osoby poprzez ustanowienie Krajowej rady ds. dostępu do informacji o pochodzeniu, co umożliwiała skarżącej zwrócenie się o ujawnienie tożsamości jej matki, pod warunkiem uzyskania zgody matki. Trybunał zatem uznał, że ustawodawstwo francuskie dąży do zapewnienia równowagi i właściwych proporcji pomiędzy konkurującymi interesami. W konsekwencji stwierdzając, że nie doszło do naruszenia art. 8, Trybunał orzekł, że Francja nie przekroczyła marginesu oceny, który należy przyznać w świetle złożonego i wrażliwego charakteru kwestii dostępu do informacji o swym pochodzeniu w świetle przysługującego każdemu prawa do poznania swej osobistej historii, wyboru rodziców biologicznych, istniejących więzów rodzinnych oraz rodziców adopcyjnych.

Adopcja

W sprawie *Negrepointis-Giannisis* Trybunał skrytykował szeroki margines oceny wykorzystany przez Grecję w celu odmowy uznania pełnej adopcji osoby pełnoletniej przez jej wujka ze względu na status religijny tego ostatniego. Stwierdzając że doszło do naruszenia art. 8, Trybunał zauważył, że akty, na których oparł się Sąd Kasacyjny orzekając w pełnym składzie w celu oddalenia pozwu miały charakter eklezjastyczny i pochodziły z VII i IX w. Mnisi mają prawo zawierania związków małżeńskich w Grecji od 1982 r. i nie istnieje ustawodawstwo krajowe uniemożliwiające im adopcji. W rozpatrywanej sprawie pozwolenie na adopcję zostało uzyskane w 1984 r., kiedy skarżący był już dorosły. Było ważne przez 24 lata, a ojciec adopcyjny wyraził pragnienie posiadania syna, który odziedziczyłby jego majątek. Zdaniem Trybunału odmowa wykonania w Grecji pozwolenia adopcyjnego w odniesieniu do skarżącego nie zaspakajała żadnej pilnej potrzeby społecznej i nie była proporcjonalna do wyznaczonego celu.

Przetwarzanie danych osobowych

Wprowadzenie szczegółowych informacji danej osoby do krajowej bazy danych jako takie nie narusza Konwencji, nawet w przypadku gdy dane są automatycznie przetwarzane i wykorzystywane do celów policyjnych. W spra-

wie *Gardel* Trybunał stwierdził, że prewencyjny cel bazy danych przestępców seksualnych, do której wprowadzono dane skarżącego w związku z wyrokiem 15-tu lat pozbawienia wolności za gwałt na nieletniej, może stanowić sposób, w jaki państwo wypełnia swój obowiązek chronienia najsłabszych grup społecznych przed szczególnie nagannymi formami działalności przestępczej. Okres przechowywania danych uznano za proporcjonalny do wyznaczonego celu, a w świetle faktu, że skarżący miał rzeczywistą możliwość złożenia wniosku o usunięcie danych i że dostęp do danych był objęty obowiązkiem zachowania poufności oraz ograniczony do ściśle określonych okoliczności, Trybunał jednogłośnie orzekł, że została ustanowiona słuszna równowaga pomiędzy wchodzącymi w grę interesami prywatnymi i publicznymi, a zatem nie doszło do naruszenia art. 8.

Wielka Izba jednomyślnie orzekła, że Zjednoczone Królestwo nie ustanowiło słusznej równowagi, przekraczając jakikolwiek dopuszczalny margines oceny w ww. sprawie *S. i Marper*. Trybunał rozstrzygając sprawę skupił się na badaniu składnika „konieczności”, objętego zakresem marginesu oceny. Zgodnie z porównawczą analizą porządków prawnych państw członkowskich Rady Europy Trybunał zauważył, że Anglia, Walia i Irlandia Północna są jedyne państwami zezwalającymi na nieograniczone przechowywanie odcisków palców, próbek komórkowych oraz profili DNA każdej osoby, w każdym wieku, podejrzanej (ale nie skazanej) o popełnienie jakiegokolwiek przestępstwa

podlegającego rejestracji. Ponieważ, gdyby dopuszczono wykorzystanie nowoczesnych technik naukowych w systemie sądownictwa karnego za wszelką cenę i bez ostrożnego wyważenia potencjalnych zysków płynących z ich szerokiego stosowania oraz ważnych interesów dotyczących życia prywatnego, ochrona przyznana przez art. 8 zostałaby w sposób niedopuszczalny osłabiona, Trybunał zauważył, że każde państwo, które uważa, że odgrywa pionierską rolę w tym zakresie ponosi szczególną odpowiedzialność za ustanowienie w tym względzie słusznej równowagi. Trybunał był zaniepokojony ogólnym i niezróżnicowanym charakterem uprawnienia do przechowywania danych, ponieważ rozpatrywane dane mogły być przechowywane niezależnie od charakteru oraz wagi podejrzanego przestępstwa, niezależnie od wieku, nie było żadnych granic czasowych oraz tylko ograniczone możliwości usunięcia lub zniszczenia danych w przypadku niewinności. Sędziowie strasburscy zbadali także związek pomiędzy rozpatrywanym środkiem a domniemaniem niewinności: chociaż przechowywanie takich prywatnych danych nie może być zrównane z wyrażeniem podejrzeń, niemniej jednak wrażenie skarżących, że nie byli oni traktowani jak niewinni, było wzmocnione faktem, że dotyczące ich dane były przetrzymywane w sposób nieograniczony, w ten sam sposób co dane osób skazanych. Zostało to uznane za szczególnie niepokojące w przypadku nieletnich (takich jak pierwszy skarżący), uwzględniając ich wyjątkową sytuację oraz znaczenie ich rozwoju

oraz integracji ze społeczeństwem. Szczególną uwagę należy zatem zwrócić na ochronę nieletnich przed jakąkolwiek szkodą, jaka może wynikać z przechowywania przez władze ich danych osobowych po uniewinnieniu. Uwzględniając wszystkie powyższe względy Trybunał orzekł, że rozpatrywane przechowywanie danych stanowi nieproporcjonalną ingerencję w prawa skarżącego do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a zatem nie może być ona uznana za konieczną w społeczeństwie demokratycznym.

Kontekst zatrudnienia

W 2010 r. Trybunał został skonfrontowany z wieloma sytuacjami dotyczącymi pozbawienia osób ich funkcji ze względów związanych z życiem prywatnym. W sprawie *Obsta* skarżący zajmował stanowisko dyrektora public relations dla Europy Kościoła Mormońskiego; w sprawie *Schüth* skarżący był organistą i dyrygentem chóru w parafii katolickiej; a w sprawie *Özpınar* skarżąca była sędzią. W pierwszych dwóch sprawach pozbawienie funkcji było związane z cudzołóstwem, a w ostatniej było ono uzasadnione względami osobistymi i zawodowymi (skarżącej zarzucono bliski związek z prawnikiem, którego klienci rzekomo uzyskali korzystne decyzje, powtarzające się spóźnienia do pracy oraz nieodpowiednie ubranie i makijaż). Wszystkie sprawy zostały rozpatrzone w oparciu o test proporcjonalności i ustanowienia słusznej równowagi pomiędzy, z jednej stro-

ny, prawem skarżących do poszanowania ich życia prywatnego na mocy art. 8, a z drugiej strony prawami konwencyjnymi Kościoła Katolickiego i mormońskiego.

W obydwóch sprawach Federalny Sąd Pracy orzekł, że wymogi Kościoła Mormońskiego i Kościoła Katolickiego, odpowiednio, dotyczące wierności małżeńskiej nie stoją w konflikcie z podstawowymi zasadami porządku prawnego. W przypadku pana *Obsta*, który poinformował Kościół o cudzołóstwie z własnej inicjatywy Trybunał zgodził się z wyrokami sądów krajowych, że zwolnienie z pracy było środkiem koniecznym mającym na celu ochronę wiarygodności Kościoła, uwzględniając w szczególności charakter jego stanowiska. Fakt, że po dokonaniu szczegółowego wazżenia interesów sądy niemieckie dały pierwszeństwo interesom Kościoła Mormońskiego przed interesami pana *Obsta*, samo w sobie nie stanowi problemu pod kątem Konwencji. Wniosek, że na pana *Obsta* nie nałożono obowiązków nie do przyjęcia, był rozsądny, biorąc pod uwagę że wychowawszy się w Kościele Mormońskim, był lub powinien być być świadomy przy podpisywaniu umowy o pracę znaczenia wierności małżeńskiej dla jego pracodawcy oraz niezgodności jego związku pozamałżeńskiego ze zwiększonymi obowiązkami lojalności, jakich się podjął wobec Kościoła jako dyrektor dla Europy departamentu public relations. Natomiast w odniesieniu do pana *Schütha* Trybunał zauważył, że władze krajowe ograniczyły się do wyjaśnienia, że o ile nie należał on do grupy pracowników, których należy

zwolnić w przypadku poważnie niestosownego zachowania, czyli tych, którzy pracowali w poradnictwie, jako katecheci lub na stanowiskach kierowniczych, jego funkcje były tak ściśle związane z misją głoszenia Kościoła Katolickiego, że parafia nie mogła nadal go zatrudniać, nie tracąc wiarygodności. Ponadto nie odniosły się one w żaden sposób do faktycznego życia prywatnego pana *Schütha*, ani ochrony prawnej jaką należy mu przyznać. Trybunał uznał, że interesy pracodawcy kościelnego nie zostały zbalansowane z prawem pana *Schütha* do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, a tylko z interesem utrzymania jego stanowiska. Podczas gdy Trybunał przyjął, że podpisując umowę o pracę pan *Schüth* przyjął obowiązek lojalności wobec Kościoła Katolickiego, który ograniczył w pewnym stopniu jego prawo do poszanowania życia prywatnego, podpisanie przez niego umowy nie może być traktowane jako nieodwołalne zobowiązanie do życia w abstynencji w przypadku separacji lub rozwodu. Niemieckie sądy pracy tylko w niewielkim stopniu uwzględniły fakt, że sprawa pana *Schütha* nie była komentowana w mediach oraz że wydaje się, że po 14 latach pracy dla parafii nie podważył pozycji Kościoła Katolickiego. Fakt, że pracownik, który został zwolniony przez pracodawcę kościelnego, ma tylko ograniczone możliwości znalezienia innej pracy, miał szczególne znaczenie. Jest tak tym bardziej w sytuacji, gdy pracownik ten ma kwalifikacje tak szczególne, że utrudniają one, a nawet uniemożliwiają znalezienie nowej pracy poza Kościołem, jak

w przypadku pana *Schütha*, który obecnie pracuje w niepełnym wymiarze czasu pracy w parafii protestanckiej. W tym zakresie Trybunał zauważył, że zasady Kościoła Protestantckiego związane z muzykami kościelnymi stanowiły, że osoby niebędące członkami tegoż Kościoła mogą być zatrudnione tylko w wyjątkowych przypadkach oraz wyłącznie w ramach pracy dodatkowej. W świetle powyższego Trybunał jednogłośnie orzekł, że Niemcy nie ustanowiły równowagi pomiędzy prawami pana *Schütha* i prawami pracodawcy kościelnego w sposób zgodny z Konwencją.

W sprawie pani *Özpinar* decyzja o zwolnieniu została podjęta w sytuacji, gdy w grę wchodziło także jej prawo do poszanowania reputacji. O ile można było stwierdzić, że ingerencja (którą stanowiło zwolnienie, a nie krytyka dotycząca jej zachowania jako sędziego) miała słuszny cel w odniesieniu spoczywającego na sędziach obowiązku zachowania powściągliwości w celu zagwarantowania ich niezależności oraz autorytetu ich decyzji, Trybunał uznał, że dochodzenie, które zostało wszczęte, nie potwierdziło sformułowanych wobec niej oskarżeń. Ponadto, w toku dochodzenia uwzględniono wiele działań podejmowanych przez panią *Özpinar*, które nie były związane z jej działalnością zawodową. W postępowaniu prowadzonym przeciwko niej tylko w niewielkim stopniu przyznano jej gwarancje, które były tym istotniejsze, że wraz ze zwolnieniem z pracy skarżąca automatycznie utraciła prawo do wykonywania zawodu prawniczego: ponieważ pani *Özpinar* zosta-

ła wysłuchana przez Radę tylko w momencie podważenia przez nią zwolnienia z pracy i nie otrzymała wcześniej sprawozdań inspektora ani zeznań świadków, Trybunał orzekł, że ingerencja w życie prywatne skarżącej była nieproporcjonalna do słusznego celu, do jakiego dążyła.

Ochrona życia prywatnego

W sprawie *Hatton i inni* Trybunał uznał podstawowe prawa skarżących do odpoczynku i snu w nocy za integralną część prywatności w rozumieniu art. 8. Wielka Izba zmieniła wyrok Izby, która orzekła, że doszło do naruszenia art. 8, ponieważ stosując system z 1993 r. dotyczący lotów nocnych państwo nie zapewniło słusznej równowagi pomiędzy gospodarczym dobrobytem Zjednoczonego Królestwa a skutecznym korzystaniem przez skarżących z prawa do poszanowania mieszkania oraz życia prywatnego i rodzinnego. Trybunał w składzie Wielkiej Izby zauważył, że zakłócenia snu, na które powoływali się skarżący, nie naruszyły aspektu życia prywatnego w sposób porównywalny do środków karnych rozpatrywanych w sprawie *Dudgeon*, które zdaniem Trybunału uzasadniały pozostawienie państwu szczególnie wąskiego marginesu oceny.

Trybunał podkreślił dwa aspekty badania, jakie musi przeprowadzić w przypadkach związanych z decyzjami państwa odnoszącymi się do kwestii środowiska naturalnego. Po pierwsze, należy przeprowadzić badanie isto-

ty decyzji rządu, aby upewnić się, czy jest ona zgodna z art. 8. Po drugie, należy zbadać proces podejmowania decyzji w celu upewnienia się, że nadano właściwą wagę interesom jednostki. Konflikt stanowisk w zakresie marginesu oceny można rozwiązać tylko poprzez odniesienie do kontekstu danej sprawy: w związku z kwestiami środowiska naturalnego objętymi zakresem stosowania art. 8 Trybunał rozpatrzył wszystkie aspekty proceduralne, w tym rodzaj polityki lub decyzji wchodzącej w grę, zakres, w jakim uwzględniono opinie jednostek (w tym skarżących) w procesie podejmowania decyzji oraz dostępne gwarancje proceduralne. W niniejszej sprawie Trybunał zważył uzasadnione prawo państwa do uwzględnienia gospodarczych interesów kraju jako całości w kształtowaniu polityki, trudności w ustaleniu, czy aktualnie stosowany system lotów doprowadził do zwiększenia ogólnego poziomu hałasu w nocy, wagę jaką przywiązuje się do dolegliwości odczuwanych przez zainteresowane osoby, mechanizm ustanowiony w celu zbadania skutków systemu, wkład nocnych lotów w gospodarkę jako całość oraz zdolność osób, które cierpiały w wyniku wydania środka o bezsprzecznie ogólnym charakterze, do opuszczenia tego obszaru. Orzekł, że co do zasady władze nie przekroczyły marginesu oceny w odniesieniu do ustanowienia słusznej równowagi pomiędzy prawem jednostek, których dotyczyły te regulacje, do poszanowania życia prywatnego i mieszkania oraz konkurującymi interesami innych osób oraz społeczeństwa jako całości, a w konsekwencji nie naruszyły art. 8.

Prawa do środowiska naturalnego

Zakres marginesu oceny, z jakiego korzystają państwa w przypadku prawa do środowiska naturalnego w ogóle oraz do zdrowego środowiska naturalnego w szczególności, zależy co do zasady od charakteru prawa, którego dotyczy ingerencja oraz jego znaczenia dla skarżącego. Obydwa czynniki odgrywają zasadniczą rolę w stosowaniu klauzuli derogacyjnej zawartej w art. 8 przy ustanawianiu (słusznej) równowagi pomiędzy konkurującymi interesami. Innymi słowy Trybunał bada, czy skarga odnosi się do ogólnego aspektu (takiego jak prawo do poszanowania mieszkania), czy też do bardziej osobistych aspektów życia (takich jak zdrowie fizyczne lub psychiczne). Podczas gdy Trybunał wykazał niechęć do faworyzowania jednostki wobec szerszej społeczności w pierwszej grupie spraw, rozpatrując ingerencję drugiego rodzaju, nie tylko zawęził margines oceny władz krajowych, ale także dokładnie zbadał, jak władze krajowe wypełniają pozytywny obowiązek nałożony na mocy art. 8 Konwencji. Ogólne uzasadnienie, takie jak dobrobyt gospodarczy kraju, w większości spraw nie był wystarczający do dopuszczenia ingerencji, chyba że państwa mogą wykazać, że nie istnieje żadna inna możliwa ingerencja, która byłaby mniej szkodliwa i ograniczająca. W sprawie Powell i Rayner skarżący podnosili zarzut zbyt wysokiego poziomu hałasu w związku z funkcjonowaniem lotniska Heathrow. Zgodnie z oficjalnym pomiarem dom pierw-

szego skarżącego leżał w obszarze, w którym szkodliwość hałasu była niska. Gospodarstwo rolne drugiego skarżącego, nad którym regularnie latały samoloty w dzień oraz w ograniczonym stopniu w nocy, położone było w miejscu, w którym szkodliwość hałasu dla mieszkańców była wysoka. Powołując się na art. 8 Konwencji skarżący twierdzili, że w wyniku nadmiernego hałasu generowanego przez ruch lotniczy na lotnisku Heathrow byli ofiarami nieuzasadnionej ingerencji przez Zjednoczone Królestwo w prawo zagwarantowane im na podstawie art. 8. Trybunał stwierdził, że

[...] W każdym przypadku, chociaż w znacznie różniących się stopniach, hałas generowany przez samoloty lądujące i startujące z lotniska Heathrow miał niekorzystny wpływ na jakość życia prywatnego skarżących oraz zakres korzystania z udogodnień, jakie oferowały ich domy.

W świetle interesu gospodarczego kraju, jaki stanowi posiadanie dużych lotnisk międzynarodowych nawet na gęsto zaludnionych obszarach miejskich oraz uwzględniając, że władze wprowadziły wiele środków w celu kontrolowania, zmniejszenia oraz skompensowania hałasu generowanego przez samoloty w okolicach lotniska Heathrow, które zostały przyjęte stopniowo i w sposób partycypacyjny, Trybunał jednogłośnie orzekł, że nie można w sposób uzasadniony twierdzić, że rząd Zjednoczonego Królestwa przekroczył przyznany mu margines oceny i nie zapewnił słusznej równowagi interesów

wymaganej na mocy art. 8. Natomiast w sprawie López Ostra Trybunał uznał, że doszło do naruszenia art. 8, ponieważ państwo nie ustanowiło słusznej równowagi pomiędzy dobrobytem gospodarczym miasta a skutecznym korzystaniem przez skarżącą z jej praw: wydając decy-

zję o budowie oczyszczalni ścieków rada miasta nie mogła być nieświadoma ciężącego na niej obowiązku poszanowania mieszkania oraz życia prywatnego i rodzinnego skarżącej. Ponadto, nie przyznała ona odszkodowania za spowodowane niedogodności.

Część III – Pozytywne obowiązki

Celem art. 8 jest zasadniczo zapewnienie ochrony jednostki przed arbitralną ingerencją ze strony władz publicznych. Jednakże nie tylko zobowiązuje on państwo do powstrzymania się od takiej ingerencji: oprócz tego zasadniczego negatywnego obowiązku na państwa mogą być nałożone obowiązki pozytywne, których wypełnienie jest konieczne do zapewnienia skutecznej ochrony życia prywatnego i rodzinnego. Ma to miejsce coraz częściej, także w wyniku rosnącej świadomości społeczeństwa jego praw, jakie ono posiada wobec państwa oraz tego, czego można w sposób uzasadniony oczekiwać od władz krajowych. Dzieje się tak w szczególności dlatego, że coraz większa dostępność informacji na temat różnych kwestii ułatwia zwykłym ludziom zdobycie wiedzy na temat odkryć naukowych i technicznych. Po raz pierwszy pozytywne obowiązki wynikające z art. 8 były przedmiotem dyskusji w 1997 r. w związku z wydaniem wyroku w sprawie *Marckx*. Trybunał w wyroku tym zauważył, że słowo „poszanowanie” zawarte w art. 8 § 1 wskazuje na istnienie pozytywnych obowiązków ciążyących na państwie. Jednakże ze względu na charakter postanowienia identyfikacja takich obowiązków jest trudna, ponieważ państwa posia-

dają szeroki margines oceny na mocy klauzuli derogacyjnej. Prawa ustanowione w art. 8 nie tylko mogą podlegać ograniczeniom w przypadku gdy spełnione są wymogi zawarte w § 2, ale także pojęcie „poszanowania” jest w pewnym sensie abstrakcyjne, zwłaszcza gdy jest traktowane jako źródło pozytywnych obowiązków. Wreszcie, większość skarg opartych na art. 8 odnosi się do sytuacji, w których państwo musi rozstrzygnąć spór pomiędzy jednostkami lub grupami jednostek. Rozpatrując takie skargi Trybunał najczęściej po prostu orzeka, że państwo nie ustanowiło słusznej równowagi pomiędzy wchodzącymi w grę interesami, co doprowadziło do naruszenia Konwencji. Tylko wyjątkowo Trybunał wskazuje również właściwe środki, które powinny być podjęte w celu zapewnienia „ochrony” skarżącego w odniesieniu do korzystania z prawa. Niemniej jednak sfera ochrony zapewnianej przez art. 8 staje się coraz bardziej złożona wraz z rozwojem orzecznictwa i rozszerza się na obowiązek państwostron do ochrony przez zagrożeniem powstałym w ramach indywidualnych relacji (w odróżnieniu od relacji pomiędzy jednostkami a państwem). W świetle powyższego poniższa analiza obejmuje zatem wszystkie cztery aspekty stosowania art. 8.

Ochrona życia prywatnego

Obowiązek ochrony sfery seksualnej jednostki oraz relacji międzyludzkich jest jednym z pozytywnych obowiązków wynikających z art. 8. Wypełnienie takiego obowiązku wymaga przede wszystkim karania zachowań jednostek, które ingerują w podstawowe wartości oraz zasadnicze aspekty życia prywatnego¹⁸⁶. Jednakże obowiązek ten nie może być interpretowany jako wykluczający zapewnienie nieograniczonych środków prawnych o charakterze cywilnym w przypadku, gdy istnieją sankcje karne nawet wtedy, gdy w grę wchodzi prawa dzieci lub innych osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji¹⁸⁷.

Integralność fizyczna i psychiczna objęta jest pojęciem życia prywatnego i także korzysta z pozytywnej ochrony. Decyzja o niepodejmowaniu ścigania osób rzekomo odpowiedzialnych za napad fizyczny i słowny na skarżącą, a także faktyczny brak możliwości złożenia prywatnego aktu oskarżenia zostały uznane za wystarczające w sprawie *Jan-ković* do stwierdzenia naruszenia pozytywnego obowiązku państwa wynikającego z art. 8. W sprawie *Tysiác* Trybunał został skonfrontowany z konsekwencjami stosowa-

186 *X i Y przeciwko Holandii*, która dotyczyła braku możliwości wszczęcia przez ofiarę postępowania karnego przeciwko sprawcy napadzi na tle seksualnym na małoletnią dziewczynę, w wieku powyżej szesnastu lat (jest w to wiek, od którego dobrowolne stosunki seksualne nie stanowią już przestępstwa), która ze względu na niepełnosprawność umysłową była niezdolna do wyrażenia woli.
187 *Stubbing* przeciwko *Zjednoczonemu Królestwu*.

nia ustawy zakazującej przeprowadzania aborcji, z wyjątkiem przypadku gdy ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety. W związku z odmową dyrektora oddziału szpitala przeprowadzenia aborcji ze względów terapeutycznych, skarżąca po porodzie straciła wzrok. Trybunał orzekł, że doszło do naruszenia art. 8, ponieważ Polska nie wypełniła ciążącego na niej pozytywnego obowiązku „zapewnienia prawa skarżącej do poszanowania jej życia prywatnego w kontekście kontrowersji, czy jest ona uprawniona do aborcji ze względów terapeutycznych”. Ten obowiązek ochrony nałożony na państwa-strony zmusza je do wprowadzenia regulacji zobowiązującej szpitale publiczne i prywatne do przyjęcia odpowiednich środków zapewniających poszanowanie integralności fizycznej pacjentów, których zgoda, oparta na pełnym zrozumieniu i wiedzy dotyczącej konsekwencji operacji, powinna być uzyskana przed przeprowadzeniem jakiegokolwiek interwencji medycznej¹⁸⁸.

Brak prawnych gwarancji uwzględniających w szczególności zdrowie reprodukcyjne osób należących do wyjątkowo słabej grupy etnicznej (Romowie) był wystarczającym powodem dla stwierdzenia naruszenia pozytywnego obowiązku w sprawie *V.C.* Sprawa ta, pierwsza z serii spraw wniesionych przez kobiety, które doświadczyły podobnej sytuacji, dotyczyła przymusowej sterylizacji kobiety romskiej przy narodzinach drugiego dziecka w szpitalu państwowym. Jak wynika z dokumentacji medycznej,

188 *Codarcea* przeciwko *Rumunii*.

na krótko przed wykonaniem cesarskiego cięcia, gdy poród już się zaczął i skarżąca miała skurcze co trzy minuty, personel medyczny poprosił skarżącą o podpisanie formularza obok zdania „prośba o sterylizację”. Kobiecie powiedziano, że podpis jest konieczny, ponieważ istnieje zagrożenie dla niej i jej dziecka. Podpisała, chociaż nie rozumiała, co oznacza sterylizacja i jakie są jej konsekwencje. Jej kolejne wnioski o odszkodowanie zostały oddalone przez sądy krajowe. Oprócz stwierdzenia naruszenia art. 3 – ponieważ traktowanie, jakiemu została poddana skarżąca, osiągnęło próg dolegliwości wymagany do objęcia go zakresem stosowania tego postanowienia – Trybunał orzekł także, że Słowacja nie wypełniła obowiązku ciążącego na niej na mocy art. 8, ponieważ nie zapewniła, aby zwrócono szczególną uwagę na zdrowie reprodukcyjne skarżącej jako Romki. Dochodząc do tego wniosku Trybunał przypomniał, że zarówno Komisarz ds. Praw Człowieka Rady Europy, jak i Europejska Komisja przeciwko Rasyzmowi i Nietolerancji (ECRI) sygnalizowały poważne niedociągnięcia w ustawodawstwie i praktyce dotyczącej ogólnie sterylizacji w Słowacji i orzekł, że społeczność romska, znajdująca się w bardzo niekorzystnej sytuacji w wielu obszarach życia, jest bardziej narażona na konsekwencje tych niedociągnięć. Ekspertcy wyznaczeni przez rząd słowacki doszli do takich samych wniosków i opracowali specjalne zalecenia dotyczące szkolenia personelu medycznego w kwestiach dotyczących mniejszości romskiej. Co się

tyczy skarżącej Trybunał orzekł, że zwykle odniesienie do jej pochodzenia etnicznego w dokumentacji medycznej, bez zamieszczenia innych informacji, wskazuje na pewien tok myślenia personelu medycznego co do sposobu, w jaki należy leczyć skarżącą jako Romkę.

Tożsamość seksualna

pozytywna ochrona tożsamości człowieka doprowadziła do znaczącego rozwoju, zwłaszcza w odniesieniu do tożsamości seksualnej transseksualistów. W sprawie *Rees* Trybunał po raz pierwszy został wezwany do rozpatrzenia zarzutów osoby transseksualnej, która zmieniała płeć z kobiecej na męską, a jej nowy status nie został uznany. Skarżący podnosił, że art. 8 zobowiązuje rząd do zmiany, a co najmniej odnotowania w rejestrze stanu cywilnego zmiany płci oraz wydania nowego aktu urodzenia zgodnego z jego nową płcią. Opierając się na niepewności naukowej w tym zakresie oraz różnicach w ustawodawstwie i praktyce państw-stron, Trybunał orzekł, że obecnie należy pozostawić pozwanemu państwu określenie, w jakim stopniu może spełnić inne żądania transseksualistów oraz że w każdym razie art. 8 nie może być interpretowany w ten sposób, że zobowiązuje państwa-strony do zmiany rejestrów stanu cywilnego, nawet częściowo. Trybunał odnotował fakt, że wiele krajów (w tym Zjednoczone Królestwo) akceptuje w praktyce seksualne samookreślenie i podjęło kroki w celu

zminimalizowania niedogodności płynących z braku uznania prawnego. Odmienna sytuacja zaistniała w sprawie *B.*, w której odmowa przez władze wprowadzenia zmiany do rejestru stanu cywilnego w celu uwzględnienia nowej płci skarżącej została uznana za naruszenie art. 8 w świetle trudności, na jakie napotkała w życiu codziennym ze względu na stałą potrzebę przedstawiania dokumentów tożsamości oraz fakt, że system francuski został opracowany z zamiarem jego ciągłej aktualizacji w trakcie życia danej osoby.

Jednakże Konwencja jest żywym instrumentem. Nie może zatem zaskakiwać fakt, że stanowisko Trybunału w takich wrażliwych i kontrowersyjnych kwestiach zmieniało się. W sprawach *I.* i *Goodwin* Trybunał, uwzględniając rozwój wiedzy naukowej i praktyki międzynarodowej oraz potrzebę zapewnienia zgodności pomiędzy systemami prawnymi, a także biorąc pod uwagę rosnące niekorzyści dla jednostek spowodowane brakiem prawnego uznania ich nowej płci, orzekł, że państwa nie posiadają już marginesu oceny w odniesieniu do uznania statusu transseksualistów. Jedyny margines swobody, jaki państwom pozostał, dotyczy procedur uznania. Nawet w takim przypadku uznanie ich prawa do zwrotu kosztów medycznych za operację zmiany płci nie może być uzależnione od przedstawienia dowodu terapeutycznej konieczności przeprowadzenia takiej operacji¹⁸⁹. W każdym razie podejście

polegające na ustanowieniu ograniczeń, takich jak okres oczekiwania na operację zmiany płci, aby móc ubiegać się o zwrot kosztów, nie może być stosowane automatycznie. Jeśli bowiem okres oczekiwania jest zbyt długi w stosunku do wieku skarżącego, jego ogólne stosowanie może w praktyce podważyć wolność określenia swej płci i tożsamości płciowej¹⁹⁰.

Naruszenie pozytywnych obowiązków wynikających z art. 8 w odniesieniu do praw transseksualistów może także być konsekwencją luki we właściwym ustawodawstwie. Tego rodzaju kwestia była najważniejszym problemem rozpatrywanym w sprawie *L.*, w której pomimo że litewskie ustawy uznawały prawa transseksualistów do zmiany nie tylko płci, ale także ich stanu cywilnego, nie było ustawy dotyczącej operacji prowadzącej do całkowitej zmiany płci. W oczekiwaniu na operację, zainteresowane osoby nie miały łatwego dostępu do żadnych stosownych procedur medycznych. W konsekwencji skarżący znalazł się w pośredniej sytuacji transseksualisty przedoperacyjnego: poddał się częściowej operacji i niektóre ważne dokumenty tożsamości zostały zmienione, ale przed przeprowadzeniem operacji całkowitej zmiany płci jego osobisty numer nie mógł zostać zmieniony, a zatem w pewnych istotnych sytuacjach z zakresu życia prywatnego, takich jak możliwości zatrudnienia lub podróże zagraniczne był traktowany jak kobieta. Trybunał

189 *Van Kück przeciwko Niemcom*.

190 *Schlumpf przeciwko Szwajcarii*.

zauważył, że luka ustawodawcza w odniesieniu do operacji zmiany płci stawiała skarżącego w sytuacji wywołującej stres i niepokój w zakresie prowadzenia życia prywatnego oraz uznania jego prawdziwej tożsamości. Podczas gdy ograniczenia budżetowe w dziedzinie publicznej opieki zdrowotnej mogą uzasadniać pewne początkowe opóźnienia we wdrażaniu prawa transseksualistów na mocy kodeksu cywilnego, ponad czteroletnie oczekiwanie na przyjęcie koniecznego ustawodawstwa zostało uznane za zbyt długie. Biorąc pod uwagę ograniczoną liczbę zainteresowanych osób, Trybunał stwierdził, że obciążenie budżetu państwa nie może być uznane za zbyt wysokie, a w konsekwencji orzekł, że doszło do naruszenia art. 8.

Prawo do poznania swego pochodzenia

W sprawie *Gaskin* Trybunał ustanowił podstawową zasadę w zakresie dostępu do informacji o własnym pochodzeniu:

każdy musi mieć możliwość ustalenia szczegółów swej tożsamości jako istoty ludzkiej.

Spór w rozpatrywanej sprawie powstał w wyniku zamia-ru skarżącego wszczęcia postępowania przeciwko władzom lokalnym o odszkodowanie za zaniedbania w związku ze złym traktowaniem, jakiego doświadczył podczas pobytu w publicznej placówce opiekuńczej. Jego wniosek o ujawnie-

nie akt sprawy prowadzonych przez tę władzę lokalną, odnoszących się do okresu jego pobytu w placówce, został oddalony na tej podstawie, że akta te miały charakter prywatny i poufny. Po wydaniu tej decyzji, potwierdzonej w toku postępowania odwoławczego, właściwe władze wydały rezolucję, na mocy której informacje zawarte w aktach skarżącego powinny być udostępnione skarżącemu po uzyskaniu zgody osób, które dostarczyły informacji, na ich ujawnienie. Osoby te jednak odmówiły tejże zgody. Trybunał, przyznając że władze dążyły do realizacji słusznego celu, orzekł że

osoby znajdujące się w takiej sytuacji jak skarżący mają zasadniczy interes, chroniony przez Konwencję, w uzyskaniu informacji koniecznych do poznania i zrozumienia ich dzieciństwa i wczesnego etapu rozwoju.

Uwzględniając interesy „informerów” do zachowania anonimowości, Trybunał zauważył, że ustanowienie niezależnego organu, którego zadaniem jest rozstrzygnięcie takich wniosków, może być jedną z dróg wypełnienia przez Zjednoczone Królestwo pozytywnych obowiązków wynikających z art. 8. Prawo dostępu do informacji uznane na podstawie art. 8 nie jest jednak bezwzględne. W istocie w sprawie *Gaskin* Trybunał wydał decyzję na korzyść skarżącego dopiero po przeprowadzeniu dokładnego badania i uwzględnienia wchodzących w grę interesów publicznych.

Określenia więzów prawnych

W sprawie *Krušković* Trybunał miał za zadanie orzec w sprawie braku możliwości uznania ojcostwa przez skarżącego ze względu na utratę zdolności do czynności prawnych. Stwierdzając naruszenie art. 8, Trybunał zauważył, że zgodnie z krajowym ustawodawstwem właściwe władze mogły we właściwym czasie wezwać opiekuna prawnego skarżącego do wyrażenia zgody na uznanie ojcostwa. Natomiast, ośrodek opiekuńczy, od którego skarżący był całkowicie uzależniony, mógł podjąć kroki, aby wspomóc go w jego próbach uznania ojcostwa. Ponieważ żadna z powyższych możliwości nie została wykorzystana, skarżącemu pozostała tylko droga postępowania cywilnego. Postępowanie to mogło być wszczęte przez ośrodek opiekuńczy, a skarżący miałaby w nim status pozwanego, podczas gdy to on dążył do uznania ojcostwa. Na mocy prawa krajowego nie istniał prawny obowiązek wszczęcia takiego postępowania przez służby socjalne i nie został określony żaden termin, a zatem możliwość ta nigdy nie została wprowadzona w życie, mimo że skarżący złożył oświadczenie do rejestru w tym względzie. Przez okres dwóch i pół roku znajdował się w sytuacji próżni prawnej, ponieważ jego roszczenia były ignorowane. Trybunał nie mógł przyjąć, że taka sytuacja służyła dobru czy to ojca, który miał zasadniczy interes w ustaleniu biologicznej prawdy na temat istotnego aspektu jego życia prywatnego, czy to dziecka i w konsekwencji stwierdził, że doszło do naruszenia art. 8.

Ochrona „społecznego życia prywatnego”

W sprawie *Von Hannover*¹⁹¹ Trybunał został wezwany do ustalenia, czy publikacja zdjęć osób publicznych (księżniczki Karoliny oraz członka rodziny rządzącej w Monako) wykonane nie w trakcie publicznych wydarzeń, może naruszać prawa chronione na mocy art. 8. Trybunał orzekł, że obowiązkiem państwa jest zapewnienie poszanowania przez osoby trzecie, w tym dziennikarzy, prawa do wizerunku osób objętych ich jurysdykcją. Stwierdzając że skarżąca nie zajmowała żadnego oficjalnego stanowiska w lub w imieniu Księstwa Monako, że wykonane zdjęcia odnosiły się głównie do jej życia prywatnego, nawet jeśli została sfotografowana w miejscach publicznych oraz że zdjęcia zostały wykonane przez paparazzich, bez jej wiedzy i zgody, Trybunał orzekł, że ochrona życia prywatnego wykracza poza krąg życia rodzinnego i obejmuje także wymiar społeczny. Osoba, nawet jeśli jest publicznie znana, musi mieć możliwość posiadania „uzasadnionych oczekiwań” co do ochrony i poszanowania jej życia prywatnego. W konsekwencji Trybunał orzekł, że Niemcy miały obowiązek uszczegółowienia swego ustawodawstwa w odniesieniu do rozróżnienia jakiego ono dokonuje pomiędzy „postaciami współczesnego społeczeństwa par excellence”, których życie prywatne podlega ochronie tylko w zakresie sfery prywatnej, a oso-

191 Dwie kolejne sprawy wniesione przez tę samą skarżącą, dotyczące odmowy przez sądy niemieckie zakazania dalszej publikacji dwóch zdjęć skarżącej i jej rodziny podczas wakacji, są rozpatrywane przez Wielką Izbę w momencie opracowywania niniejszego dokumentu.

bami „względnie” publicznymi, które są uprawnione do szerzej ochrony. Jednakże w sprawie *Mosley* Trybunał uznał, że nie doszło do naruszenia art. 8 w związku z publikacją w gazecie i na stronie internetowej artykułów, zdjęć i filmów związanych z życiem seksualnym skarżącego i wyjaśnił, że postanowienie to nie może być interpretowane jako zobowiązujące media do uprzedniego poinformowania osób zainteresowanych o zamierzonej publikacji.

Regulacja sektora prywatnego

Na mocy art. 8 państwa są zobowiązane nie tylko do zapewnienia aktywnej ochrony praw jednostek, ale także do zagwarantowania, aby korzystanie z prawa nie było zakłócanie czynami lub działaniami osób trzecich. Większość skarg dotyczących art. 8 badanych przez Trybunał w tym zakresie dotyczy rzekomo szkodliwego oddziaływania terenów przemysłowych oraz generowanych przez nie celowych lub przypadkowych emisji niebezpiecznych substancji do otaczającego środowiska naturalnego. W sprawie *Fadeyeva* skarżąca, która mieszkała w mieszkaniu socjalnym położonym w strefie bezpieczeństwa sanitarnego huty stali, skarżyła się, że działalność huty w pobliżu jej mieszkania zagraża jej życiu i zdrowiu oraz że fakt, że nie została ona przesiedlona, narusza pozytywne obowiązki ustanowione na mocy art. 8. Trybunał, opierając się na danych przedstawionych przez władze, zauważył, że koncentracja niektórych niebezpiecznych sub-

stancji w atmosferze w tej strefie znacznie przekraczała „górną dopuszczalną granicę” określoną w ustawodawstwie rosyjskim. Postępowanie sądowe wszczęte przez skarżącą w celu przesiedlenia jej poza tę strefę doprowadziło tylko do wpisania jej na „ogólną listę oczekujących”; zdaniem Trybunału miała ona jednak prawo do wpisu na „priorytetową listę oczekujących”. Sędziowie strasburscy orzekli zatem, że doszło do naruszenia art. 8 Konwencji w związku z niezapewnieniem przez państwo słusznej równowagi pomiędzy interesami społeczeństwa a skutecznym korzystaniem przez skarżącą z jej prawa do poszanowania jej mieszkania i życia prywatnego. Chociaż państwo ani nie kontrolowało ani nie eksploatowało huty stali, Trybunał zauważył, że odpowiedzialność państwa w sprawach dotyczących środowiska naturalnego może wynikać z braku regulacji w zakresie sektora prywatnego.

Jeśli działania sektora prywatnego prowadzące do zanieczyszczenia naruszają obowiązujące przepisy krajowe, trudno uzasadnić interes państwa lub gospodarki ogólnej w jego trwałym bezprawnym funkcjonowaniu¹⁹². Opóźnienia w przeprowadzaniu oceny oddziaływania na środowisko naturalne mogą prowadzić do powstania odpowiedzialności państwa¹⁹³. Trybunał jednak nie może przyznać, że brak na-

192 *Guerra i inni przeciwko Włochom i López Ostra przeciwko Hiszpanii*.

193 *Giacomelli przeciwko Włochom*, w której ocena oddziaływania na środowisko została przeprowadzona siedem lat po rozpoczęciu funkcjonowania fabryki do przetwarzania odpadów specjalnych (w tym niebezpiecznych), pomimo wymogu prawnego, że należy ją przeprowadzić przed rozpoczęciem funkcjonowania.

ukowej lub technicznej pewności w związku z danymi działaniami może uzasadniać opóźnienie przyjęcia skutecznych i proporcjonalnych środków mających na celu zapobieżenie ryzyku powstania poważnych i nieodwracalnych szkód dla środowiska naturalnego. W tym zakresie sędziowie strasburscy wyjaśnili, że należy nadać priorytet zasadzie ostrożności¹⁹⁴, której celem jest zapewnienie wysokiego poziomu ochrony zdrowia, bezpieczeństwa konsumentów oraz środowiska naturalnego¹⁹⁵.

Dostarczanie informacji o zagrożeniach dla środowiska naturalnego i zdrowia

W sprawie *Guerra i inni* Trybunał uznał, że Włochy naruszyły art. 8, a w szczególności jego aspekty życia prywatnego i rodzinnego, ponieważ nie dostarczyły społeczności lokalnej informacji na temat czynników ryzyka oraz sposobów postępowania w razie wypadku w pobliskiej fabryce chemicznej. Skarżący wyraźnie domagali się od władz krajowych dostarczenia takich informacji. Zostały one ostatecznie dostarczone po zakończeniu produkcji. Wielowymiarowe prawo do żądania i uzyskania informacji na temat

194 Zasada ta, sformułowana wyraźnie w deklaracji z Rio z 1992 r., jest uznawana za część *acquis communautaire*. Jej włączenie do traktatu z Maastricht oznaczało zmianę charakteru zasady z filozoficznego na prawny.

195 *Tătar przeciwko Rumunii*. Sprawa dotyczyła wylewania do otoczenia niebezpiecznych substancji chemicznych wykorzystywanych w przemyśle do ekstrakowania metali szlachetnych.

ryzyka związanego z miejscem zamieszkania było przedmiotem badania także w sprawie *Öneryıldız*, w której zarówno Izba jak i Wielka Izba uznały, że skargę wystarczy rozpatrzyć pod kątem zgodności z art. 2.

Nieujawnienie informacji związanych z konsekwencjami eksperymentów chemicznych, którym poddawani byli żołnierze, doprowadziło do różnych wniosków co do naruszenia art. 8. W sprawie *McGinley i Egan* skarga, że nieujawnienie poziomu promieniowania na Wyspie Bożego Narodzenia stanowi naruszenie praw skarżących do poszanowania ich życia prywatnego i rodzinnego, została oddalona. Sędziowie strasburscy zauważyli, że państwo wypełniło pozytywny obowiązek wynikający z art. 8, aby ustanowić stosowne mechanizmy umożliwiające osobom, których dotyczyła niebezpieczna działalność (jak próby nuklearne), dostęp do wszystkich istotnych i stosownych informacji. Fakt, że skarżący nie uczynili z nich użytku, nie może prowadzić do powstania odpowiedzialności państwa. A zatem Trybunał orzekł, że nie doszło do naruszenia pozytywnego aspektu art. 8. W sprawie *L.C.B.*, rozważając skutki tych prób dla zdrowia weteranów na Wyspie Bożego Narodzenia oraz ich potomstwa, Trybunał zauważył, że co do zasady ma możliwość rozpatrzenia pod kątem art. 8 zarzutu skarżącej dotyczącego niepoinformowania przez państwo z własnej inicjatywy jej rodziców i monitorowania jej zdrowia przed postawieniem diagnozy białaczki. Nie przeprowadził jednak tej analizy, ponieważ zbadał już sprawę pod kątem zgod-

ności z art. 2. W sprawie *Roche* były żołnierz utrzymywał, że nabawił się wysokiego ciśnienia krwi, nadciśnienia tętniczego, przewlekłej obturacyjnej choroby dróg oddechowych (bronchit) oraz astmy oskrzelowej w wyniku udziału w testach gazu musztardowego i gazu nerwowego przeprowadzanych pod auspicjami brytyjskich sił zbrojnych. Ubiegał się o rentę z tytułu niepełnosprawności we właściwym sądzie (Pension Appeal Tribunal), który orzekł, że nie było żadnych wiarygodnych dowodów potwierdzających związek przyczynowo skutkowy pomiędzy testami a chorobami, na które skarżył się skarżący, ponieważ wszystkie „medyczne” i „polityczne” środki wykorzystane przez skarżącego pozwoliły tylko na częściowe ujawnienie informacji. Brak informacji wynikał także z faktu, że studia epidemiologiczne na szeroką skalę rozpoczęły się dopiero dziesięć lat po tym, jak skarżący rozpoczął poszukiwanie informacji i po wniesieniu skargi do Trybunału. Trybunał zauważył, że można racjonalnie przyjąć, że niepewność skarżącego co do faktu, czy został on narażony na ryzyko ze względu na jego udział w testach chemicznych, wywołała istotny niepokój i stres. Biorąc pod uwagę brak jakiegokolwiek obowiązku ujawnienia informacji zainteresowanym, okoliczność że ujawnienie informacji było częściowe i ponad cztery lata później nadal nie było zakończone oraz inne okoliczności przedstawione powyżej, Trybunał stwierdził, że doszło do naruszenia art. 8, ponieważ Zjednoczone Królestwo nie wypełniło ciężącego na nim pozytywnego obowiązku ustanowienia

wienia skutecznej i dostępnej procedury umożliwiającej skarżącemu dostęp do wszystkich istotnych i odpowiednich informacji, które pozwoliłyby mu oraz sądowi, do którego skarżący skierował wniosek o rentę, na ocenę ryzyka, na jakie był narażony podczas jego udziału w testach.

Pozytywny obowiązek dostarczenia odpowiednich informacji na temat niebezpiecznej działalności ma także zastosowanie w odniesieniu do jednostek, które są zmuszone do mieszkania w danym miejscu, jak więźniowie. W sprawie *Brândușe* Trybunał rozpatrzył skargę dotyczącą nieswieżego powietrza i wywołującego mdłości zapachu pochodzących z miejsca położonego około dwadzieścia metrów od więzienia, które wcześniej służyło do gromadzenia odpadów z gospodarstw domowych. Wysypisko było zarządzane przez spółkę kontrolowaną przez radę miasta. Pomimo braku jakiegokolwiek związku przyczynowego pomiędzy pogorszeniem się zdrowia skarżącego a bliskością dawnego wysypiska, Trybunał postanowił zbadać skargę w oparciu o art. 8. zauważył, że w świetle wniosków z przeprowadzonego studium środowiskowego oraz długości okresu, w którym skarżący musiał znosić rozpatrywane uciążliwości, jakość życia skarżącego, jego dobre samopoczucie, a wreszcie życie prywatne zostały naruszone w sposób niekorzystny i niebędący konsekwencją wyłącznie pozbawienia wolności. Możliwość zastosowania art. 8 została także oparta na okoliczności, że skarga związana z aspektami – innymi niż warunki detencji – które miały wpływ na jedyną „prze-

strzeń życiową” dostępną dla skarżącego przez wiele lat odbywania kary pozbawienia wolności. Odpowiedzialność Rumunii za naruszenie art. 8 została oparta na pięciu głównych punktach:

- spółka zarządzająca wysypiskiem była kontrolowana przez radę miejską, która mogła być zatem uznana za bezpośrednio odpowiedzialną za przykry zapach, jaki ono wydzielало;
- chociaż wysypisko oficjalnie funkcjonowało tylko przez pięć lat, przedstawiono dowód, że było ono później używane przez osoby prywatne, ponieważ władze nie podjęły środków w celu zapewnienia skutecznego zamknięcia tego miejsca;
- ze względu na brak właściwego zezwolenia na rozpoczęcie działania lub zamknięcie wysypiska, jego funkcjonowanie, tolerowane przez władze, było bezprawne;
- wstępne studia na temat skutków zanieczyszczenia, które powinny były być przeprowadzone przed wydaniem zezwolenia na eksploatację wysypiska, w rzeczywistości zostały przeprowadzone dopiero trzy lata po opuszczeniu wysypiska, po gwałtownym pożarze, który wybuchł w tym miejscu;
- zostało potwierdzone, że działalność była niezgodna z wymogami środowiskowymi określonymi przez ustawodawstwo krajowe, wywołując niedopuszczalne poziomy uciążliwości spowodowanej nieprzyjemnymi zapachami dla mieszkańców tego obszaru.

Zapewnianie alternatywnych rozwiązań dla niezdrowych miejsc do życia

W przypadku gdy szkodliwe warunki środowiskowe w danym miejscu powodują poważne zanieczyszczenia, problemy zdrowotne mieszkańców lub zagrażają ich domom, państwa mają obowiązek przesiedlenia wszystkich osób, które odczuwają niekorzystne skutki, w celu zapewnienia ochrony życia prywatnego i rodzinnego. Jako rozwiązanie alternatywne państwa muszą przewidzieć różne środki w celu zmniejszenia zanieczyszczenia do nieszkodliwego poziomu. Brak przesiedlenia lub wdrożenia środków korekcyjnych prowadzi do naruszenia art. 8¹⁹⁶.

Ochrona życia rodzinnego

W odniesieniu do życia rodzinnego z orzecznictwa wynika, że art. 8 ustanawia dwa podstawowe rodzaje obowiązków: pierwszy polega na zapewnieniu prawnego uznania więzów rodzinnych; drugi na zachowaniu życia rodzinnego. Poniżej przedstawiono przegląd ciążących na państwach pozytywnych obowiązków w tych dwóch obszarach.

Uznanie więzów rodzinnych

Rozpatrując skargę dotyczącą wpływu na życie rodzinne pewnych aspektów belgijskich ustaw dotyczących nieślub-

¹⁹⁶ *Dubetska i inni przeciwko Ukrainie*.

nego pochodzenia, Trybunał wyjaśnił, że w przypadku gdy państwo określa w krajowym systemie prawnym reżim mający zastosowanie do pewnych więzów rodzinnych, takich jak te pomiędzy niezamężną matką a jej dzieckiem, musi ono działać w taki sposób, aby umożliwić zainteresowanym prowadzenie normalnego życia. Jak przewidziano w art. 8, poszanowanie dla życia rodzinnego oznacza w szczególności zdaniem Trybunału konieczność istnienia w prawie krajowym gwarancji prawnych, które umożliwiają od momentu narodzin integrację dziecka w jego rodzinie. W tym zakresie państwo może wybrać różne środki, ale ustawa, która nie spełnia tego wymogu, narusza art. 8 § 1, bez potrzeby badania jej pod kątem § 2¹⁹⁷.

Poprzez stwierdzenie, że prawo do życia rodzinnego wykracza poza formalne relacje i stosunki wynikające ze związku małżeńskiego, Trybunał podkreślił, że uchwalenie ustawy spełniającej wymogi określone w art. 8 jest niewystarczające, ponieważ jej wprowadzenie w życie i wykładnia są równie istotne. Podczas gdy sądy krajowe mają obowiązek interpretowania prawa krajowego zgodnie z Konwencją, odpowiedzialność państwa powstaje tylko wtedy, gdy popełniają one oczywisty błąd w wykładni: do powstania odpowiedzialności konieczne jest zatem, aby ocena okoliczności faktycznych lub prawa krajowego przeprowadzona przez sądy krajowe była w sposób oczywisty nieracjonalna lub arbitralna albo rażąco niezgodna z podstawowymi

zasadami Konwencji. Natomiast nie dojdzie do naruszenia w przypadku gdy ingerencja w prawa chronione na podstawie art. 8 jest uzasadniona potrzebą chronienia rzeczywistości społecznej wobec pustej i czysto teoretycznej rzeczywistości biologicznej¹⁹⁸. Jednakże orzecznictwo strasburskie zezwala na wyjątki, a najważniejszym z nich jest wyrok z 1997 r.¹⁹⁹, w którym stwierdzono, że brak prawnego uznania więzów ojcostwa pomiędzy dzieckiem urodzonym w wyniku sztucznego zapłodnienia przez dawkę oraz jego ojcem społecznym, transseksualistą, który zmienił płeć z kobiecej na męską, który był partnerem matki, nie prowadzi do naruszenia art. 8. Uwzględniając charakter Konwencji jako żyjącego instrumentu oraz zmieniające się postrzeganie przez społeczeństwo kwestii związanych z transseksualizmem, nie byłoby zaskakujące, gdyby stanowisko to wkrótce się zmieniło. W istocie w wyrokach w sprawach *I. i Goodwin* Trybunał już zmienił swe stanowisko w związku z rejestrowaniem zmian płci do celów zawarcia związku małżeńskiego, stwierdzając że krajowe ustawodawstwa dopuszczające tylko „biologiczną” płeć rejestrowaną przy narodzeniu narusza istotę prawa do zawarcia związku małżeńskiego.

Pozytywny obowiązek poszanowania życia rodzinnego wiąże się nie tylko z możliwością uznania więzów rodzinnych, ale także przeciwnie, oznacza, że żadna z zainteresowanych osób nie powinna być zmuszana do takiego uzna-

¹⁹⁷ *Marckx przeciwko Belgii*.

¹⁹⁸ *Yousef przeciwko Holandii*.

¹⁹⁹ *X, Y i Z przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* [WI].

nia. W konsekwencji domniemani ojcowie, którzy chcą zaprzeczyć ojcostwu dziecka, obalając domniemanie prawne lub ich wcześniejsze uznanie (na przykład ze względu na nowy dowód biologiczny niedostępny w momencie uznania) muszą mieć możliwość uczynienia tego²⁰⁰.

Zachowanie życia rodzinnego

Życie rodzinne, po jego powstaniu, może być przerwane tylko w wyjątkowych okolicznościach. Nie oznacza to oczywiście, że Konwencja zakazuje separacji lub rozvodu. Dąży ona natomiast do wyeliminowania sytuacji, które powodują zerwanie relacji pomiędzy rodzicami a dziećmi. Orzecznictwo w tym zakresie ustanowiło różne obowiązki, w tym pozytywne, które państwa muszą wypełniać. Mają one głównie charakter proceduralny i odnoszą się do procesu, w wyniku którego członkowie rodziny zostają rozdzieleni, wprowadzania w życie decyzji dotyczących opieki oraz praw do odwiedzin oraz środków ułatwiających połączenie rodziny po rozdzieleniu²⁰¹. Obowiązki procesowe obejmują także prawo do domagania się przeprowadzenia kontroli sądowej zasadności przyznania władzy rodzicielskiej, która powinna być wykonywana bez dyskryminacji²⁰².

200 *Phinikaridou przeciwko Cyprowi; Shofman przeciwko Rosji*.

201 *Olsson przeciwko Szwecji*.

202 *Zaunegger przeciwko Niemcom*.

Decyzje o odebraniu dzieci rodzicom, umieszczeniu ich w placówce opiekuńczej i adopcji stanowią poważną ingerencję w życie rodzinne w rozumieniu art. 8, w szczególności w przypadku, gdy ich konsekwencje są nieodwracalne. Tłumaczy to dlaczego Trybunał przywiązuje szczególną wagę do procesu podejmowania tychże decyzji, chociaż Konwencja nie przewiduje żadnego szczególnego wymogu proceduralnego. Obecnie utrwaloną zasadę stanowi, że rodzice muszą być włączeni do tego rodzaju postępowań, które mogą mieć charakter administracyjny lub sądowy. Podstawowe znaczenie ma właściwe uwzględnienie ich interesów oraz wyważenie ich z interesami konkurującymi. Sposób ich uczestnictwa, ani poziom ich zaangażowania nie są określone, ponieważ w znacznym stopniu zależą one od wagi rozpatrywanego środka²⁰³. Tylko w wyjątkowych okolicznościach, na przykład, gdy konieczne jest pilne podjęcie środków w celu zapewnienia dzieciom ochrony lub gdy osoby sprawujące opiekę nad dziećmi mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie dla dzieci, Trybunał uzna proces podejmowania decyzji bez udziału osób sprawujących opiekę nad małoletnim za zgodny z art. 8. Jednakże w takich okolicznościach Trybunał musi być przekonany, że władze krajowe były upoważnione do stwierdzenia, że istnieją okoliczności uzasadniające nagłe odebranie dzieci spod opieki ich rodziców bez nawiązania wcześniejszego kontaktu lub przeprowadzenia konsultacji. Podejmując decyzję w takiej

203 *Sahin przeciwko Niemcom* [WI].

sprawie, szczególną uwagę należy zwrócić na fakt, czy państwo przeprowadziło ocenę wpływu proponowanego środka opiekuńczego na rodziców i dziecko oraz czy zostały wykorzystane inne możliwe rozwiązania²⁰⁴. W każdym razie zgodnie z podstawową zasadą nakazy opiekuńcze powinny być uznawane za środki tymczasowe i należy je uchylić niezwłocznie, gdy tylko pozwalają na to okoliczności, a wszelkie środki wprowadzające w życie opiekę tymczasową powinny być zgodne z ostatecznym celem, jakim jest ponowne połączenie rodzica biologicznego i dziecka. Pozytywny obowiązek polegający na podjęciu środków ułatwiających ponowne połączenie rodziny tak szybko jak tylko będzie to możliwe ciąży na właściwych władzach od początku okresu pozbawienia rodziców opieki nad dzieckiem i jest coraz silniejszy, ale zawsze musi być wyważony z obowiązkiem uwzględnienia dobra dziecka²⁰⁵.

Pozytywny obowiązek polegający na zachowaniu życia rodzinnego obejmuje także ułatwienie kontaktów z rodzeństwem, które zostało rozdzielone na mocy orzeczenia sądu. Jest tak tym bardziej w przypadku, gdy orzeczenie zostało wydane przez sąd krajowy z urzędu. W sprawie *Mustafa i Armagan Akin* Trybunał zauważył, że utrzymanie więzów pomiędzy dziećmi było zbyt istotnym celem, aby mogło być pozostawione uznaniu rodziców, w szczególności gdy istnieją wyraźne informacje co do obstrukcyjnego zachowa-

nia rodziców. Ostatecznie, brak argumentacji sądów krajowych (w tym Trybunału Kasacyjnego) co do przyczyn rozdzielenia rodzeństwa oraz oddalenia wniosków skarżących o ustanowienie kontaktów, w połączeniu z niezaproponowaniem przez sędziów rozpatrujących sprawę alternatywnych dogodnych rozwiązań w celu zapewnienia kontaktów pomiędzy rodzeństwem, doprowadziło Trybunał do stwierdzenia naruszenia art. 8. Rozstrzygając sprawę, Trybunał podkreślił nie tylko fakt, że w postępowaniach dotyczących opieki nad dziećmi największe znaczenie należy nadać dobru dziecka, ale także że należy wysłuchać stanowiska dziecka:

Trybunał zauważa, że sąd w Ödemiş nie tylko nie wysłuchał opinii dzieci, ale także nie oparł swego orzeczenia o jakikolwiek dowód, taki jak opinia psychologa lub innego biegłego, pomimo że został poinformowany przez skarżących, że sytuacja powoduje u nich problemy psychiczne.

Niewykonanie orzeczeń sądowych przyznających opiekę lub regulujących prawa do kontaktu może także prowadzić do powstania międzynarodowej odpowiedzialności państwa. Typowa sytuacja pojawia się, gdy jeden z opiekunów lub dziadków sprzeciwia się wykonywaniu takiego prawa przez drugiego rodzica, a państwo nie zapewnia wykonania tej decyzji sądu. Stanowisko Trybunału w tym zakresie jest raczej umiarkowane: potwierdzając istnienie pozytywnego obowiązku ciążącego na państwach uważa, że obowiązek ten nie jest bezwzględny, a w szczególności musi być wywa-

204 *Venema przeciwko Holandii*.

205 *K. i T. przeciwko Finlandii* [WI].

żony z „dobrem dziecka” i prawami dziecka chronionymi na mocy art. 8. W każdym razie, pod warunkiem że władze krajowe wykonały konieczne minimum, którego rozsądnie można wymagać w szczególnych okolicznościach danej sprawy w celu uzyskania współpracy rodziców w zakresie wykonywania orzeczenia sądu, Trybunał orzekł, że nie doszło do naruszenia art. 8. We wszystkich wspomnianych wyżej sytuacjach szczególną wagę posiada element czasu, ponieważ konsekwencje zwłoki dla zainteresowanych są nieodwracalne²⁰⁶, szczególnie w przypadku gdy członkowie rodziny nie mają możliwości pielęgnowania ich więzów, na przykład w związku z brakiem istotnych i trwałych wysiłków ze strony instytucji opieki społecznej w celu ułatwienie ponownego połączenia rodziny lub ze względu na ograniczenia prawa opiekuna do kontaktu z dzieckiem. Takie ograniczenia mogą być dowodem zamiaru instytucji krajowych wzmocnienia raczej relacji dziecka z opiekunami zastępczymi, a nie z pierwotną rodziną, co stoi w rażącej sprzeczności z pozytywnymi obowiązkami wynikającymi z art. 8²⁰⁷. Natomiast w przypadku gdy od rozdzielenia upłynął długi czas, interes dziecka, aby nie zmieniać faktycznej sytuacji rodzinnej może przeważać interes rodziców polegający na ponownym połączeniu rodziny²⁰⁸.

Państwa są zobowiązane do zachowania życia rodzinnego w każdym przypadku, w którym ma zastosowanie art.

206 *Pawlik przeciwko Polsce; Zwadka przeciwko Polsce; Bove przeciwko Włochom; Reigato Ramos przeciwko Portugalii.*

207 *R. przeciwko Finlandii.*

208 *K.A. przeciwko Finlandii.*

8: w sprawie *Moretti i Benedetti* Trybunał orzekł, że doszło do naruszenia pozytywnego obowiązku państwa, ponieważ wniosek skarżących o wydanie specjalnego pozwolenia na adopcję dziecka, u których zostało ono umieszczone bezpośrednio po urodzeniu na okres pięciu miesięcy, nie został starannie i bezzwłocznie rozpatrzony zanim uznano, że dziecko może być adoptowane i do adopcji wybrana została inna para. Przyznając, że zadaniem Trybunału nie jest zastępowanie własnym rozumowaniem rozumowania władz krajowych co do środków, jakie należy podjąć w celu zabezpieczenia dobrobytu dziecka, sędziowie strasburscy zauważyli, że nieprawidłowości w postępowaniu krajowym miały bezpośredni wpływ na życie rodzinne skarżących.

Pozytywne obowiązki są także często obecne w sprawach dotyczących art. 8 związanych z międzynarodowym wprowadzeniem dzieci oraz w sytuacjach odnoszących się do imigrantów. W świetle alarmującego wzrostu tego rodzaju spraw, a także ich złożonych konsekwencji na płaszczyźnie prawa międzynarodowego, zostały one przeanalizowane w części IV poniżej (Część IV – Wybrane problemy).

Ochrona przed zagrożeniami zewnętrznymi

Artykuł 8 nakłada na władze obowiązek zapewnienia ochrony życia prywatnego i rodzinnego jednostek, nawet jeśli potencjalne zagrożenia stwarza rodzina i mogą one w związku z tym być traktowane jako „sprawa prywat-

na²²⁰⁹. W sprawie *Bevacqua i S.* skarżący zarzucali, że władze bułgarskie nie zapewniły poszanowania ich życia prywatnego i rodzinnego w trudnej sytuacji spowodowanej rozwodem pani *Bevacqua* i zachowaniem jej męża, który stał się jeszcze bardziej agresywny od momentu wniesienia przez skarżącą skargi w sprawie napaści. Trybunał podkreślił, że traktowanie sporu jako „sprawy prywatnej” jest niezgodne z ciążącym na władzach obowiązkiem zapewnienia ochrony życia rodzinnego skarżących. Niewydanie przez sądy krajowe niezwłocznie tymczasowych środków opiekuńczych w sytuacji, która miała przede wszystkim szkodliwe konsekwencje dla dzieci, a także podjęcie niewystarczających środków w reakcji na zachowanie byłego męża skarżącej doprowadziły do stwierdzenia naruszenia art. 8 w jego aspekcie dotyczącym życia rodzinnego.

Obydwa aspekty art. 8 – życia prywatnego i rodzinnego – były łącznie rozpatrywane przez Trybunał w sprawie *A.*, w której Trybunał orzekł, że doszło do naruszenia art. 8 w kontekście życia prywatnego i rodzinnego, ponieważ władze krajowe nie wdrożyły wielu środków nakazanych przez sądy w ramach licznych postępowań karnych w celu zapewnienia ochrony skarżącej przed jej mężem (weteran cierpiący na zespół stresu pourazowego, paranoję, lęki i epilepsję) lub rozwiązania jego problemów psychicznych, które były przyczyną agresywnego zachowania. Odmowa

209 *E.S. i inni przeciwko Słowacji*.

wydania przez sądy krajowe nowych środków ochronnych uniemożliwiających byłemu mężowi śledzenie i nękanie jej na tej podstawie, że nie wykazała ona bezpośredniego zagrożenia dla jej życia, także zostało uznane za naruszenie wspomnianego postanowienia. Niezapewnienie przez władze zatrzymania do celów podjęcia leczenia psychiatrycznego agresywnego członka rodziny także zostało uznane za naruszenie Konwencji w sprawie *Hajduová*, w której skarżąca wraz z dzieckiem szukała schronienia w schronisku, po tym jak została zaatakowana publicznie przez byłego męża, który groził jej śmiercią. Były mąż skarżącej, po opuszczeniu szpitala bez poddania go koniecznemu leczeniu, ponownie groził skarżącej. Sądy krajowe oddaliły skargę skarżącej dotyczącą niepoddania byłego męża leczeniu w szpitalu. Trybunał, przypominając że Słowacja ma obowiązek chronienia fizycznej i psychicznej integralności jednostek, w szczególności tych, które znajdują się w stanie podatnym na zagrożenia, orzekł, że doszło do naruszenia art. 8 zarówno w kontekście życia prywatnego jak i rodzinnego: chociaż były mąż skarżącej w rzeczywistości nie groził jej po wyjściu ze szpitala, jej obawy, że jego groźby mogą być zrealizowane, były uzasadnione, a władze nie wypełniły ciążącego na nich obowiązku zatrzymania go w celu leczenia psychiatrycznego.

Stwierdzając, że Internet, ze względu na jego anonimowy charakter, może być łatwo wykorzystany w celu popełnienia przestępstwa oraz pamiętając o pla-

dze nadużyć seksualnych względem dzieci, Trybunał wyjaśnił, że jednym z pozytywnych obowiązków państwa na mocy art. 8 jest ustanowienie systemu chroniącego małoletnich przed tym, aby nie byli oni obierani za cel przez pedofilów za pośrednictwem Internetu. W sprawie *K.U.* Trybunał stwierdził, że państwo nie zapewniło ochrony życia prywatnego skarżącego, ponieważ w braku przepisów prawnych umożliwiających pogodzenie poufności dostawców usług internetowych z ochroną porządku i zapobieganiem przestępstwom, a także prawami jednostki, dało pierwszeństwo ochronie prywatności usługi przed dobrem fizycznym i psychicznym małoletniego.

Ochrona mieszkania

Trybunał miał okazję orzekać w stosunkowo małej liczbie skarg związanych z niewypełnieniem przez państwo pozytywnych obowiązków wynikających z art. 8 Konwencji w odniesieniu do ochrony mieszkania. W większości przypadków skargi dotyczyły naruszenia prawa do mieszkania przez inne osoby lub przez urzędników państwowych. W odniesieniu do wtargnięcia do czyjegoś mieszkania przez władze publiczne stanowisko Trybunału jest jasne: jego zadaniem nie jest badanie ustawodawstwa krajowego i polityki *in abstracto*, nawet w przypadku gdy jego stosowanie może utrudniać członkom mniejszości etnicznej życie

zgodnie z tradycją²¹⁰. W konsekwencji można stwierdzić, że państwa nie są zobowiązane do wdrożenia konkretnej polityki w zakresie mieszkalnictwa. Jednakże Trybunał, rozpatrując sprawy związane z ingerencjami w korzystanie z czyjegoś mieszkania przez osoby trzecie, zidentyfikował następujące sytuacje, które mogą prowadzić do naruszenia pozytywnych obowiązków wynikających z art. 8:

✧ Niedbałe stosowanie ustawy. W sprawie *Novoseletskiy* Trybunał nie był przekonany, że sądy krajowe rozpatrujące sprawę wykorzystały wszystkie dostępne środki w celu zapewnienia ochrony życia prywatnego i rodzinnego skarżącego podczas trzyletniego postępowania dotyczącego prawa do zajmowania mieszkania. Trybunał był szczególnie zaniepokojony faktem, że sądy krajowe oddaliły skargę odszkodowawczą skarżącego na tej podstawie, że „zadośćuczynienie za krzywdę w ramach sporu pomiędzy wynajmującymi a najemcami nie jest przewidziane przez ustawę”, podczas gdy skarga skarżącego wykroczyła poza ścisłe relacje pomiędzy wynajmującym a najemcą, ponieważ zwrócił się do sądów o zasądzenie zadośćuczynienia za krzywdę, jakiej doznał w wyniku długotrwałej niemożliwości zajmowania jego mieszkania. Badając orzeczenie sądu krajowego Trybunał orzekł także, że sędzia krajowy nie rozpatrzył zgodności z prawem udostępniania mieszkania podczas nieobecności skarżącego, chociaż znacznie tej kwestii było

210 Chapman przeciwko Zjednoczonemu Królestwu.

jasne i niepodważalne, a prokuratura nie wykazała żadnego zainteresowania tą kwestią.

- ✧ Długotrwałe i nieuzasadnione opóźnienie w wykonaniu orzeczenia sądu dotyczącego prawa własności lub zajmowania mieszkania. W sprawie *Surugiu* Trybunał uznał za szczególnie niepokojący fakt, że dopiero półtora roku po unieważnieniu tytułu własności osoby trzeciej została na nią nałożona kara administracyjna, podczas gdy naruszenia prawa skarżącego do spokojnego korzystania z jego mieszkania miały miejsce codziennie.
- ✧ Brak kontroli państwa nad zasobami mieszkaniowymi określonymi w ustawodawstwie krajowym. W ww. sprawie *Novoseletskiy* skarżący ostatecznie odzyskał mieszkanie, które nie nadawało się do zamieszkania. Organ posiadający zasoby mieszkaniowe i zarządzający nimi ani nie wykonał prac koniecznych do naprawienia szkód tak szybko jak to było możliwe, ani nie podjął kroków w celu ustalenia, co się wydarzyło oraz ścigania osób odpowiedzialnych za poważne szkody wyrządzone w mieszkaniu należącym do jego zasobów.

W sprawie *Moreno Gómez* skarżąca, w przeciwieństwie do spraw *López Ostra* oraz *Hatton i inni*, skarżyła się, że jej prawo do poszanowania mieszkania zostało naruszone w wyniku niepodjęcia działań przez państwo w związku z poważnym obniżeniem się komfortu jej mieszkania spowodowanym stałym hałasem nocnym pochodzącym z pobliskich klubów nocnych. Bezczynność władz krajowych

powodowała przez wiele lat poważne zakłócenia jej snu. W sprawie tej Trybunał nie tylko stwierdził, że doszło do naruszenia art. 8, ale także ustanowił zasadę, że prawo do poszanowania mieszkania chronione przez art. 8 powinno być rozumiane „nie tylko jako prawo do zwykłej przestrzeni fizycznej, ale także do spokojnego korzystania z tej przestrzeni”, które może być zakłócone nie tylko przez materialne i fizyczne naruszenia, ale także przez hałas, emisje, zapachy lub inne formy ingerencji. Trybunał zauważył, że władze zezwoliły na działalność klubów nocnych pomimo zleconej przez nie opinii biegłego, z której wynikało, że ma miejsce „nasylenie akustyczne” spowodowane poziomem hałasu, znacznie przekraczające dozwolone limity. Stwierdził zatem, że doszło do naruszenia przez władze miasta pozytywnych obowiązków wynikających z art. 8 Konwencji.

Jednakże wysiłki, jakie muszą podejmować państwa-strony w celu wypełnienia pozytywnych obowiązków ciążących na nich na mocy art. 8 w dużej mierze zależą od szczególnych okoliczności sprawy. A zatem trudno określić próg obowiązujący we wszystkich sytuacjach. Długotrwałość oraz intensywność narażenia na hałas, czy zapach zostały uznane za decydujące w określaniu odpowiedzialności państwa i mają nadrzędne znaczenie w stosunku do złożoności sprawy, w szczególności w odniesieniu do kwestii infrastruktury oraz zapewnienia równowagi pomiędzy tak samo ważnymi interesami, takimi jak interesy użytkow-

ników dróg oraz mieszkańców pewnych obszarów miejskich²¹¹.

W 2005 r. w ważnej sprawie dotyczącej Romów²¹² Trybunał rozważył warunki życia skarżących w oparciu o pojęcia życia prywatnego i rodzinnego oraz mieszkania i uznał, że Rumunia naruszyła między innymi art. 8, ponieważ nie wymierzyła sprawiedliwości w związku z brutalną napaścią. Sprawa dotyczyła zamordowania przez tłum (w tym funkcjonariuszy lokalnej policji) trzech Romów oraz zniszczenia czternastu domów i posesji, a także poniżających warunków, w jakich ofiary były zmuszone mieszkać po tym zdarzeniu. Wygnani z ich wiosek i domów, skarżący byli zmuszeni do życia (a niektórzy z nich nadal żyją) w zatłoczonych i nieodpowiednich miejscach (piwnice, kurniki, stajnie) oraz częstych zmian miejsca zamieszkania, będąc przyjmowani przez przyjaciół lub rodzinę, co prowadziło do skrajnego zatłoczenia.

Rozpatrując, czy władze krajowe podjęły stosowne kroki w celu zahamowania naruszenia praw skarżących Trybunał zauważył między innymi, że

✧ mimo udziału urzędników państwowych w spaleniu domów skarżących prokuratura nie wszczęła postępowań karnych przeciwko nim, uniemożliwiając sądom krajowym ustalenie odpowiedzialności tych urzędników oraz ukarania ich;

- ✧ sądy krajowe przez wiele lat odmawiały przyznania odszkodowania za zniszczenie przedmiotów i mebli należących do skarżących;
- ✧ dopiero dziesięć lat po tych zdarzeniach przyznano odszkodowanie za zniszczone domy, ale nie za utratę przedmiotów;
- ✧ w orzeczeniu w sprawie karnej przeciwko oskarżonym mieszkańcom wsi zawarte były dyskryminacyjne uwagi na temat pochodzenia romskiego skarżących;
- ✧ wnioski skarżących o zadośćuczynienie za krzywdę także zostały oddalone w pierwszej instancji, ponieważ sądy cywilne orzekły, że zdarzenia te – spalenie domów i zamordowanie niektórych członków rodziny – nie mogą prowadzić do powstania jakiegokolwiek krzywdy;
- ✧ rozpatrując wniosek złożony przez jedną ze skarżących o zasądzenie alimentów na rzecz jej małoletniego dziecka, którego ojciec został spalony żywcem podczas zdarzenia, sąd okręgowy przyznał kwotę równą jednej czwartej ustawowej płacy minimalnej i postanowił obniżyć tę kwotę o połowę z tego względu, że zmarłe ofiary sprowokowały zbrodnie;
- ✧ trzy domy nie zostały odbudowane, a domy odbudowane przez władze były niezdatne do zamieszkania; oraz
- ✧ większość skarżących nie powróciło do ich wiosek i żyje w rozproszeniu w Rumunii i Europie.

Zdaniem Trybunału elementy te rozpatrywane łącznie wskazywały na generalną postawę władz rumuńskich, któ-

211 *Deés przeciwko Węgrom*.

212 *Moldovan i inni przeciwko Rumunii*.

ra utrwaliała poczucie niepewności skarżących po zamieszkach i naruszyła ich prawo do poszanowania ich życia prywatnego i rodzinnego oraz mieszkania. Uwzględniając bezpośrednie konsekwencje działań urzędników państwa dla praw skarżących Trybunał stwierdził, że powstała odpowiedzialność rządu w odniesieniu do warunków życia skarżących po tych zdarzeniach. Trybunał orzekł, że postawa ta oraz trwała bezczynność władz w odniesieniu do zahamowania naruszania praw skarżących stanowiły poważne naruszenie art. 8 o charakterze ciągłym.

Ochrona korespondencji

Nierozzerwanie związane z prawem więźniów do korespondencji, gwarantowane na mocy art. 8 Konwencji, jest prawem do otrzymania niezbędnych materiałów piśmienniczych. Zasada ta została ustanowiona wyraźnie w sprawie *Cotlet*, w której Trybunał rozpatrzył sytuację, w której więzień był uprawniony do dwóch darmowych kopert miesięcz-

nie, a ilość ta okazała się niewystarczająca do korespondowania z Trybunałem w Strasburgu. W rzeczywistości Trybunał otrzymał wiele listów, w których skarżący podnosił trudności, jakich doświadcza, aby uzyskać koperty od innych więźniów. Trybunał, w świetle szczególnych okoliczności przedstawionych powyżej stwierdził, że władze nie wypełniły ciężącego na nich pozytywnego obowiązku dostarczenia skarżącemu wszystkich koniecznych materiałów do korespondowania z nim, a zatem naruszyły art. 8. Jednakże nie oznacza to, że więźniowie mają nieograniczone prawo dostępu do wyboru materiałów piśmienniczych, ani że wszystkie koszty związane z korespondencją więźniów muszą być pokrywane przez państwo. Jednak ograniczenia nie mogą być tego rodzaju, aby uniemożliwić w praktyce korzystanie z prawa do korespondencji. Pozytywne obowiązki obejmują także zapobieganie ujawnianiu treści takiej prywatnej korespondencji²¹³.

213 *Craxi przeciwko Włochom* (nr. 2).

Część IV – Wybrane problemy

W niniejszej części przedstawiono przegląd stosowania art. 8 w przypadku trzech problemów dotyczących środowiska naturalnego, międzynarodowego uprowadzania dzieci oraz imigracji. Zostały one wybrane, ponieważ stanowią źródło rosnącego niepokoju Trybunału ze względu na zwiększającą się liczbę wnoszonych do niego skarg w tym zakresie.

Ochrona środowiska na mocy Konwencji

Artykuł 8 i prawo do środowiska naturalnego

Artykuł 8 został podniesiony w wielu sprawach dotyczących kwestii ochrony środowiska, chociaż nie w każdym przypadku pogorszenia się stanu środowiska dochodzi do jego naruszenia: żadne prawo do ochrony środowiska nie figuruje jako takie pośród praw i wolności gwarantowanych przez Konwencję. W sprawie *Kyrtatos* Trybunał zauważył, że

ani art. 8 ani żaden inny artykuł Konwencji nie gwarantują w szczególności ogólnej ochrony środowiska naturalnego jako takiego; w tym zakresie inne instrumenty mię-

dzynarodowe oraz ustawodawstwo krajowe są bardziej dostosowane, aby regulować tę szczególną kwestię.

Ze stwierdzenia tego, które wciąż obowiązuje, wynika, że należy przyjąć ostrożne podejście w odniesieniu do ochrony praw jednostki do środowiska w ramach Konwencji. Analiza orzecznictwa w tym zakresie pokazuje, że z jednej strony i przede wszystkim, ochrona środowiska stanowi interes ogólny, który może uzasadniać ingerencję w wykonywanie niektórych praw i wolności gwarantowanych przez Konwencję. Z drugiej strony jednak stanowi ona interes indywidualny, w związku z którym gwarancje ustanowione w Konwencji, głównie w art. 8, mogą zostać złamane ze względu na złe warunki środowiskowe.

W odniesieniu do pierwszego aspektu Trybunał przyjmuje, że państwa korzystają z szerokiego marginesu oceny przy ustalaniu równowagi pomiędzy wymaganiami społeczności objętymi interesem ogólnym a wymogami ochrony podstawowych praw jednostki. Władze krajowe nie są zobowiązane do przedstawienia „wystarczających” powodów, czyli w praktyce dowodu braku mniej ograniczających środków, za pomocą których może być osiągnięty uzasad-

niony cel. Interes społeczności w zakresie ochrony środowiska stanowi zatem słuszny cel uzasadniający ograniczenia prawa gwarantowanego przez art. 8. W sprawie *Buckley* skarżąca, obywatelka brytyjska pochodzenia romskiego, mieszkała wraz z trójką swych dzieci w przyczepie kampingowej zaparkowanej na jej własnym gruncie. Ponieważ rodzinie siostry skarżącej przyznano tymczasowe, osobiste zezwolenie na posadowienie na działce sąsiedniej jednej jednostki mieszkaniowej składającej się z dwóch przyczep kampingowych, skarżąca zwróciła się do rady dzielnicowej o wsteczne wydanie pozwolenia na posadowienie trzech przyczep kampingowych na jej działce. Jej wniosek został oddalony między innymi z tego względu, że planowane wykorzystanie terenu naruszałoby wiejski i otwarty charakter krajobrazu, co było sprzeczne z celem lokalnego planu zagospodarowania terenu, czyli ochroną terenów wiejskich poprzez zezwalanie wyłącznie na konieczne zmiany. Zauważając, że miejskie i wiejskie plany zagospodarowania terenu wiążą się z wykonywaniem uprawnień dyskrecyjnych w zakresie wdrażania polityki przyjętej w interesie społeczności, Trybunał uznał, że władze krajowe korzystają z szerokiego marginesu oceny w odniesieniu do definiowania, spośród wielu czynników lokalnych związanych z wyborem i stosowaniem polityki zagospodarowania terenu, najlepszej polityki w tej dziedzinie oraz najważniejszych środków indywidualnych w sprawach z tego zakresu.

Artykuł 8 i prawo do zdrowego środowiska

W Konwencji nie ustanowiono wyraźnego prawa do czystego i cichego środowiska, ale w przypadku indywidualnego i poważnego narażenia jednostki na hałas lub zanieczyszczenie, może pojawić się problem w ramach art. 8. W tym celu konieczne jest, aby ingerencja dotyczyła bezpośrednio mieszkania lub życia rodzinnego albo prywatnego skarżącego. W sprawie *Fadeyeva* Trybunał przypomniał, że szkodliwe skutki zanieczyszczeń muszą osiągnąć pewien minimalny poziom, aby można je było objąć zakresem stosowania art. 8. Ocena tego minimalnego poziomu jest względna i w dużej mierze zależy od okoliczności faktycznych, a w szczególności intensywności i czasu trwania niedogodności, jej skutków fizycznych i psychicznych. Należy także uwzględnić ogólny kontekst środowiskowy. Zarzut nie będzie uzasadniony pod kątem art. 8, jeśli podnoszona szkoda była nieznaczna w porównaniu z zagrożeniem ekologicznym związanym z życiem w każdym współczesnym mieście. Aby skargi dotyczące niedogodności środowiskowych mogły być objęte zakresem stosowania art. 8 należy wykazać po pierwsze, że doszło do rzeczywistej ingerencji w sferę prywatną skarżącego i po drugie, że został osiągnięty próg uciążliwości. W sprawie *Moreno Gómez* skarżąca powołała się na naruszenie prawa do poszanowania życia prywatnego z tego względu, że jej prawo do snu nocnego było naruszane przez wiele lat poprzez

bezczyńność władz miejskich w Walencji, które nie zapewniły zaprzestania nocnych zakłóceń. Trybunał stwierdził, że skarżąca mieszkała w okolicy, która bezsprzecznie była narażona na zakłócenia nocne, w szczególności w weekendy i zauważył, że władze miejsce tolerowały powtarzające się łamanie przepisów, które same ustanowiły, a nawet same się do niego przyczyniały, co prowadziło do nocnego hałasu przekraczającego dopuszczalne poziomy, a to zakłócało codzienne życie skarżącej. Trybunał orzekł, że Hiszpania nie wypełniła pozytywnego obowiązku zagwarantowania prawa skarżącej do poszanowania jej mieszkania i życia prywatnego, naruszając art. 8 Konwencji.

Ogólne pogorszenie stanu środowiska nie jest wystarczające do powstania odpowiedzialności państwa na gruncie art. 8. W sprawie *Kyrtatos*, dotyczącej niewykonania przez władze dwóch orzeczeń sądowych unieważniających dwa pozwolenia na budowę budynków w pobliżu własności skarżących, w wyniku czego doszło do zniszczenia ich otoczenia fizycznego oraz zakłócenia ich życia, Trybunał rozróżnił dwa aspekty. Oddalając argument, że rozwój miejski zniszczył mokrądyło położone w sąsiedztwie ich własności oraz że obszar, na którym położony był ich dom stracił całe swe piękno, stwierdził, że poważne zanieczyszczenia środowiska mogą naruszyć dobrobyt jednostek oraz uniemożliwić im korzystanie z ich domów w taki sposób, że ma to niekorzystny wpływ na ich życie prywatne i rodzinne, nawet gdy nie istnieje poważne zagrożenie dla zdrowia.

Jednak aby art. 8 znalazł zastosowanie musi istnieć szkodliwy skutek dla prywatnej lub rodzinnej sfery danej osoby: w konkretnych okolicznościach Trybunał orzekł, że zakłócenia w sąsiedztwie skarżącego związane z rozwojem miejskim w danym obszarze nie osiągnęły wystarczającego stopnia dolegliwości, aby można je było uwzględnić do celów zastosowania art. 8²¹⁴.

Odmowa przez władze krajowe wykonania orzeczeń sądowych zapewniających ochronę prawa skarżących do poszanowania ich życia prywatnego i rodzinnego może prowadzić do powstania ich odpowiedzialności, ponieważ pozbawia gwarancje proceduralne chroniące skarżących wszelkich użytecznych skutków. Co do zasady było to kluczową kwestią w sprawie *Taşkın*, która dotyczyła działalności spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, której wydano zezwolenie na eksploatację kopalni złota z wykorzystaniem toksycznego procesu. Uznano, że doszło do naruszenia, ponieważ orzeczenia sądu administracyjnego unieważniające wydane pozwolenia ze względu na zagrożenie dla zdrowia i ryzyko zanieczyszczenia podziemnego źródła oraz zniszczenia lokalnego ekosystemu nie zostały wykonane w wyniku bezpośrednich instrukcji wydanych przez ministerstwo środowiska i leśnictwa.

214 Niewykonanie decyzji o zamknięciu hałaśliwej kawiarni internetowej znajdującej się w pobliżu mieszkania skarżącej doprowadziło do stwierdzenia naruszenia art. 8 w sprawie *Mileva i inni przeciwko Bułgarii*.

Stosowanie art. 8 do spraw imigracyjnych

Stosowanie art. 8 do spraw imigracyjnych ma szczególne znaczenie: Europa kontynentalna, a zwłaszcza jej terytory graniczne, stały się w ostatnich latach celem masowego napływu imigrantów ze względów ekonomicznych oraz imigrantów zmuszonych do opuszczenia własnego kraju. Rosnąca liczba tych imigrantów składa skargi do Trybunału w związku z ich statusem, stymulując w ten sposób rozwój prawa ochrony praw człowieka. Wobec licznych istotnych spraw związanych ze statusem długookresowych rezydentów zagranicznych Trybunał stopniowo uznawał konsekwencje w zakresie praw człowieka takich sytuacji przy określaniu zakresu stosowania art. 8. W sposób oczywisty wpłynęło to na sytuację legalnych i nielegalnych imigrantów mieszkających w państwach członkowskich Rady Europy. Zważywszy że w ostatnich latach wiele krajów europejskich próbowało ograniczyć nie tylko prawo dostępu, ale także, co najważniejsze, prawo do uregulowania sytuacji obcokrajowców na terytorium państw obcych, stanowisko Trybunału staje się szczególnie interesujące, ponieważ odzwierciedla istotne zmiany, jakie zachodzą w społeczeństwach ze względu na pojawienie się nowych podmiotów. Z pierwszej decyzji wydanej przez Komisję w tym zakresie wyraźnie wynikało, że nigdy nie zostanie przyjęta żadna skarga dotycząca odmowy połączenia rodziny w kraju przyjmującym, ponieważ obcokrajowcy powin-

ni rozwijać swe życie rodzinne w ich krajach rodzinnych, a nie w kraju przyjmującym²¹⁵. Jednakże zgodnie z charakterem Konwencji jako żywego instrumentu przez lata konwencyjne pojęcie życia rodzinnego ewoluowało i rozszerzało się na wiele kwestii związanych z imigracją, które ze względów politycznych początkowo nie były uznawane za objęte zakresem stosowania Konwencji²¹⁶. Do celów tego opracowania, szybki rozwój w zakresie stosowania pojęcia życia rodzinnego jest interesujący z tego względu, że Konwencja staje się narzędziem służącym zapewnieniu ochrony w szczególności statusu rezydentów długookresowych drugiego pokolenia imigrantów, którzy albo urodzili się w kraju europejskim, do którego wyjechali ich rodzice albo przybyli do Europy w dzieciństwie i nigdy nie powrócili do ich krajów pochodzenia.

Wydalenie i deportacja

We wstępnym oświadczeniu, jakie Trybunał zwykle składa w przypadku spraw związanych z imigracją, przyznaje on, że państwa mają „zgodnie z utrwalonym prawem międzynarodowym oraz z zastrzeżeniem ich zobowiązań wynikających z traktatów, prawo do kontrolowania wjazdu, pobytu i wydalania obcokrajowców”²¹⁷. Z analizy orzecznic-

215 *X i Y przeciwko Liechtensteinowi* (dec.).

216 Odniesiono się tutaj do prawa do azylu.

217 Ta standardowa formuła została użyta po raz pierwszy w sprawie *Moustaquim przeciwko Belgii*.

twa, a zwłaszcza najnowszych wyroków badanych poniżej wynika, że w praktyce Trybunał dąży do tego, aby uwzględnić jego stanowisko, w szczególności w przypadku pobytu i wydalania. W 1991 r. Trybunał po raz pierwszy został wezwany do rozpatrzenia sprawy dotyczącej deportacji obcokrajowca z punktu widzenia art. 8²¹⁸. Jednakże dopiero dziesięć lat później sędziowie strasburscy wywiedli z tego postanowienia obowiązek państw do zagwarantowania połączenia rodziny obcokrajowca z członkami rodziny żyjącymi za granicą²¹⁹. Ostatnie wyroki pokazują, że Trybunał rozpoczął nowy etap, gwarantując coraz większy zakres ochrony praw imigrantów. Pierwszym przejawem tej tendencji jest sprawa *Slivenko* i inni dotycząca trudnej sytuacji rosyjskojęzycznej mniejszości w państwach bałtyckich. Skarżący, były oficer armii Związku Radzieckiego oraz jego rodzina, mieszkali na Łotwie przez większość ich życia. Po odrzuceniu ich wniosków o przyznanie pozwolenia na pobyt na mocy rosyjsko-łotewskiego traktatu o wycofaniu sił zbrojnych, zakwestionowali deportację przed Trybunałem strasburskim. W odróżnieniu do spraw dotychczas rozpatrywanych przez Trybunał, ze względu na fakt że cała ro-

218 *Moustaquim przeciwko Belgii*. Pomimo wielu wyroków skazujących ciężących na skarżącym Trybunał stwierdził, że doszło do nieuzasadnionej ingerencji w prawo skarżącego do bycia z jego rodzicami i rodzeństwem, urodzonymi w Belgii. Niemalże jednocześnie w sprawie *Cruz-Varas przeciwko Szwecji* Trybunał rozszerzył ekstraterytorialne stosowanie art. 3 w sprawie *Soering przeciwko Zjednoczonemu Królestwu* dotyczącej ekstradycji na wydalenie i deportację cudzoziemców.

219 *Sen przeciwko Holandii*.

dzina została wydalona, nie można było powiedzieć, opierając się na poprzednim, utrwalonym orzecznictwie Trybunału, że zostało naruszone wspólne życie rodzinne skarżących. Niemniej jednak Trybunał orzekł, że deportacja stanowiła naruszenia art. 8, ponieważ prowadziła do zerwania życia prywatnego skarżących oraz naruszenia ich prawa do mieszkania. Ponieważ skarżący

zostali wydaleny z kraju, w którym nieprzerwanie od ich urodzenia rozwijali sieć relacji osobistych, społecznych i ekonomicznych, które tworzą życie prywatne każdego człowieka [...], Trybunał może tylko stwierdzić, że wydalenie skarżących z Łotwy stanowiło ingerencję w ich „życie prywatne” i „mieszkanie” w rozumieniu art. 8 § 1 Konwencji [...]. [S]karżący nie mogą powoływać się na istnienie „życia rodzinnego” w odniesieniu do będących z podeszłym wieku rodziców pierwszego skarżącego, czyli dorosłych którzy nie należą do rdzenia rodziny i co do których nie wykazano, że byli członkami zależnymi rodziny skarżącego, ponieważ argumenty skarżących w tym zakresie nie zostały wystarczająco poparte.

Wyrok z jednej strony ograniczył pojęcie rodziny do tego, co zawsze definiowano jako „rdzeń rodziny” lub „rodzinę atomową”, złożoną z małżonków i małoletnich dzieci. Z drugiej strony jednak rozszerzył ochronę przyznaną przez art. 8, obejmując nią całą sieć relacji społecznych, osobistych i ekonomicznych, które składają się na życie osobiste.

Nakazy wydalenia mogą być oparte wyłącznie na informacjach, które nie zostały przekazane skarżącemu, zaklasyfikowanych na przykład jako „niejawne” lub innych nieobjętych żadnym postępowaniem kontradiktoryjnym toczącym się przed niezależnym organem lub sądem mającym rzeczywiście możliwość skutecznego zbadania powodów wydania nakazu wydalenia oraz przeprowadzenia kontroli odpowiednich dowodów, w stosownym przypadku z właściwymi ograniczeniami w zakresie wykorzystania informacji niejawnych. W takich przypadkach Trybunał prawdopodobnie stwierdzi naruszenie zasady zgodności z ustawą ustanowionej w art 8 § 1, ponieważ prawo nie zapewnia ochrony przed arbitralnym działaniem władzy publicznej²²⁰. Takie same wnioski zostaną sformułowane w przypadku, gdy sądy krajowe ograniczą się do w pełni formalnego badania decyzji o wydaleniu obcokrajowca²²¹.

Wydalenie po wydaniu wyroku skazującego: „kryteria Boultiga” i ich zmiana

Wielokrotnie do Trybunału wnoszone były skargi dotyczące kwestii, czy wydalenie i deportacja obcokrajowca, w szczególności po wydaniu wyroku skazującego, narusza

220 W sprawach *Musa i inni przeciwko Bułgarii*; *Lupsa przeciwko Rumunii*; *Kaya przeciwko Rumunii*; *C.G. i inni przeciwko Bułgarii* Trybunał stwierdził, że ustawodawstwo krajowe byłoby sprzeczne z zasadą państwa prawa, gdyby margines oceny przyznany władzy wykonawczej był nieograniczony.

221 *Kaushal przeciwko Bułgarii*.

ją prawo do życia rodzinnego danej osoby poprzez uniemożliwienie członkom rodziny wspólne zamieszkiwanie²²². Do 2003 r. Trybunał rozpoznał niewielką ilość spraw, w których głównymi przeszkodami dla wydalenia były trudności związane ze wspólnym zamieszkiwaniem małżonków, a w szczególności z zamieszkiwaniem małżonka lub dzieci w państwie pochodzenia drugiego małżonka. Stosowność do wyjaśnienia tej kontrowersyjnej kwestii nadarzyła się przy rozstrzygnięciu sprawy *Boultif*, w której Trybunał określił główne zasady, jakie należy stosować przy przeprowadzaniu oceny, czy wydalenie obcokrajowca skazanego za przestępstwo narusza jego prawo do życia rodzinnego. Tak zwane „kryteria Boultiga” zostały zidentyfikowane przez Trybunał jako elementy, w świetle których należy rozpatrywać nakaz deportacji. Obejmują one:

- ✧ wagę przestępstwa;
- ✧ długość pobytu w kraju przyjmującym;
- ✧ upływ czasu od momentu popełnienia przestępstwa oraz zachowanie obcokrajowca w tym okresie;
- ✧ obywatelstwa poszczególnych osób, których dotyczy deportacja;
- ✧ sytuację rodzinną skarżącego;
- ✧ okoliczność, czy współmałżonek wiedział o przestępstwie w momencie nawiązania relacji;

222 *Moustaquim przeciwko Belgii*. W sprawie *Cruz-Varas przeciwko Szwecji* Trybunał stwierdził, że odpowiedzialność za separację rodziny nie może być przypisana państwu, ale samemu skarżącemu.

- ✧ wiek dzieci;
- ✧ wagę trudności, jakie współmałżonek może napotkać w kraju pochodzenia.

Najpierw Trybunał uwzględnił, w jakim stopniu przestępstwo popełnione przez skarżącego wskazuje na poziom zagrożenia, jakie skarżący stanowi dla porządku i bezpieczeństwa publicznego. W tym zakresie zauważył, że zanim skarżący rozpoczął odbywanie kary pozbawienia wolności, ukończył szkolenie zawodowe jako kelner oraz pracował jako malarz. Jego zachowanie w więzieniu było bez zarzutu i został zwolniony przed terminem. Po jego reintegracji w społeczeństwie skarżący pracował przez dwa lata z możliwością kontynuowania zatrudnienia. W konsekwencji o ile popełnione przestępstwo (brutalny rozbój i uszkodzenie mienia) mogło rodzić pewne obawy, że w przyszłości może on stanowić zagrożenie dla porządku i bezpieczeństwa publicznego, okoliczności sprawy *de facto* zmniejszyły te obawy. Dalsza analiza obejmowała ocenę możliwości prowadzenia przez skarżącego i jego żonę, obywatelkę Szwajcarii, życia rodzinnego w innym kraju. Trybunał rozważył po pierwsze, czy para może żyć razem w Algierii (kraju pochodzenia skarżącego). Chociaż żona skarżącego mówiła po francusku i miała telefoniczny kontakt ze swoją teściową w Algierii, nigdy tam nie mieszkała, nie miała żadnych innych więzów z tym krajem i nie mówiła po arabsku. W takich okolicznościach więc nie można było racjonalnie oczekiwać, że wyjedzie wraz ze swoim mężem

do Algierii. Co do alternatywy zamieszkania w innym kraju, w szczególności we Włoszech, gdzie skarżący przebywał przed przyjazdem do Szwajcarii i gdzie mieszkał, choć nielegalnie, w momencie rozpatrywania sprawy w Strasbourgu, Trybunał stwierdził, że nie zostało ustalone, że oboje – zarówno skarżący i jego żona – mogą uzyskać pozwolenie na legalny pobyt we Włoszech i w konsekwencji prowadzić tam życie rodzinne. Trybunał zatem orzekł, że skarżącemu w znaczący sposób utrudniono prowadzenie życia rodzinnego, ponieważ prowadzenie życia rodzinnego poza Szwajcarią było dla niego praktycznie niemożliwe. Ponadto w momencie wydania przez władze decyzji o odmowie zezwolenia na dalszy pobyt, skarżący stanowił tylko stosunkowo niewielkie zagrożenie dla porządku publicznego. Decyzja władz szwajcarskich stanowiła zatem nieproporcjonalną ingerencję w życie rodzinne skarżącego, co jest sprzeczne z art. 8 Konwencji.

Jeśli sytuacja rodzinna zmienia się w okresie pomiędzy wydaniem decyzji o wydaleniu lub zakazu pobytu a rozstrzygnięciem sprawy przez Trybunał, dokonuje on oceny w świetle sytuacji, jaka istniała w momencie gdy decyzja lub zakaz stały się ostateczne. W sprawie *Onur* Trybunał nie uznał, że wydalenie skarżącego, obywatela tureckiego skazanego za napad, objęte jest zakresem stosowania art. 8, ponieważ stwierdził, że on, jego brytyjska partnerka oraz ich bardzo małe dzieci mogli bez większych trudności osiedlić się w Turcji. W tym zakresie chociaż Trybunał

nie chciałby nie doceniać praktycznych trudności, jakie musieliby pokonać skarżący i jego partnerka, przeprowadzając się do Turcji, nie przedstawiono żadnego dowodu, który mógłby wskazywać, że przeprowadzka ta byłaby dla nich niemożliwa lub wyjątkowo trudna.

Jednakże w sprawie *Omojudi* Trybunał zauważył, że żona skarżącego była dorosła, kiedy wjechała z Nigerii, a zatem jest prawdopodobne, że mogłaby ponownie dostosować się do życia w tym kraju, gdyby miała wrócić i żyć tam ze skarżącym. Jednakże mieszkała w Zjednoczonym Królestwie przez dwadzieścia sześć lat i jej więzy z tym krajem są silne. Dwoje jej najmłodszych dzieci urodziło się w Zjednoczonym Królestwie i mieszkało tam przez całe życie. Nie są w wieku, w którym łatwo się dostosować i prawdopodobnie napotkaliby na istotne trudności, gdyby mieli przeprowadzić się do Nigerii. W przypadku najstarszego dziecka przeprowadzka do Nigerii byłaby w rzeczywistości niemożliwa.

Wydalenie skarżącego skazanego za napaść na tle seksualnym (przestępstwo które w opinii Trybunału nie jest najcięższe spośród spektrum przestępstw popełnianych na tle seksualnym) popełnioną po tym, jak skarżącemu przyznano prawo pobytu na czas nieokreślony, nie może być uznane za proporcjonalne do zamierzonego słusznego celu. Argumentacja była zgodną z tą przedstawioną już w sprawie *Beldjoudi*. W sprawie *A.W. Khan* Trybunał przypomniał, że waga przestępstwa musi zawsze być wyważona z całościowym

wym zachowaniem skarżących oraz ich przeszłością kryminalną, okoliczności te mają bowiem zasadnicze znaczenie przy ustalaniu zagrożenia, jakie dana osoba stanowi dla społeczeństwa, a zatem należy nadać im taką samą wagę jak innym kryteriom.

Orzecznictwo dotyczące wydalenia obcokrajowców zostało rozpatrzone przez Wielką Izbę w 2006 r. w sprawie *Üner*. Rozstrzygając czy taka decyzja naruszyła prawo skarżącego do poszanowania życia rodzinnego, Wielka Izba określiła dwa kryteria zawarte już *implicite* w wyroku w sprawie *Boultif*:

dobro i dobrobyt dzieci, w szczególności trudności, jakie każde z dzieci skarżącego może napotkać w kraju, do którego skarżący ma być wydalony; oraz trwałość społecznych, kulturowych i rodzinnych więzów z krajem przyjmującym oraz z krajem, do którego skarżący ma być wydalony.

W związku z pierwszą kwestią Trybunał zauważył, że zostało to już odzwierciedlone w istniejącym orzecznictwie [...] oraz jest zgodne z Rekomendacją Komitetu Ministrów Rec (2002) 4 na temat statusu prawnego osób dopuszczonych do łączenia rodzin²²³.

223 Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zaleciło, aby Komitet Ministrów wezwał państwa członkowskie między innymi do zagwarantowania, by długookresowi imigranci urodzeni lub wychowani w państwie przyjmującym nie mogli być wydaleny w żadnych okolicznościach. O ile Trybunał strasburski odrzucił koncepcje bezwzględnej ochrony stwierdzając, że należy ustanowić równowagę w ramach art. 8, podkreślił konieczność właściwej oceny szczególnej sytuacji tych, którzy mieszkają w państwie przyjmującym od dzieciństwa.

W odniesieniu do drugiej kwestii

choćby skarżący w sprawie *Boultif* był już dorosły kiedy przybył do Szwajcarii, Trybunał orzekł, że „kryteria Boultifa” mają zastosowanie tym bardziej w przypadku spraw dotyczących skarżących urodzonych w kraju przyjmującym lub którzy przeprowadzili się do tego kraju w młodym wieku.

Uzasadnienie tego podejścia leży w założeniu, że im dłużej dana osoba mieszka w danym kraju, tym silniejsze więzy ją z nim łączą, a tym słabsze z krajem, którego posiada obywatelstwo, w szczególności w przypadku gdy obywatel przybył do danego kraju we wczesnym dzieciństwie i został tam wykształcony. Potrzeba zapewnienia silniejszej ochrony życia prywatnego została zatem uznana za konieczną, szczególnie uwzględniając że nie wszyscy imigranci, niezależnie od okresu zamieszkiwania w kraju przyjmującym, prowadzą życie rodzinne w rozumieniu art. 8. W zależności od szczególnych okoliczności sprawy Trybunał powinien zatem uwzględnić indywidualną tożsamość społeczną osiedlonych imigrantów w celu ustalenia, czy wydalenie w wyniku wyroku skazującego jest zgodne z Konwencją.

W innej decyzji Wielkiej Izby²²⁴ Trybunał dalej rozwinął tę kwestię i zauważył, że

o ile celem kryteriów wynikających z orzecznictwa i określonych w wyrokach w sprawie *Boultif* i w spra-

wie *Üner* jest ułatwienie stosowania przez sądy krajowe art. 8 w sprawach dotyczących wydalenia, znaczenie jakie należy nadać odpowiednim kryteriom będzie w sposób nieunikniony zmieniać się w zależności od szczególnych okoliczności każdej sprawy [...] w sprawie takiej jak niniejsza, w której osoba, która ma być wydalona jest młoda i nie założyła jeszcze własnej rodziny, odpowiednimi kryteriami są: charakter i waga przestępstwa popełnionego przez skarżącego; długość pobytu skarżącego w kraju, z którego ma być wydalony; okres czasu jaki upłynął od momentu popełnienia przestępstwa oraz zachowanie skarżącego w tym okresie; trwałość więzów społecznych, kulturowych i rodzinnych z krajem przyjmującym oraz z krajem, do którego ma nastąpić wydalenie²²⁵.

W rozpatrywanej sprawie skarżący przybył do Austrii legalnie w wieku sześciu lat. Został wydalony po odbyciu niespełna trzech lat kary pozbawienia wolności. Podkreślając znaczenie jakie należy nadać młodemu wiekowi, w jakim skarżący popełnił przestępstwa (pomiędzy 14 a 15 rokiem życia) oraz faktowi, że zostały popełnione bez użycia przemocy, Trybunał zbadał szczegółowo wszystkie właściwe kryteria i orzekł, że

²²⁵ Wiek zainteresowanego nie jest całkowicie bez znaczenia w ramach stosowania kryteriów, w szczególności przy przeprowadzaniu oceny charakteru i wagi przestępstwa, ponieważ w przypadku nieletnich należy przyjąć łagodniejsze podejście. Zobacz także *Jakupovic* przeciwko Austrii.

²²⁴ *Maslov przeciwko Austrii* [GC].

wydanie nakazu wydalenia, nawet na czas ograniczony, było nieproporcjonalne do słusznego zamierzonego celu polegającego na „ochronie porządku lub zapobieganiu przestępstwu”.

Jeśli istnieje dowód potwierdzający, że skarżący zachowywał się w sposób wzorowy w celu jego rehabilitacji i reintegracji w społeczeństwie po przestępstwie popełnionym w młodym wieku, Trybunał zażąda od państwa przedstawienia istotnych argumentów na potwierdzenie jego twierdzeń, że można racjonalnie oczekiwać, że skarżący zakłóci porządek lub podejmie działalność przestępczą, skąd wynika konieczność jego deportacji w społeczeństwie demokratycznym²²⁶.

Wyżej przytoczone sprawy dowodzą, że rozpatrując, czy nakaz deportacji lub wydalenia przestępcy jest zgodny z Konwencją, należy uwzględnić wszelkie okoliczności i ustanowić słuszną równowagę. Ostateczna decyzja w dużej mierze zależy od okoliczności faktycznych sprawy. Na przykład w sprawie *Benhebba* skarga skarżącego została oddalona, ponieważ Trybunał orzekł, że środek, na który się on skarżył, był proporcjonalny do zamierzonych celów. W rzeczywistości skarżący był poważnym recydywistą, skazanym na kary niemalże siedmiu lat pozbawienia wolności w okresie ośmiu lat. Chociaż przybył do Francji w wieku dwóch lat i tam mieszkał, pracował oraz ukończył edukację, tworząc większość więzów społecznych i rodzinnych

w tym kraju oraz niemając żadnych powiązań z krajem pochodzenia oprócz obywatelstwa, Trybunał uznał, że relacje pomiędzy dorosłymi nie są bezwzględnie objęte zakresem stosowania art. 8 Konwencji, chyba że istnieje dowód dodatkowych form zależności wykraczających poza zwykłe więzy emocjonalne. Mimo silnych więzi skarżącego z krajem przyjmującym, uwzględniając tymczasowy charakter środka oraz wagę popełnionego przestępstwa (handel narkotykami) Trybunał orzekł, że nakaz tymczasowego wydalenia nałożony na niego można w sposób uzasadniony uznać za konieczny do zapewnienia ochrony porządku i zapobiegania przestępstwu. Podobnie, w sprawie *Grant*, chociaż przestępstwa popełnione przez skarżącego w wieku dorosłym nie były szczególnie poważne, Trybunał nadał istotne znaczenie okoliczności, że skarżący systematycznie popełniał przestępstwa. Natomiast w sprawie *Nunez* Trybunał nadał największe znaczenie dobru dzieci orzekając, że doszłoby do naruszenia art. 8, gdyby skarżąca została wydalona i gdyby zakazano jej wjazdu do kraju przez dwa lata. Sprawa dotyczyła obywatelki Republiki Dominikany, która przyjechała do Norwegii w wieku 22 lat. Po jej wydaleniu złamała nałożony na nią zakaz wjazdu na okres dwóch lat, powracając do Norwegii cztery miesiące później. Aby wjechać do Norwegii umyślnie podała błędne informacje na temat jej tożsamości, poprzedniego pobytu w Norwegii oraz wcześniejszych kar i w konsekwencji uzyskała pozwolenie na pobyt oraz pozwolenie na pracę, do któ-

226 *A.A. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu*.*

rych nie miała prawa. Od momentu ponownego przyjazdu do Norwegii mieszkała i pracowała w Norwegii nielegalnie, a zatem nie mogła racjonalnie oczekiwać, że pozostanie tam zgodnie z prawem. W Norwegii była w związku z obywatelem Republiki Dominikany i miała dwoje dzieci. Rozważając dobro dzieci skarżącej Trybunał zauważył, że to pani *Nunez* głównie zajmowała się nimi od ich narodzin do 2007 r., kiedy ich ojcu przyznano prawo do opieki nad nimi. Ponadto, zgodnie z orzeczeniem sądów krajowych dzieci powinny zostać w Norwegii, gdzie mieszkały przez całe swoje życie i gdzie mieszkał ich ojciec – osiedlony imigrant. Poza tym, dzieci z pewnością cierpiały w związku z separacją ich rodziców, przeprowadzką z domu matki do domu ojca oraz zagrożeniem wydalaniem ich matki. Zrozumienie powodów rozdzielenia z matką byłoby dla nich trudne. Ponadto, chociaż pani *Nunez* przyznała się policji, że wjechała do Norwegii nielegalnie, władze wydały nakaz jej wydalenia prawie cztery lata później, czego nie można uznać za szybką i skuteczną kontrolę imigracji. Biorąc pod uwagę długotrwałe i silnie więzi dzieci z ich matką, decyzję o przyznaniu opieki ich ojcu, stres jakiego doświadczyły oraz długi czas, jaki upłynął zanim władze podjęły decyzję o wydaleniu pani *Nunez* oraz wydały wobec niej zakaz ponownego wjazdu do kraju, Trybunał orzekł, że gdyby „w konkretnych i wyjątkowych okolicznościach sprawy” pani *Nunez* została wydalona i gdyby zakazano jej wjazdu do kraju przez okres dwóch lat, miałyby to skrajnie ne-

gatywny wpływ na jej dzieci. Taka decyzja nie odzwierciedlałaby zatem słusznej równowagi pomiędzy interesem publicznym polegającym na zapewnieniu skutecznej kontroli imigracji a interesem pani *Nunez* polegającym na pozostaniu w Norwegii, aby nadal mieć kontakt z jej dziećmi, co jest objęte ochroną art. 8.

Prawo imigrantów do łączenia rodzin

Konwencja nie zawiera wyraźnego prawa do łączenia rodzin, ani nie wymaga od państw poszanowania wyboru miejsca zamieszkania małżonków, zezwolenia na łączenie rodzin na ich terytorium, czy też zagwarantowania jednostkom prawa wyboru najbardziej odpowiedniego miejsca do swego życia²²⁷. Jednakże w wyjątkowych okolicznościach pojawia się obowiązek ochrony pewnych aspektów życia rodzinnego wymienionych powyżej. Pozytywny obowiązek państw polegający na zapewnieniu praw migrantów do łączenia członków rodziny staje się nadrzędny w przypadku, gdy skarżący może udowodnić, że istnieją obiektywne trudności nie do pokonania uniemożliwiające prowadzenie życia rodzinnego w innym państwie. W tym kontekście Trybunał bierze także pod uwagę powody wyjazdu przez daną osobę z kraju pochodzenia lub zamieszkania bez innych członków rodziny: ucieczka przed wojną lub ubieganie się o azyl zasadniczo były uznawane

²²⁷ *Gül przeciwko Szwajcarii*.

za silne argumenty²²⁸. Wymóg wykazania wystarczającego i stałego dochodu lub możliwości pokrycia podstawowych kosztów życia członków rodziny, których ma dotyczyć łączenie, nie zostały uznane za nieuzasadnione przez Trybunał w świetle art. 8²²⁹.

Pierwszą sprawą dotyczącą łączenia rodzin rozstrzygniętą przez Trybunał była sprawa *Abdulaziz, Cabales i Balkandali*. Skarga została złożona przez trzy imigrantki na stałe i legalnie osiedlone w Zjednoczonym Królestwie, których mężowie nie uzyskali zezwolenia na pobyt i dołączenie do nich w Zjednoczonym Królestwie ze względu na surowsze przepisy dotyczące imigracji wprowadzone przez ministerstwo spraw wewnętrznych w odniesieniu do wjazdu i pobytu męża lub narzeczonego do celów dołączenia lub pozostania z jego partnerką mieszkającą w Zjednoczonym Królestwie. Wcześniej, każdy mężczyzna składający taki wniosek zwykle uzyskiwał pozwolenie na osiedlenie po okresie próbnym. Jednakże po wprowadzeniu nowych przepisów zezwolenie na wjazd lub pozostanie w kraju zwykle było przyznawane tylko małżonkom obywateli Zjednoczonego Królestwa oraz żonom obcokrajowców imigrantów mieszkających na stałe w Zjednoczonym Królestwie. Głównym argumentem rządu w postępowaniu przez Trybunałem było, że ponieważ wszystkie trzy skarżące mogą przeprowadzić się wraz z ich mężami odpowiednio do Portugalii, na Filipi-

ny oraz do Turcji, w rzeczywistości domagają się one prawa do wyboru kraju zamieszkania. Trybunał ostatecznie podważył prowadzoną przez rząd brytyjski praktykę dyskryminacyjną pomiędzy małżonkami płci męskiej i żeńskiej, ale nie stwierdził naruszenia art. 8 w ścisłym tego słowa znaczeniu. Nie wykluczył jednak całkowicie, że art. 8 może w indywidualnych przypadkach nakładać na państwa obowiązek zezwolenia na wjazd obcokrajowcom do celów łączenia rodziny. A zatem wydaje się, że to czy na mocy art. 8 skarżący ma możliwość domagania się prawa do łączenia rodziny zależy od szczególnych okoliczności sprawy, w szczególności trudności, jakie dane osoby mogą napotkać w prowadzeniu ich życia rodzinnego poza krajem przyjmującym.

Co do zasady można stwierdzić, że Trybunał był zawsze bardziej skłonny do ochrony prawa do życia rodzinnego w odniesieniu do wydalenia lub deportacji niż w przypadku prawa wjazdu. Tak zwane podejście „w innym kraju” (oznaczające, że od rodziny można racjonalnie oczekiwać, że będzie prowadzić życie rodzinne w innym państwie) zostało bardzo ściśle zastosowane w sprawie *Gül*, która dotyczyła obywatela tureckiego mieszkającego w Szwajcarii ze względów humanitarnych. Wniosek skarżących o połączenie z jego dwoma synami, którzy mieliby dołączyć do niego w Szwajcarii, został oddalony głównie z tego względu, że jego mieszkanie było niedostosowane, a jego środki niewystarczające aby pokryć koszty utrzymania rodziny. Trybunał stwierdził, że opuszczając Turcję, kiedy jeden z jego

228 *Tuquabo-Tekle i inni przeciwko Holandii*.

229 *Haydarie i inni przeciwko Holandii* (dec.).

synów miał tylko trzy miesiące, skarżący przyjął na siebie odpowiedzialność za zerwanie relacji rodzinnych. Wizyty, które ostatnio złożył swemu synowi, dowodzą, że pierwotne przyczyny ubiegania się o azyl polityczny w kraju przeznaczenia już nie istnieją. Ponadto, zdaniem rządu na mocy konwencji o zabezpieczeniu społecznym zawartej między Szwajcarią a Turcją skarżący mógł nadal otrzymywać rentę z tytułu niezdolności do pracy, gdyby powrócił do kraju pochodzenia. Przeprowadzka żony skarżącego do Turcji, kraju który odwiedziła ze skarżącym, stwarzała więcej problemów, ale nie zostało ustalone, że nie mogłaby uzyskać tam koniecznego leczenia. Poza tym chociaż skarżący i jego żona zgodnie z prawem mieszkali w Szwajcarii, nie posiadali prawa do stałego pobytu. Ściśle mówiąc nie było przeszkód uniemożliwiających im prowadzenie życia rodzinnego w kraju pochodzenia, gdzie ich młodszy syn mieszkał przez całe życie. Przyznając że sytuacja rodzinna pana *Güla* była bardzo trudna z ludzkiego punktu widzenia, Trybunał stwierdził, że Szwajcaria nie dopuściła się ingerencji w życie rodzinne skarżącego. Nie doszło zatem do naruszenia art. 8. W sprawie *Ahmut*²³⁰ Trybunał orzekł, że decyzja ojca o pozostawieniu swego dziecka w kraju pochodzenia i wysłanie go do szkoły z internatem dowodzą, że opiekun zaplanował, aby dziecku zapewniono tam w pełni opiekę, a zatem odmowa przez władze krajowe wydania dziecku pozwolenia na pobyt nie stanowiła naruszenia art. 8. Pięć lat

po wydaniu wyroku w sprawie *Gül* Trybunał złagodził swe podejście, zobowiązując państwo-stronę do wydania pozwolenia na połączenie z członkiem rodziny mieszkającym w kraju pochodzenia. W sprawie *Sen* skarżący podważali oddalenie ich wniosku o wydanie pozwolenia na pobyt dla ich córki, której w ten sposób uniemożliwiono dołączenie do reszty rodziny (rodzice i dwoje innych dzieci) w kraju przyjmującym. Trybunał przyznał, że władze holenderskie mają pozytywny obowiązek zezwolenia córce na mieszkanie z jej rodzicami na terytorium Holandii: chociaż w momencie składania wniosku całe życie mieszkała w Turcji i łączyły ją silne więzy ze środowiskiem językowym i kulturowym tego kraju, w którym wciąż mieszkają jej krewni, istniały poważne przeszkody uniemożliwiające powrót pozostałych członków rodziny do Turcji. Dwoje pierwszych skarżących osiedliło się jako para w Holandii, gdzie zgodnie z prawem mieszkali przez wiele lat, a dwoje z trójki ich dzieci zawsze mieszkało w Holandii i chodziło tam do szkoły. A zatem interesowi skarżącego polegającemu na połączeniu rodziny należało dać pierwszeństwo w stosunku do konkurującego interesu państwa, czyli kontrolowania imigracji.

W przypadku gdy w grę wchodzi połącznie dorosłych i dzieci, Trybunał zwykle uwzględnia wiek tych dzieci, ich sytuację w kraju pochodzenia i stopień w jakim są zależne od ich rodziców. W sprawie *Tuquabo-Tekle* Trybunał orzekł, że istniała „przeszkoda nie do pokonania” dla prowadzenia życia rodzinnego poza krajem przyjmującym, ponieważ mat-

230 *Ahmut przeciwko Holandii*.

ka ubiegająca się o połączenie z jej dzieckiem, które pozostało w kraju pochodzenia, miała drugie dziecko w kraju przeznaczenia, które zostało tam wychowane. Uwzględniając trudności, jakie spowodowałyby przeprowadzka całej rodziny do kraju pochodzenia dla drugiego dziecka, Trybunał orzekł, że połączenie w kraju przeznaczenia byłoby właściwszym rozwiązaniem z punktu widzenia rozwoju życia rodzinnego.

W przypadku wniosków o połączenie rodziny składanych przez uchodźców lub osoby potrzebujące ochrony międzynarodowej Komitet Ministrów Rady Europy zaleca, aby były one rozpatrywane „w pozytywny, ludzki i sprawny sposób” i aby została ustanowiona niezależna i bezstronna procedura odwoławcza²³¹. Programy azytowe nakładające obowiązek mieszkania w danym regionie kraju, w oparciu o równy rozkład uchodźców w kraju do celów ekonomicznych, utrudniające w znaczny sposób utrzymanie więzów rodzinnych pomiędzy dwojgiem uchodźców, zostały uznane za naruszające prawo do życia rodzinnego w rozumieniu art. 8²³².

Warunki wydawania pozwoleń na pobyt i regulacja sytuacji długookresowych nielegalnych rezydentów: czy art. 8 znajduje zastosowanie?

Warunki wydawania pozwoleń na pobyt oraz regulacja sytuacji długookresowych nielegalnych imigrantów to

231 Rekomendacja Komitetu Ministrów R (99) 23.

232 *Mengsha Kimfe przeciwko Szwajcarii*.

ostatnie granice zdobyte przez Trybunał w zakresie praktycznego stosowania art. 8 względem imigrantów. Pierwszą sprawą, w której Trybunał rozszerzył zakres stosowania art. 8 w tym kierunku, była sprawa *Aristimuño Mendizabal*. Skarżąca była obywatelką hiszpańską, której przyznano status uchodźcy we Francji w 1976 r. Status ten został później odwołany w związku ze zmianami politycznymi w jej kraju pochodzenia. Skarżąca następnie nadal otrzymywała pozwolenia na pobyt tymczasowy, których okres obowiązywania wahał się od kilku tygodni do roku. W okresie czternastu lat, którego dotyczyła skarga do Trybunału, jej pobyt był przedłużany 69 razy. Ostatecznie wydano jej *carte de séjour*, jako pracownikowi wewnątrzspółnotowemu. Skarga wniesiona do Trybunału nie dotyczyła naruszenia życia rodzinnego (wobec jej męża, rzekomo członka grupy terrorystycznej ETA zastosowano ekstradycję do Hiszpanii) ani prawa pobytu we Francji. W rzeczywistości skarga skupiała się na warunkach wydania pozwolenia na pobyt. W latach 80. i 90. skarga prawdopodobnie zostałaby odrzucona jako niedopuszczalna *ratione materiae*. Jednakże w 2006 r. Trybunał zajął inne stanowisko. Chociaż w wyroku Trybunał przypomniał leitmotiw w tych sprawach, że art. 8 Konwencji

nie gwarantuje zainteresowanym osobom prawa do danego rodzaju pozwolenia na pobyt (na czas nieokreślony, tymczasowego lub innego), o ile rozwiązanie zaproponowane przez władze umożliwi skuteczne wykonywanie prawa do życia prywatnego i rodzinnego,

uznano że skargę należy rozpatrzyć pod kątem skutków tej wątpliwej i niepewnej sytuacji, jaką skarżąca musiała znieść przez wiele lat i która miała istotne konsekwencje dla niej na płaszczyźnie materialnej i psychicznej (takie jak wątpliwe i niepewne zatrudnienie, trudności społeczne i finansowe, brak możliwości założenia działalności gospodarczej). Skutki i możliwy wpływ tego orzeczenia są jasne, chociaż Trybunał nie przeprowadził szczegółowej analizy argumentów w ramach testu proporcjonalności, ponieważ sprawa ujawniła oczywistą dysfunkcję francuskiego systemu (odmowa wydania *carte de séjour* była niezgodna z prawem wspólnotowym).

Jednakże Wielka Izba w sprawie *Sisojev i inni* oddaliła skargę, że regulacja zaoferowana przez władze łotewskie za pomocą tymczasowego przedłużenia pozwoleń na pobyt jest niewystarczająca²³³:

Artykuł 8 nie może być interpretowany jako gwarantujący jako takie prawo do danego rodzaju pozwolenia na pobyt. W przypadku gdy ustawodawstwo krajowe przewiduje różne rodzaje pozwoleń, Trybunał musi zbadać prawne i praktyczne skutki wydania danego pozwolenia. Jeśli umożliwia ono posiadaczowi pobyt na terytorium kraju przyjmującego i swobodne korzystanie tam z prawa do poszanowania jego życia prywatnego i rodzinnego, wydanie takiego pozwolenia stanowi

co do zasady wystarczający środek spełniający wymogi tego postanowienia. W takich przypadkach Trybunał nie jest upoważniony do orzekania, czy danej osobie należy przyznać taki status prawny, a nie inny, ponieważ wybór ten jest kwestią rozstrzyganą przez same władze krajowe.

Potencjał art. 8 w zakresie zapewnienia długookresowym bezprawnym rezydentom prawa do uregulowania ich statusu został podkreślony w sprawie *Rodrigues da Silva i Hoogkamer*. Sprawa dotyczyła typowej sytuacji nielegalnej imigracji: pierwsza skarżąca przybyła do kraju z wizą turystyczną i pozostała w nim po jej wygaśnięciu. Następnie dołączył do niej syn. Ze związku z obywatelem holenderskim urodziła się córka (druga skarżąca). Córka, która została uznana przez ojca, nabyła obywatelstwo holenderskie. W związku z problemami, jakie pojawiły się w związku, ojcu przyznano prawo do opieki nad dzieckiem na podstawie opinii biegłego, zgodnie z którą opuszczenie przez dziecko Holandii i rozstanie z ojcem i dziadkami byłoby dla dziecka traumatycznym doświadczeniem. W rzeczywistości skarżąca w wyniku niedbałości nie uregulowała swej sytuacji w momencie gdy pozostawała w związku, a wszelkie kolejne wnioski o wydanie pozwolenia na pobyt były odrzucane na tej podstawie, że skarżąca, która pracowała nielegalnie, nie płaciła podatków ani składek na ubezpieczenie społeczne. Sądy krajowe stwierdziły, że interes polegający na ekonomicznym dobrobycie kraju przeważa nad

233 Skarżący twierdzili, że posiadają bezwarunkowe prawo pobytu na mocy rosyjsko-łotewskiego traktatu o wycofaniu sił zbrojnych.

prawem skarżącej do mieszkania w Holandii. Pomimo nakazu opuszczenia kraju skarżąca nadal mieszkała i pracowała w Holandii, opiekując się córką wspólnie z rodzicami ojca. Złożyła skargę do Trybunału w Strasbourgu twierdząc, że odmowa wydania jej pozwolenia na pobyt może między innymi prowadzić do rozdzielenia jej z córką, co narusza art. 8. Trybunał zauważył, że faktyczna opieka nad dzieckiem sprawowana przez jego matkę może być wystarczająca do objęcia tej sytuacji ochroną na mocy art. 8, ponieważ pojęcie życia rodzinnego należy rozumieć w sposób faktyczny a nie formalny (opieka nad dzieckiem). Co do istoty sprawy Trybunał orzekł, że wydalenie skarżącej miałyby daleko idące konsekwencje dla jej życia rodzinnego z jej córką, która w tym czasie miała trzy lata i w sposób oczywisty w interesie dziecka było pozostanie jego matki w Holandii. Trybunał więc orzekł, że ekonomiczny dobrobyt kraju nie przeważa nad prawami skarżących chronionych na mocy art. 8 mimo faktu, że pierwsza skarżąca mieszkała nielegalnie w Holandii w momencie urodzenia córki. Trybunał określił pewne ogólne standardy dotyczące łączenia rodzin, podobne do „kryteriów Boultiga” opracowane w odniesieniu do wydalenia i deportacji obcokrajowców. Standardy obejmują zbadanie

czy życie rodzinne powstało w momencie, gdy osoby zainteresowane były świadome, że status imigracyjny jednej z nich był taki, że utrzymanie tego życia rodzinnego w przyjmującym państwie od początku było wątpliwe.

Jeśli tak jest, wtedy

tylko w szczególnie wyjątkowych okolicznościach wydalenie członka rodziny obcokrajowca stanowi naruszenie art. 8.

Przyznając, że osoby, które

nie przestrzegają obowiązujących przepisów, stawiają władze państwa-strony poprzez ich obecność na jego terytorium, przed faktem dokonany [... nie mogą] powoływać się na uzasadnione oczekiwania, że zostanie im przyznane prawo pobytu

Trybunał uznał, że istnieje w tym zakresie pewna elastyczność. Wyważając poszczególne wchodzące w grę interesy sędziowie strasburscy zauważyli, że dziecko było wychowywane wspólnie przez jego matkę i rodziców ojca i posiada z nimi bardzo silne więzi. Wydalenie jego matki uniemożliwiłoby jej zatem utrzymywanie regularnych kontaktów, co stanowiło poważny problem. Daleko idące konsekwencje w odniesieniu do życia rodzinnego skarżającej zostały szczegółowo zbadane przez Trybunał, który jednogłośnie stwierdził, że w sposób oczywisty w interesie dziecka było, by jego matka pozostała w Holandii oraz że interes ten wyraźnie przeważa nad względami uznanymi za nadrzędne przez władze krajowe.

Wzajemna zależność pomiędzy art. 8 a Konwencją haską dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę

Jednostronne wywiezienie dziecka za granicę, zwykle przez jednego z jego rodziców, a także jego przetrzymywanie poza granicami, jest aspektem globalizacji będącym przedmiotem rosnącego niepokoju, którego coraz częściej dotyczą skargi wnoszone do Trybunału. Ponieważ większość państw członkowskich Rady Europy jest także stronami Konwencji haskiej z 1980 r. dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (zwanej dalej „konwencją haską”), do Trybunału coraz częściej wpływały skargi dotyczące zgodności z Konwencją środków podejmowanych (lub zaniechania podjęcia środków) zgodnie ze zobowiązaniami wynikającym z konwencji haskiej. Konwencja haska zawiera głównie postanowienia proceduralne i jej celem nie jest zdefiniowanie zasad dotyczących istoty prawa do opieki. Jej głównym celem jest zwalczanie nielegalnego wywożenia i niepowracania dzieci z zagranicy, poprzez zabezpieczenie szybkiego powrotu dzieci, które zostały bezprawnie zatrzymane lub niesłusznie wywiezione za pomocą przywrócenia status quo i zapewnienia, że we wszystkich państwach stronach konwencji haskiej zostaną w pełni wdrożone prawa do opieki. Poprzez uniemożliwienie poszukiwania korzystniejszej sytuacji prawnej (fo-

rum shopping) konwencja haska wywiera także skutek odstraszący wobec rodziców. Chociaż organy strasburskie nie posiadają jurysdykcji w odniesieniu do konwencji haskiej prawdą jest, że dzięki mechanizmowi konwencji można stwierdzić, czy decyzje wewnętrzne wydane zgodnie z konwencją haską są także zgodne z Europejską Konwencją Praw Człowieka. W większości przypadków skargi dotyczyły zgodności z art. 8 decyzji krajowych i środków podjętych w związku z uprowadzeniem dziecka przez jednego z rodziców. Brak konsensusu na szczeblu europejskim w odniesieniu do opieki nad dziećmi oraz zgodności z prawem ingerencji doprowadził do przyznania szerokiego marginesu oceny, z którego państwa zwykle korzystają przy rozpatrywaniu takich spraw. Jednakże margines swobody zmienia się w zależności od wagi sytuacji oraz wchodzących w grę interesów: wydaje się, że jest on większy w okolicznościach związanych z koniecznością umieszczenia dziecka w publicznej placówce opiekuńczej oraz mniejszy w przypadku prawa do kontaktu lub innych gwarancji prawnych koniecznych do zapewnienia ochrony prawa do życia rodzinnego.

Od 1980 r. do momentu zakończenia swej działalności Komisja zbadała tylko sześć spraw dotyczących konwencji haskiej. Mała liczba spraw zbadanych przez Komisję nie umożliwiła zidentyfikowania trendu. Z orzecznictwa z tego okresu wynika, że Komisja nadawała raczej szeroką wykładnię marginesowi oceny i nigdy nie stwierdziła naru-

szenia Konwencji. Natomiast wielokrotne stwierdzenie naruszenia przez Trybunał działający stale przyczyniło się do stworzenia dynamicznego orzecznictwa związanego z konwencją haską z 1980 r., dotyczącego głównie wprowadzenia w życie nakazów powrotu, opieki i prawa do kontaktu. Zgodnie z wyrokiem w sprawie *Ignaccolo-Zenide*, w którym Trybunał wyjaśnił, że art. 8 Konwencji należy interpretować w świetle konwencji haskiej z 1980 r. (pod warunkiem, że dane państwo ratyfikowało tę konwencję²³⁴), w sprawie *Bianchi* Trybunał stwierdził, że doszło do naruszenia art. 8 przez Szwajcarię ze względu na niepodjęcie odpowiednich kroków do wdrożenia celów konwencji haskiej z 1980 r. po uprowadzeniu małoletniego przez jego matkę, co uniemożliwiło kontakty małoletniego z ojcem. W sprawie *Monory* Trybunał posunął się aż do interwencji w krajowe stosowanie konwencji haskiej, sankcjonując jej nieprawidłową wykładnię przez władze krajowe pod kątem art. 8 Konwencji. Centralny charakter przyznany konwencji haskiej przez Trybunał prowadzi do tego, że Trybunał kieruje się nią nawet w przypadku gdy konwencja haska nigdy nie została przywołana na szczeblu krajowym²³⁵.

Ostatnio Trybunał miał wiele okazji aby podkreślić pozytywne obowiązki wynikające z art. 8, zarówno w sprawach uprowadzania dzieci, jak i kontaktu transgranicznego. Trybunał stwierdził naruszenia w przypadku, gdy państwa nie

podjęły wszystkich koniecznych środków w celu ułatwienia wykonania nakazów powrotu wydanych na podstawie konwencji haskiej lub gdy państwa nie działały sprawnie w celu wykonania tychże nakazów. Natomiast zarzuty rodziców, że środki wykonawcze, w tym środki przymusu, stanowiły ingerencję w ich prawa do życia rodzinnego były oddalane, w celu nadania priorytetu zapewnieniu ochrony dobra dziecka, które stanowi utrwaloną zasadę w orzecznictwie strasburskim²³⁶. Analiza Trybunału koncentruje się na aspekcie proceduralnym, który może być zbadany a posteriori, takim jak staranne działanie władz, możliwości przyznane zainteresowanym osobom w celu obrony ich interesów, rzetelność postępowania, uzasadnienie ingerencji w życie rodzinne wystarczającymi i odpowiednimi względami. Tylko w nielicznych przypadkach Trybunał bezpośrednio skrytykował decyzję wydaną przez władze krajową co do istoty²³⁷.

Najważniejszym wyrokiem w tym zakresie jest ostatni wyrok Wielkiej Izby w sprawie *Neulinger i Shuruk*, w której Trybunał przedstawił bardzo szczegółową i wyczerpującą definicję zasady dobra dziecka. Skarga została złożona przez matkę i jej małoletniego syna, który urodził się w Izraelu i został bezprawnie wywieziony przez matkę

234 *Bajrami przeciwko Albanii*.

235 *Iglesias Gil i A.U.I przeciwko Hiszpanii*.

236 *Hokkanen przeciwko Finlandii; Pini i Bertani i Manera i Atripaldi przeciwko Rumunii; Voleski przeciwko Republice Czeskiej; Bove przeciwko Włochom*, w której stwierdzenie naruszenia było uzasadnione albo niedociągnięciami w prawie krajowym albo niewykorzystaniem przez władze krajowe mechanizmu ustanowionego w konwencji haskiej z dnia 25 października 1980 r.
237 *Haase przeciwko Niemcom*.

w wieku dwóch lat. Po powrocie do Szwajcarii ojciec domagał się powrotu syna, ale matka twierdziła, że ona sama nie może powrócić do Izraela, ponieważ grozi jej postępowanie karne i kara za porwanie. A zatem gdyby chłopiec powrócił, zostałaby sama. Ponieważ nie widział swego ojca przez dwa lata, a zachowanie ojca było co najmniej problematyczne, powrót dziecka byłby sprzeczny z jego dobrem. Ostatecznie Sąd Federalny, zmieniając wcześniejsze orzeczenia, nakazał powrót dziecka w ciągu dziewięciu dni. Sąd Federalny stwierdził, że wyjątki od nakazu powrotu dziecka przewidziane w konwencji haskiej należy interpretować ściśle oraz że matka nie przedstawiała dowodów potwierdzających jej twierdzenia dotyczące grożącego jej postępowania karnego oraz nieposiadania środków utrzymania w Izraelu. W styczniu 2009 r. Izba Trybunału wydała wyrok stwierdzając większością głosów 4 do 3, że nie doszło do naruszenia art. 8. W lipcu 2010 r. Wielka Izba, do której sprawa została skierowana do ponownego rozpatrzenia, zmieniła orzeczenie Izby. Wielka Izba zbadała ponownie bezpośrednio okoliczności sprawy i skutecznie zapobiegła powrotowi chłopca do Izraela. W sprawie tej decydującym czynnikiem był czas. Podobnie jak w przypadku rozpatrywania nakazów deportacji, Trybunał przyjął współczesną perspektywę uwzględniając sytuację i interesy skarżących w momencie wydawania wyroku, czyli niemalże trzy lata po wyroku Sądu Federalnego i pięć lat po nielegalnym wywiezieniu chłopca.

Trybunał w konsekwencji włączył wymogi szybkości i starannego działania ustanowione w konwencji haskiej do orzecznictwa dotyczącego art. 8, uwzględniając negatywny i często nieodwracalny wpływ upływu czasu na sytuacje dotyczące uprowadzenia dzieci²³⁸. Jednakże w sprawie *Neulinger i Shuruk* nic nie wskazywało na brak starannego działania ze strony władz szwajcarskich lub izraelskich. W rzeczywistości większość opóźnienia wynikało z rozpatrywania sprawy przez Izbę i Wielką Izbę Trybunału w Strasbourgu. Trybunał oczywiście stwierdził, że byłoby niesprawiedliwe, gdyby skarżący mieli ponieść konsekwencje tego opóźnienia, ponieważ w żaden sposób nie przyczynili się do tej sytuacji. Wielka Izba, uwzględniając przede wszystkim dobro dziecka, rozważyła aktualną sytuację chłopca oraz konsekwencje, jakie mógłby wywołać jego powrót. Z drugiej strony korzyści płynące dla dziecka z powrotu bez matki do dosyć niepewnej sytuacji rodzinnej w Izraelu były niewielkie. Większością 16 głosów do jednego Wielka Izba orzekła, że powrót dziecka do Izraela nie byłby w jego interesie, a zatem w przypadku wykonania orzeczenia sądu federalnego doszłoby do naruszenia art. 8 Konwencji. Trybunał także podkreślił, że w takich przypadkach sądy krajowe muszą przeprowadzić szczegółowe badanie całościowej sytuacji rodzinnej oraz całego szeregu czynników, w szczególności o charakterze faktycznym,

²³⁸ *Sylvester przeciwko Austrii*. W sprawie *Maire przeciwko Portugalii* Trybunał uznał, że każde opóźnienie w działaniu przekraczające sześć tygodni może prowadzić do żądania przedstawienia powodów opóźnienia.

emocjonalnym, psychicznym, materialnym i medycznym oraz dokonać wyważonego i racjonalnego badania odnośnych interesów każdej osoby, dbając stale o określenie najlepszego rozwiązania dla uprowadzonego dziecka w kontekście wniosku o zapewnienie powrotu do jego kraju pochodzenia. Zgodnie z wyrokiem w sprawie *Neulinger i Shu-*

ruk Trybunał nie stwierdził naruszenia w sprawie *Raban*²³⁹ orzekając, że sąd krajowy podjął właściwą decyzję, nadając większą wagę pomyślnej integracji dziecka w jego nowym otoczeniu w kraju jego matki.

²³⁹ Wniosek skarżących o odesłanie sprawy do ponownego rozpatrzenia przez Wielką Izbę, nietypowo poparty przez dwa państwa (Niemcy i Zjednoczone Królestwo, które twierdziły, że sprawa prowadzi do istotnych konsekwencji w odniesieniu do pozytywnych obowiązków, które mogą być niezgodne z konwencją haską) został oddalony.

Indeks spraw

Sprawy zostały przywołane wraz z datą wydania wyroku albo, tam gdzie jest to właściwe - decyzji. Gdy w tekście pojawiają się odnośniki zarówno do wyroku, jak i decyzji, obydwa rodzaje orzeczeń zostały wymienione w indeksie. Sprawy, które nie były jeszcze zakończone w momencie pisania zostały oznaczone gwiazdką. Teksty wyroków i decyzji dostępne są w bazie internetowej HUDOC pod adresem: <http://hudoc.echr.coe.int/>.

A

A, B, i C przeciwko Irlandii (WI), 16 grudnia 2010 **23, 53**
A. przeciwko Chorwacji, 14 października 2010 **37, 79**
A.A. przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 20 września 2011* **37, 93**
A.W. Khan przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 12 stycznia 2010 **91**
Abdulaziz, Cabales i Balkandali przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 28 maja 1985 **48, 95**
ADT przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 31 lipca 2000 **47**
Ahmut przeciwko Holandii, 28 listopada 1996 **96**
Albanese, Vitiello i Campagnano przeciwko Włochom, 23 marca 2006 **37**
Aliev przeciwko Ukrainie, 29 kwietnia 2003 **50**
Amman przeciwko Szwajcarii, 16 lutego 2000 **20**
Anayo przeciwko Niemcom, 21 grudnia 2010 **25**
Andreou Papi przeciwko Turcji (dec.), 26 września 2002 **33**
Aristimuño Mendizabal przeciwko Francji, 17 stycznia 2006 **97**
Association (Stowarzyszenie) 21 Grudnia 1989 i inni przeciwko Rumunii, 24 maja 2011 **19**
Association (Stowarzyszenie) Integracji Europejskiej i Praw Człowieka i Ekimdzhiw przeciwko Bułgarii, 28 czerwca 2007 **42**

B

B. przeciwko Francji, 25 marca 1992 **17, 18, 68**
B.C. przeciwko Szwajcarii (dec.), 27 listopada 1995 **34**
Babylonová. przeciwko Słowacji, 20 czerwca 2006 **37**
Backlung przeciwko Finlandii, 6 lipca 2010 **24**
Bajrami przeciwko Albanii, 12 grudnia 2006 **101**
Beard przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 18 stycznia 2001 **10**
Beldjoudi przeciwko Francji, 26 marca 1992 **91**
Benhebba przeciwko Francji, 10 lipca 2003 **93**
Bensaid przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (dec.), 25 stycznia 2000 **25**
Berrehab przeciwko Holandii, 21 czerwca 1988 **30, 31, 46**
Bevacqua i S. przeciwko Bułgarii, 12 czerwca 2008 **79**
Bianchi przeciwko Szwajcarii, 22 czerwca 2006 **101**
Bigaeva przeciwko Grecji, 28 maja 2009 **12**
Boso przeciwko Włochom (dec.), 5 września 2002 **23**
Botta przeciwko Włochom, 24 lutego 1998 **14**
Boughanemi przeciwko Francji, 24 kwietnia 1996 **29, 30, 31**
Boultif przeciwko Szwajcarii, 2 sierpnia 2001 **89, 91, 92**
Bove przeciwko Włochom, 30 czerwca 2005 **78, 101**

Boyle przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 9 lutego 1993 **29**
 Brândușe przeciwko Rumunii, 7 kwietnia 2009 **37, 73**
 Brüggeman i Scheuten przeciwko Niemcom (dec.), 19 maja 1976 **16, 23**
 Buckley przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 26 sierpnia 1996 **33, 37, 85**
 Burghartz przeciwko Szwajcarii, 22 lutego 1994 **18**
 Bykov przeciwko Rosji (WI), 10 marca 2009 **36**

C

C.G. i inni przeciwko Bułgarii, 24 kwietnia 2008 **89**
 Camenzind przeciwko Szwajcarii, 27 lutego 1985 **34**
 Campbell i Fell przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 28 czerwca 1984 **36**
 Chapman przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 18 stycznia 2001 **10, 18, 33, 80**
 Chappell przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 30 marca 1989 **36, 47**
 Chavenée Jullien przeciwko Francji (dec.), 9 lipca 1991 **20**
 Chelu przeciwko Rumunii, 12 stycznia 2010 **33**
 Christie przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (dec.), 27 czerwca 1994 **34**
 Ciubotaru przeciwko Mołdawii, 27 kwietnia 2010 **18**
 Codarcea przeciwko Rumunii, 2 czerwca 2009 **37, 66**
 Copland przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 3 kwietnia 2007 **22, 34**
 Costello-Roberts przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 25 marca 1993 **12, 26**
 Coster przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 18 stycznia 2001 **10**
 Cotlet przeciwko Rumunii, 3 czerwca 2003 **83**
 Craxi przeciwko Włochom (nr 2), 17 lipca 2003 **51, 83**
 Cruz-Varas przeciwko Szwecji, 20 marca 1991 **88, 89**
 Cypr przeciwko Turcji (WI), 10 maja 2001 **36**

D

Dadouch przeciwko Malcie, 20 lipca 2010 **13**

Dankevich przeciwko Ukrainie, 29 kwietnia 2003 **50**
 Deés przeciwko Węgrom, 9 listopada 2010 **82**
 Demades przeciwko Turcji (dec.), 24 sierpnia 1999 **32**
 Demopoulos i inni przeciwko Turcji (WI), 1 marca 2010 **33**
 Dickson przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 18 kwietnia 2006 **24, 50**
 Doorson przeciwko Holandii, 26 marca 1996 **51**
 Dubetska i inni przeciwko Ukrainie, 10 lutego 2011 **74**
 Dudgeon przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 22 października 1981 **17, 47, 62**

E

E.B. przeciwko Francji, 22 stycznia 2008 **10, 15**
 E.S. i inni przeciwko Słowacji, 15 września 2009 **27, 79**
 Ebcin przeciwko Turcji, 1 lutego 2011 **28**
 Elli Poluhas Dödsbo przeciwko Szwecji (dec.), 2 września 2004, wyrok 17 stycznia 2006 **16, 49**
 Enea przeciwko Włochom (WI), 17 września 2009 **41**
 Erdem przeciwko Niemcom, 5 lipca 2001 **50**
 Eriksson przeciwko Szwecji, 22 czerwca 1989 **41**
 Ernst i inni przeciwko Belgii, 15 lipca 2003 **49**
 Estate of Kresten Filtenborg Mortensen przeciwko Danii (dec.), 15 maja 2006 **14**
 Evans przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 10 kwietnia 2007 **23, 49**

F

Fadeyeva przeciwko Rosji, 9 czerwca 2005 **71, 85**
 Florea przeciwko Rumunii, 14 września 2010 **26**
 Foka przeciwko Turcji, 24 czerwca 2008 **21**
 Frérot przeciwko Francji, 12 czerwca 2007 **35**
 Frett. przeciwko Francji (dec.), 12 czerwca 2001 **15, 17**

Friedl przeciwko Austrii, 26 stycznia 1995 **50**
Friend i Countryside Alliance i inni przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (dec.), 24 listopada 2009 **15, 33**
Funke przeciwko Francji, 25 lutego 1993 **36**

G

G. przeciwko Holandii, 8 lutego 1993 **31**
G.C. przeciwko Bułgarii, 24 kwietnia 2008 **45**
Gardel przeciwko Francji, 17 grudnia 2009 **59**
Gaskin przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 7 lipca 1989 **69**
Genovese przeciwko Malcie, 11 października 2011* **13**
Georgi Nikolaishvili przeciwko Gruzji, 13 stycznia 2009 **19**
Giacomelli przeciwko Włochom, 2 listopada 2006 **71**
Gillan i Quinton przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 12 stycznia 2010 **21, 43**
Gillow przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (dec.), 9 grudnia 1992, wyrok, 24 listopada 1986 **32, 46**
Girard przeciwko Francji, 30 czerwca 2011 **16**
Glass przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 9 marca 2004 **25**
Gnahoré przeciwko Francji, 19 września 2000 **53**
Goodwin przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 11 lipca 2002 **68, 75**
Grant przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 8 stycznia 2009 **93**
Guerra i inni przeciwko Włochom (WI), 19 lutego 1998 **10, 71, 72**
Guillot przeciwko Francji, 24 października 1996 **18**
Gül przeciwko Szwajcarii, 19 lutego 1996 **94, 95, 96**
Gülmez przeciwko Turcji, 20 maja 2008 **42**
Gurgenidze przeciwko Gruzji, 17 października 2006 **18**

H

Haas przeciwko Szwajcarii, 20 stycznia 2011 **10**
Haas przeciwko Niemcom, 8 kwietnia 2004 **101**

Hadri-Vionnet przeciwko Szwajcarii (dec.), 2 maja 2006 **16**
Hajduova przeciwko Słowacji, 30 listopada 2010 **79**
Halford przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 25 czerwca 1997 **34**
Handyside przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 7 grudnia 1976 **48**
Haralambie przeciwko Rumunii, 27 października 2009 **20, 37**
Hartung przeciwko Francji (dec.), 13 listopada 2009 **33**
Hatton i inni przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 8 lipca 2003 **10, 46, 62, 81**
Haydarie i inni przeciwko Holandii (dec.), 20 października 2005 **95**
Hendriks przeciwko Holandii, 8 marca 1982 **31**
Hokkanen przeciwko Finlandii, 24 sierpnia 1994 **101**

I

I. przeciwko Finlandii, 17 lipca 2008 **37**
I. przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu, 11 lipca 2002 **68, 75**
Iglesias Gil i A.U.I przeciwko Hiszpanii, 29 kwietnia 2003 **101**
Ignaccolo-Zenide przeciwko Rumunii, 25 stycznia 2000 **101**

J

Jäggi przeciwko Szwajcarii, 13 lipca 2006 **24**
Jakupovic przeciwko Austrii, 6 lutego 2003 **92**
Jalloh przeciwko Niemcom (WI), 11 lipca 2006 **25, 26**
Jane Smith przeciwko Zjednoczonemu Kólestwu (WI), 18 stycznia 2001 **10**
Jankauskas przeciwko Litwie, 24 lutego 2005 **50**
Janković przeciwko Chorwacji, 5 marca 2009 **66**
Johnston przeciwko Irlandii, 18 grudnia 1986 **30**
Jolie i Lebrun przeciwko Belgii, 14 maja 1986 **29**

K

K. i T. przeciwko Finlandii (WI), 12 lipca 2001 **77**

K.A. i A.D. przeciwko Belgii (dec.), 15 września 2003 **17**
 K.A. przeciwko Finlandii, 14 stycznia 2003 **53, 78**
 K.U. przeciwko Finlandii, 2 grudnia 2008 **80**
 Karashev przeciwko Finlandii (dec.), 12 stycznia 1999 **13**
 Kaushal przeciwko Bułgarii, 2 września 2010 **89**
 Kaya przeciwko Rumunii, 12 października 2006 **89**
 Keegan przeciwko Irlandii, 26 maja 1994 **31**
 Keegan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 18 lipca 2006 **47**
 Kennedy przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 18 maja 2008 **38**
 Kerkhoven i Hinke przeciwko Holandii, 19 maja 1992 **13**
 Khokhlich przeciwko Ukrainie, 29 kwietnia 2003 **50**
 Klass przeciwko Niemcom, 22 września 1993 **10, 36, 38, 45, 56**
 Kopp przeciwko Szwajcarii, 25 marca 1998 **34**
 Krušković przeciwko Chorwacji, 21 czerwca 2011 **70**
 Kutzner przeciwko Niemcom, 26 lutego 2002 **53**
 Kuznetsov przeciwko Ukrainie, 29 kwietnia 2003 **50**
 Kyrtatos przeciwko Grecji, 22 maja 2003 **84, 86**

L

L. przeciwko Litwie, 11 września 2007 **68**
 L.C.B. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 9 czerwca 1998 **72**
 L.L. przeciwko Francji, 10 października 2006 **51**
 Laskey, Jaggard i Brown przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), 18 stycznia 1995 **17, 47**
 Leander przeciwko Szwecji, 26 marca 1987 **20, 37, 45**
 Lee przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (WI), 18 stycznia 2001 **10**
 Liberty i inne organizacje przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 1 lipca 2008 **43**
 Liu i Liu przeciwko Rosji, 6 grudnia 2007 **44**
 Loizidou przeciwko Turcji, 18 grudnia 1996 **30**
 López Ostra przeciwko Hiszpanii, 9 grudnia 1994 **10, 26, 71, 81**
 Luordo przeciwko Włochom, 17 lipca 2003 **48**

Lupsa przeciwko Rumunii, 8 czerwca 2006 **89**

M

M. przeciwko Szwajcarii, 26 kwietnia 2011 **37, 52**
 M.C. przeciwko Bułgarii, 4 grudnia 2003 **26**
 M.S. przeciwko Szwecji, 27 sierpnia 1997 **21, 49**
 Maire przeciwko Portugalii, 26 czerwca 2003 **102**
 Malone przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 2 sierpnia 1984 **34, 38, 40**
 Marckx przeciwko Belgii, 13 czerwca 1979 **29, 30, 65, 70**
 Margareta i Roger Andersson przeciwko Szwecji, 25 lutego 1992 **32, 34, 49**
 Maslov przeciwko Austrii (WI), 23 czerwca 2008 **92**
 Matter przeciwko Słowacji, 5 lipca 1999 **25, 37**
 McCann przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 13 maja 2008 **33**
 McGinley i Egan przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 9 czerwca 1998 **72**
 McKay-Kopecka przeciwko Polsce (dec.), 19 września 2006 **32**
 Mengesha Kimfe przeciwko Szwajcarii, 29 lipca 2010 **97**
 Mentęs i inni przeciwko Turcji (dec.), 9 stycznia 1995 **32**
 Merger i Cross przeciwko Francji, 22 grudnia 2004 **30**
 Messina (nr 2) przeciwko Włochom, 28 września 2000 **50**
 Mianowski przeciwko Polsce, 16 grudnia 2003 **42**
 Mikulić przeciwko Chorwacji, 7 lutego 2002 **24, 57**
 Mileva i inni przeciwko Bułgarii, 25 listopada 2010 **86**
 Mizzi przeciwko Malcie, 12 stycznia 2006 **56**
 Moldovan i inni przeciwko Rumunii (nr 2), 12 lipca 2005 **33, 82**
 Monory przeciwko Rumunii i Węgrom, 5 kwietnia 2005 **101**
 Moreno Gómez przeciwko Hiszpanii, 16 listopada 2004 **81, 85**
 Moretti i Benedetti przeciwko Włochom, 27 kwietnia 2010 **78**
 Mosley przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 10 maja 2011 **18, 71**
 Moustaqim przeciwko Belgii, 18 lutego 1991 **87, 88, 89**
 Murray przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 28 października 1994 **20, 35**
 Musa i inni przeciwko Bułgarii, 11 stycznia 2007 **89**
 Muscio przeciwko Włochom (dec.), 13 listopada 2007 **34**

Mustafa i Armagan Akin przeciwko Turcji, 6 kwietnia 2010 **77**

N

Narinen przeciwko Finlandii, 1 czerwca 2004 **34**

Nazarenko przeciwko Ukrainie, 29 kwietnia 2003 **50**

Negrepontis-Giannisis przeciwko Grecji, 3 maja 2011 **58**

Neulinger i Shuruk przeciwko Szwajcarii (WI), 6 lipca 2010 **101, 102, 103**

Niedbala przeciwko Polsce, 4 lipca 2000 **42**

Niemetz przeciwko Niemcom, 16 grudnia 1992 **14, 22, 32, 33**

Nnyanzi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 8 kwietnia 2008 **45**

Norris przeciwko Irlandii, 26 października 1988 **37, 38**

Novoseletskiy przeciwko Ukrainie, 22 lutego 2005 **80**

Nunez przeciwko Norwegii, 28 czerwca 2011 **93, 94**

O

Obst przeciwko Niemcom, 23 września 2010 **60**

Odièvre przeciwko Francji (WI), 13 lutego 2003 **57**

Olsson przeciwko Szwecji, 24 marca 1988 **29, 36, 49**

Omojudi przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 24 listopada 2009 **91**

Öneryıldız przeciwko Turcji, 30 listopada 2004 **72**

Onur przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 17 lutego 2009 **90**

Özpınar przeciwko Turcji, 19 października 2010 **37, 60, 61**

P

P.G. i J.H. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 25 września 2001 **21, 34, 43**

Panullo i Forte przeciwko Francji, 30 października 2001 **16**

Pawlik przeciwko Polsce, 19 czerwca 2007 **78**

Peck przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 28 stycznia 2003 **20, 51**

Peev przeciwko Bułgarii, 26 lipca 2007 **21**

Petrina przeciwko Rumunii, 14 października 2008 **19, 51**

Pfeifer przeciwko Austrii, 15 listopada 2007 **19**

Phinikaridou przeciwko Cypru, 20 grudnia 2007 **76**

Pini i Bertani i Manera i Atripaldi przeciwko Rumunii, 22 czerwca 2004 **101**

Pla i Puncernau przeciwko Andorze, 13 lipca 2004 **30**

Płoski przeciwko Polsce, 12 listopada 2002 **50**

Poltoratskiy przeciwko Ukrainie, 29 kwietnia 2003 **50**

Powell i Rayner przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 21 stycznia 1990 **10, 63**

Pretty przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 29 kwietnia 2002 **15, 17**

Prokopovich przeciwko Rosji (dec.), 8 stycznia 2004 **32, 33**

R

R. przeciwko Finlandii, 30 maja 2006 **78**

R.R. przeciwko Polsce, 26 maja 2011 **23**

Raban przeciwko Rumunii, 26 października 2010 **103**

Rainys i Gasparavicius przeciwko Litwie (dec.), 22 stycznia 2004 **13**

Raninen przeciwko Finlandii, 16 grudnia 1997 **26**

Rasmussen przeciwko Danii, 28 listopada 1984 **24, 48**

Rees przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 17 października 1986 **48, 67**

Refah Partisi (the Welfare Party) przeciwko Turcji, 13 lutego 2003 **48**

Reigato Ramos przeciwko Portugalii, 22 listopada 2005 **78**

Reklos i Davourlis przeciwko Grecji, 15 stycznia 2009 **19, 37**

Roche przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (WI), 19 października 2005 **39, 73**

Rodrigues da Silva i Hoogkamer przeciwko Holandii, 31 stycznia 2006 **98**

Rodriguez da Silva i Hoogkamer przeciwko Holandii, 31 stycznia 2006 **98**

Rotaru przeciwko Rumunii (WI), 4 maja 2000 **19**

S

S. i Marper przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (WI), 4 grudnia 2008 **20, 46, 49, 59**

S.H. i inni przeciwko Austrii (WI), 3 listopada 2011 **54**
 Sahin przeciwko Niemcom (WI), 8 lipca 2003 **76**
 Salapa przeciwko Polsce, 19 grudnia 2002 **42**
 Schalk i Kopf przeciwko Austrii, 24 czerwca 2010 **14, 29**
 Schlumpf przeciwko Szwajcarii, 8 stycznia 2009 **18, 68**
 Schonenberger i Durmaz przeciwko Szwajcarii, 20 czerwca 1988 **37**
 Schüth przeciwko Niemcom, 23 września 2010 **60, 61**
 Sciacca przeciwko Włochom (dec.), 4 września 2003 **18**
 Scozzari i Giunta przeciwko Włochom (WI), 13 lipca 2000 **52**
 Segerstedt-Wiberg i inni przeciwko Szwecji, 6 czerwca 2006 **21**
 Sen przeciwko Holandii, 21 grudnia 2001 **88, 96**
 Şerife Yiğit przeciwko Turcji, 2 listopada 2010 **30**
 Shimovolos przeciwko Rosji, 21 czerwca 2011 **40**
 Shofman przeciwko Rosji, 25 listopada 2005 **76**
 Sidabras i Džiautas przeciwko Litwie (dec.), 21 października 2003 **13**
 Sidiropoulos przeciwko Grecji, 10 lipca 1998 **39**
 Silver i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 25 marca 1983 **35, 41, 42**
 Sisojeva i inni przeciwko Łotwie (WI), 15 stycznia 2007 **98**
 Slivenko i inni przeciwko Łotwie, 9 października 2003 **88**
 Smirnova przeciwko Rosji, 24 lipca 2003 **37**
 Smith i Grady przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 27 września 2009 **45**
 Söderbäck przeciwko Szwecji, 28 października 1998 **30**
 Soering przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 7 lipca 1989 **88**
 Stés Colas Est i inni przeciwko Francji, 16 kwietnia 2002 **22, 33**
 Stubbings przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 22 października 1996 **66**
 Sunday Times przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 26 kwietnia 1979 **39**
 Surugiu przeciwko Rumunii, 20 kwietnia 2004 **81**
 Sylvester przeciwko Austrii, 24 kwietnia 2003 **102**
 Szuluk przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 2 czerwca 2009 **42, 50**

T

T.P. i K.M. przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (WI), 10 maja 2001 **41**
 Taşkın i inni przeciwko Turcji, 10 listopada 2004 **10, 86**
 Tătar przeciwko Rumunii, 27 stycznia 2009 **72**
 Taylor-Sabori przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 22 października 2002 **34**
 Ternovszky przeciwko Węgrom, 14 grudnia 2010 **24**
 Toma przeciwko Rumunii, 24 lutego 2009 **37**
 Tuqabo-Tekle i inni przeciwko Holandii, 1 grudnia 2005, **95, 96**
 Turek przeciwko Słowacji, 14 lutego 2006 **21**
 Tysiąc przeciwko Polsce, 20 marca 2007 **66**

U

Üner przeciwko Holandii (WI), 18 października 2006 **91, 92**
 Uzun przeciwko Niemcom, 2 września 2010 **43**

V

V.C. przeciwko Słowacji, (dec.), 16 czerwca 2009, wyrok 8 listopada 2011* **37, 66**
 Van Kück przeciwko Niemcom, 12 czerwca 2003 **17, 68**
 Velcea i Mazăre przeciwko Rumunii, 1 grudnia 2009 **30**
 Venema przeciwko Holandii, 17 grudnia 2002 **77**
 Vo przeciwko Francji, 8 lipca 2004 **53**
 Voleski przeciwko Republice Czeskiej, 29 czerwca 2004 **101**
 Von Hannover przeciwko Niemcom (dec.), 8 lipca 2003, wyrok 24 czerwca 2004 **18, 70**

W

Wagner i J.M.W.L. przeciwko Luksemburgowi, 28 czerwca 2007 **32**

Wainwright przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), 13 grudnia 2005 **25**

Wakerfiel przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 1 października 1990 **13**

Weber i Saravia przeciwko Niemcom (dec.), 29 czerwca 2006 **42**

Wieser i Bicos Beteiligungen GmbH przeciwko Austrii, 16 października 2007 **34**

William Faulkner przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 4 czerwca 2002 **41**

Wisse przeciwko Francji, 20 grudnia 2005 **20**

Worwa przeciwko Polsce (dec.), 16 maja 2002 **25**

X, Y, Z

X i Y przeciwko Liechtensteinowi (dec.), 14 lipca 1977 **87**

X i Y przeciwko Szwajcarii (dec.), 3 października 1978 **46**

X i Y przeciwko Holandii, 26 marca 1985 **66**

X przeciwko Belgii (dec.), 7 grudnia 1982 **20**

X przeciwko Niemcom (dec.), 10 marca 1981 **16**

X przeciwko Islandii, 4 marca 1976 **14**

X przeciwko Szwajcarii, 10 lipca 1978 **13, 29**

X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), 1 lipca 1977 **30, 32**

X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), 12 października 1978 **34**

X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), 13 maja 1980 **23**

X przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (dec.), 6 października 1982 **14, 20**

X, Y i Z przeciwko Zjednoczonemu Królestwu (WI), 22 kwietnia 1997 **29, 31, 75**

Y.F. przeciwko Turcji, 22 lipca 2003 **25**

Yazgul Yilmaz przeciwko Turcji, 1 lutego 2011 **26**

Yousef przeciwko Holandii, 5 listopada 2002 **75**

Yousef przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, 30 czerwca 1992 **31**

Z przeciwko Finlandii, 25 lutego 1997 **21**

Zaunegger przeciwko Niemcom, 3 grudnia 2009 **76**

Znamenskaya przeciwko Rosji, 2 czerwca 2005 **16**

Zwadka przeciwko Polsce, 23 czerwca 2005 **78**

**Dyrekcja Generalna
Praw Człowieka i Rządów Prawa
Rada Europy
F-67075 Strasbourg Cedex**

www.coe.int/justice

Ivana Roagna jest obrońcą w sprawach karnych oraz specjalistką w zakresie praw człowieka i państwa prawa. Pracowała w Radzie Europy, w tym w Europejskim Trybunale Praw Człowieka, a także OBWE w Bośni i Hercegowinie.

Obecnie jest starszym specjalistą ds. szkoleń w UNICRI, opracowała wiele programów szkoleniowych i prowadziła szkolenia z zakresu praw człowieka oraz standardów europejskich dla profesjonalistów z Włoch, Egiptu, Brazylii i Angoli oraz członków operacji utrzymania pokoju z ONZ i UE.